

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૩૩ / ૨૦૦૮,

વિશેષ દીવાની ક્રમાંક ૮૨૦૮ / ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૯૧ / ૨૦૦૮ સાથે

દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૩૯૮૨ / ૨૦૦૮ માં

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૩૩ / ૨૦૦૮ સાથે

દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૩૯૮૩ વર્ષ ૨૦૦૮ માં

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૯૧ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૯૨ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૫૩૯ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૧૯૫ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૪૩૭ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૯ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૨૩૮ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૦ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૨૫૧૩ વર્ષ ૨૦૦૮ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૭૬૭૨ વર્ષ ૨૦૧૧ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૭૧૯ વર્ષ ૨૦૧૨ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૭૨૦ વર્ષ ૨૦૧૨ સાથે વિશેષ દીવાની અરજી

ક્રમાંક ૩૩૩૨/૨૦૧૪ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૬/૨૦૧૪ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૯૯૩/૨૦૧૪ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૧/૨૦૧૪ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૯૯૪/૭૦૭૪ સાથે

વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૮૬૯૭/૨૦૧૪ સાથે
 વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૭૪૧૬/૨૦૧૪ સાથે
 વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૭૪૧૮/૨૦૧૪ સાથે
 વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૬૪૬૩/૨૦૧૪ સાથે
 વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૪૩૫/૨૦૦૮ સાથે વિશેષ
 દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૬૧૩/૨૦૦૮ સાથે વિશેષ
 દીવાની અરજી ક્રમાંક ૫૪૭૧/૨૦૧૫

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જયંત પટેલ
 અને માનનીય શ્રી ન્યાયમૂર્તિ એન.વી. અંજારિયા

=====

૧	સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પ્રતિનિધિઓને ચુકાદો જોવા માટે મંજૂરી આપી શકાય કે નહીં ?	હા
૨	પત્રકારોને સંદર્ભિત કરવાનું કે નહીં ?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની અંતીમ નકલ જોવાની ઈચ્છા રાખે છે ?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના સંવિધાનના અર્થઘટન અંગે અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ પણ આદેશ અંગે કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે ?	ના

=====

કલ્યાણ જનતા સહકારી બેંક લિમિટેડ....અરજદાર(ઓ) – વિરુદ્ધ –
 ગુજરાત રાજ્ય અને ૧....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

હાજરી: એસ.સી.એ. નં. ૧૪૪૩૩/૨૦૦૮ માં

શ્રી તુષાર પી. હેમાની સાથે સુશ્રી વૈભવી પરીખ,

અપીલકર્તા(એસ) નં. ૧ તરફથી વકીલ સુશ્રી મેઘા જાની,

અપીલકર્તા(એસ) નં. ૧ તરફથી વકીલ,

એસ.સી.એ. નં. ૮૨૦૮/૨૦૦૮ અને એસ.સી.એ. નં. ૧૪૫૩૯/૨૦૦૮ માં

હાજરી

સુશ્રી અમૃતા અજમેરા અપીલકર્તા(એસ) નં. ૧- ૨ તરફથી

એસ.સી.એ. નં. ૧૪૪૯૧/૨૦૦૮, ૧૪૪૯૨/૨૦૦૮ અને ૭૪૧૬/૨૦૧૪ માં હાજરી

શ્રી શ્રી ભટ્ટ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, સુશ્રી મૌના ભટ્ટ સાથે,

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી એસ.સી.એ. નં. ૧૫૧૯૫/૨૦૦૮,

૧૫૪૩૭/૨૦૦૮ અને ૩૯૯૩/૨૦૧૪ માં હાજરી શ્રી મૌલિન રાવલ સાથે સુશ્રી શિવ્યા દેસાઈ, અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ તરફથી વકીલ એસ.સી.એ. નં. ૧૪૯/૨૦૦૮, ૧૫૦/૨૦૦૮ માં હાજરી શ્રી ભારત ટી. રાવ, અદિવક્તા, અરજદાર(ઓ) નં. ૧ તરફથી

એસ.સી.એ. નં.૨૩૮/૨૦૦૮ માં હાજરી

શ્રી અનિપ એ. ગાંધી, વકીલ, અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ તરફથી

એસ.સી.એ. નં. ૨૫૧૩/૨૦૦૮ માં હાજરી

શ્રી એસ.કે. પટેલ, અદિવક્તા, અરજદાર(ઓ) નં. ૧ માટે એસ.સી.એ.

ક્રમાંક ૧૭૬૭૨/૨૦૧૧ માં હાજરી

શ્રી ભારત ભાવસાર, અદિવક્તા અરજદાર(એસ) ક્રમાંક ૧ તરફથી

એસ.સી.એ. નં. ૧૫૭૧૯/૨૦૧૨ અને ૧૫૭૨૦/૨૦૧૨ માં હાજરી અરજદાર(ઓ) નં. ૧ - ૨ માટે શ્રી એ.એસ. અસ્થાવડી, વકીલ એસ.સી.એ.

નં.૩૩૩૨/૨૦૧૪ અને ૧૬૪૬૩/૧૦૭૪ માં હાજરીશ્રી વિશ્વાસ કે. શાહ સાથે શ્રી

માસૂમ કે. શાહ, અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ તરફથી વકીલ એસ.સી.એ.નં.

૩૩૩૬/૨૦૧૪ માં હાજરી શ્રી હર્ષ એન પટેલ, વકીલ અરજદાર(ઓ) નં. ૧ - ૩

તરફથી એસ.સી.એ. નં. ૮૬૯૭/૨૦૧૪ માં હાજરી અરજદાર(ઓ) તરફથી નં. ૧

માટે શ્રી પ્રભાકર ઉપાધ્યાય, વકીલ એસ.સી.એ. નં. ૧૫૪૩૫/૨૦૦૮ અને

૧૫૬૧૩/૨૦૦૮ માં હાજરી શ્રી દેવેન પરીખ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી

કુણાલ નાણાવટી, નાણાવટી એસોસિએટ્સ તરફથી, અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ માટે

વકીલ એસ.સી.એ. નં.૫૪૭૧/૨૦૧૫ માં હાજરી અરજદાર(ઓ) નં. ૧ - ૨

તરફથી શ્રી ધવલ ડી. વ્યાસ, વકીલ અરજીઓમાં પ્રતિવાદીઓ તરફથી હાજરી શ્રી
કમલ ત્રિવેદી, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ સાથે સુશ્રી એસ.કે. વિશેન,
વિદ્વાન પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ તરફથી એ.જી.પી. પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ – ૨ માટે
નોટિસ બજાવેલ છે શ્રી મિહિર ઠાકોર,
વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી મિહિર જોષી,
વિદ્વાન પરિષ્ઠ અધિવક્તા શ્રી એસ.એન. સોપારકર સાથે,
પરિષ્ઠ અધિવક્તા, શ્રી સંદીપ સિંઘી સાથે, શ્રી પાર્થ કોન્ટ્રાક્ટર સાથે,
શ્રી પ્રાંજલ બુચ સાથે, સિંઘી એન્ડ કો.,
પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૨ તરફથી અધિવક્તાસુશ્રી ધર્મિષ્ઠા રાવલ, સેબી
પ્રતિવાદી(ઓ) તરફથી અધિવક્તાશ્રીજિત પિલાઈ, ત્રિવેદી એન્ડ ગુપ્તા માટે,
એસ.સી.એ. નં. ૩૯૯૩/૨૦૧૪ અને ૩૯૯૪/૨૦૧૪ માં પ્રતિવાદી(ઓ) નં.
પ=====

=

સમક્ષ: માનનીય કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિશ્રી શ્રી જયંત પટેલ

અને માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ એન.વી. અંજારિયા

તારીખ : ૧૫/૦૧/૨૦૧૬

ચુકાદો અનામત (પ્રતિ : માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ એન.વી. અંજારિયા)

હાલની અરજીઓના સમૂહના આ બેચમાં, વિચારાધીન મુદ્દો ધારાસભાકીય
સત્તાક્ષમતા અને તેથી સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ

(બોન્ડોનું મુક્તિકરણ કરવાની સત્તા પ્રદાન)

અધિનિયમ, ૨૦૦૮ ની સાંવિધાનિક માન્યતા છે.

૧.૧ ગુજરાત વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ અને તા. ૨૯મી
માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ રાજ્યપાલની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરેલ આ અધિનિયમ, અહીંના
પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડને તેની દ્વારા જારી કરાયેલ

ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સનું પૂર્વપરિપક્વ મુક્તિકરણ કરવા સત્તા પ્રદાન કરવા માટે અમલમાં લાવવામાં આવ્યો હતો.

૨. કારણ કે ઉપરશીર્ષિત તમામ અરજીઓમાં સમાન પડકાર, સમાન તથ્યો અને એકસરખા મુદ્દાઓ સામેલ છે તેમજ પ્રાર્થનાઓ પણ એકસરખી જ પ્રકારની છે, તેથી તેમની સાથેસાથે સુનાવણી કરવામાં આવી હતી. અનુરૂપ રીતે, આ સામાન્ય ચુકાદા દ્વારા તેઓનો એકસાથે અંતિમ નિર્ણય કરવામાં આવે છે. અહીં આગળની ચર્ચા, સુવિધાજનક

૨.૧ સંદર્ભ માટે, નીચે આપેલા ઉપશીર્ષકો અને તે અનુરૂપ પરિચ્છેદો મુજબ વર્ગીકૃત કરવામાં આવી છે. ઉપશીર્ષક પરિચ્છેદો, મૂળભૂત પડકાર અને પ્રાર્થનાઓ ૩ થી ૩.૧.૧, મુખ્ય અરજીમાંથી પ્રતિનિધિક તથ્યો ૩.૨ થી ૩.૨.૬, અને સંબંધિત કેસોના સંક્ષિપ્ત તથ્યો ૩.૩ થી ૩.૪.૩ સંક્ષેપમાં દર્શાવેલ ઇશ્યૂની શરતો ત્રિપક્ષીય કરાર સંબંધિત હકીકતો અને ઘટનાઓ આક્ષેપિત વિધાનનો પાઠ ૩.૫ થી ૩.૫.૮ ૩.૬ થી ૩.૬.૧ ૩.૭ થી ૩.૭.૩ ૩.૮ થી ૩.૮.૧ વિવાદોના વ્યાપક પાસાઓ ૪ થી ૪.૧.૧ અરજદાર ક્રમાંક ૪.૨ થી ૪.૨.૧ ના વતી કરાયેલ રજૂઆતો વધુ રજૂઆતો ૪.૩ થી ૪.૪ ૪.૫ અરજદારો દ્વારા આધાર લેવામાં આવેલા નિર્ણયો રાજ્યની રજૂઆતો ૪.૬ થી ૪.૬.૨ રાજ્ય સરકાર તરફથી ૪.૭ થી ૪.૭.૩ સુધી આધારિત નિર્ણયો પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-એસએસએનએનએલ તરફથી ૪.૮ થી ૪.૮.૧ અંગેની રજૂઆતો અને વાંધાઓ નિર્ણયો, જેમનો આધાર કલમ ૪.૯ થી

૪.૯.૧ માં લેવામાં આવ્યો પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-એસએસએનએનએલ વિચારણા માટેના વ્યાપક ક્ષેત્રો ૫ સંવિધાનિક જોગવાઈઓ સંબંધિત એન્ટ્રી ઓ ૬ થી ૬.૧.૫ ૭ થી ૭.૪ માટેના વ્યાખ્યાત્મક સિદ્ધાંતો ૮ થી ૮.૭ વિધાનસભાકીય એન્ટ્રી ઓ વિધાનક્ષેત્ર અને આક્ષેપિત ૯ થી ૯.૫.૧ કાયદો આક્ષેપિત ૧૦ થી ૧૦.૧૧.૧ વિધાનનો સાર અને તત્વ વિરોધાભાસ અને તેના પાસાઓ ૧૧ થી ૧૧.૮ અધિગ્રહિત ક્ષેત્રની સંકલ્પના ૧૨ થી ૧૨.૭ આક્ષેપિત કાયદો અને કેન્દ્રીય વિધાનો (૧) સિક્યોરિટીઝ કરાર અધિનિયમ ૧૩ થી ૧૩.૩, રદબાતલ કરવામાં આવેલ કાયદાની સરખામણીએ

(૨) સેબી અધિનિયમ વિરુદ્ધ ૧૪ થી ૧૪.૨ આક્ષેપિત કાનૂન

(૩) ભારતીય કંપનીઓ અધિનિયમ વિસ- ૧૫ થી ૧૫.૨ આ-વિસ આક્ષેપિત કાયદો આક્ષેપિત વિધાનનો સ્વભાવ ૧૬ થી ૧૬.૫ ભિન્નતાની સૂક્ષ્મ પરંતુ સ્પષ્ટ રેખા ૧૭ થી ૨૦.૧ ઉપસંહાર ૨૧ કયું અનુસંગિક રાહત ૨૨ થી ૨૩ મૂળ પડકાર અને માગણીઓ

૩. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, આ પડકાર સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (બોન્ડ્સનું મુક્તિકરણ કરવા સત્તાઓનું પ્રદાન) અધિનિયમ, ૨૦૦૮ (આગળ સંક્ષિપ્તતા ખાતર “વિવાદિત અધિનિયમ” તરીકે ઉલ્લેખિત) ની સંવિધાનસંગતતા સામે નિર્દેશિત છે. વિવિધ આધારોએ આ કાયદો બનાવવાના સંદર્ભમાં રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાન કરવાની સક્ષમતા પ્રશ્ના કિત કરવામાં આવી છે.

૩.૧ દરેક અરજીઓમાં, સામાન્ય પ્રાર્થના એ છે કે પડકારવામાં આવેલ અધિનિયમને અસંવિધાનિક જાહેર કરવામાં આવે. બીજા ક્રમે, બોન્ડનો મુક્તિપ્રાયશ્ચિત કરવા માટે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (એસએસએનએનએલ) દ્વારા અરજદાર-બોન્ડધારકોને પાઠવેલ તા. ૦૩મી નવેમ્બર, ૧૯૯૪ની નોટિસ રદ કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. ત્રીજી સામાન્ય પ્રાર્થના એ છે કે પડકારવામાં આવેલ અધિનિયમના આધારે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એસએસએનએનએલ દ્વારા લેવાયેલા તમામ પગલાં ગેરકાયદેસર અને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે તથા તે બોન્ડધારકો પર બાંધધરીરૂપ ન ગણવામાં આવે. વધુમાં, પ્રતિવાદીઓને કોઈપણ રીતે અથવા કોઈપણ પ્રકારનું એવું પગલું અથવા કાર્યવાહી ન કરવાની આજ્ઞા આપવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે, જેના દ્વારા બોન્ડના પ્રમાણપત્રમાં દર્શાવેલ નાણાકીય કરારો અને શરતોમાં એકતરફી ફેરફાર કરવામાં આવે. અહીં ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે કે કેટલીક અરજીઓમાં માત્ર અધિનિયમને અસંવિધાનિક જાહેર કરવાની જ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે; જ્યારે અન્ય અરજીઓમાં ઉપરોક્ત તમામ પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવી છે.

૩.૧.૧ વિશેષ સિવિલ અરજીઓ ક્રમાંક ૧૪૪૩૩ સન ૨૦૦૮, ૧૫૭૧૯ સન ૨૦૧૨, ૧૫૭૨૦ સન ૨૦૧૨, ૨૫૧૩ સન ૨૦૦૯, ૧૬૪૬૩ સન ૨૦૧૪, ૭૪૧૮ સન ૨૦૧૪, ૧૫૦ સન ૨૦૦૯, ૧૪૫૩૯ સન ૨૦૦૮, ૧૫૧૯૫ સન ૨૦૦૮, ૧૪૯ સન ૨૦૦૯, ૫૪૭૧ સન ૨૦૧૫ અને ૩૩૩૧ સન ૨૦૧૪ માં, બોન્ડ્સના મુદતપૂર્વ રિડેમ્પ્શનના કારણે થયેલ આર્થિક નુકસાનના હિસાબે બાકીની

રકમ ચુકવવા અને/અથવા તે આર્થિક નુકસાનની ભરપાઈ કરવા પ્રતિવાદીઓને દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે તેવી વધારાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. મુખ્ય અરજામાંથી પ્રતિનિધિક તથ્યો ૩.૨ કારણ કે વિશેષ સિવિલ અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૩૩ સન ૨૦૦૮ માં દલીલો સાંભળવામાં આવી હતી, તેથી તેને મુખ્ય અરજી તરીકે ગણવામાં આવે છે. અહીં દર્શાવાયેલા મુખ્ય તથ્યો તે અરજીના અભિલેખમાંથી લેવામાં આવ્યા છે.

૩.૨.૧ વર્ષ ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૩૩ ના અરજદાર એક અનુસૂચિત સહકારી બેંક છે, જેનું નોંધાયેલ કાર્યાલય મુંબઈ ખાતે આવેલ છે. અરજદારે ૨૭મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૦૮ ના રોજ દ્વિતીયક બજારમાંથી રૂપિયા ૦૪,૬૮,૦૦,૦૦૦/- ના મૂલ્યે ૮૦૦ બોન્ડ્સ પરિપક્વતાની તારીખે અપેક્ષિત ૮.૦૨૫% આવકદર પર હસ્તગત કર્યા હતા. અરજદારનું કહેવું છે કે બાકી રહેલી અવધિને ધ્યાનમાં લઈ પરિપક્વતા મૂલ્ય અને વર્તમાન દર અથવા સુરક્ષા વચ્ચેના વધારાના આધારે આ દરની ગણતરી કરવામાં આવે છે. અરજદારનો કેસ એવો છે કે તેણે આ બોન્ડ્સ પરિપક્વતા સુધી પોતાના પાસે રાખવાના હેતુથી ખરીદ્યા હતા.

૩.૨.૨ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડે ૨૮મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૩ના રોજ પ્રોસ્પેક્ટસ બહાર પાડી ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ (ડીડીબીઝ)નું ઇશ્યૂ જાહેર કર્યું હતું. આ બોન્ડ્સનું મુખ્યમૂલ્ય રૂ.૦૧,૧૧,૦૦૦/- હતું. તે વર્ષ ૧૯૯૪માં રૂ.૦૩,૬૦૦/-ની ડિસ્કાઉન્ટેડ કીમતે જારી કરવામાં આવ્યા હતા. મૂળ શરતો મુજબ તેમની મુદત ૨૦ વર્ષની હતી. ઉક્ત અવધિના અંતે, એટલે કે વર્ષ ૨૦૧૪માં, બોન્ડધારકને રૂ.૦૧,૧૧,૦૦૦/-નું મુખ્યમૂલ્ય આપવાનું હતું.

પ્રોસ્પેક્ટસમાં દર્શાવેલ શરતો મુજબ, વર્ષ ૧૯૯૩થી શરૂ થતી ૭મી, ૧૧મી અને ૧૫મી વર્ષની અવધિના અંતે અનુક્રમે રૂ.૧૨,૫૦૦/-, રૂ.૨૫,૦૦૦/- અને રૂ.૫૦,૦૦૦/- રકમ માટે, બોન્ડધારકના વિકલ્પે આ બોન્ડ્સનું વિમોચન કરી શકાય તેવું હતું. ઉપરોક્ત મુજબ જાહેર જનતા માટે સાત લાખથી વધુ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને તેઓ દેશભરના ૧૦ શેરબજારોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા.

૩.૨.૩ તારીખ ૨૯મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ, ગુજરાત રાજ્યએ ૨૦૦૮ના અધિનિયમ ક્રમાંક ૧૨ રૂપે એક કાનૂન પ્રજ્યાપિત કર્યું, જે પડકારવામાં આવેલ વિધાન છે, જેના દ્વારા કંપનીને બોન્ડોના રિડેમ્પશન સંબંધિત પ્રોસ્પેક્ટસમાં સમાવિષ્ટ શરતો અને નિયમોમાં કોઈપણ બાબત હોવા છતાં બોન્ડોનું રિડેમ્પશન કરવાની સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી હતી. ડી.ડી.બી.ના વિવિધ શરતો અને નિયમો નીચે વિગતે દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

૩.૨.૪ ઇશ્યૂની શરતોના આધારે અરજદારોનો કેસ એવો છે કે માત્ર “પુટ ઓપ્શન” જ હતું, અને તેનો અર્થ એવો થાય છે કે માત્ર તે જ સ્થિતિમાં, જ્યારે રોકાણકારો સમયપૂર્વ રીડેમ્પશન માટે બોન્ડ્સ સમર્પણ કરવા ઇચ્છુક હોય, ત્યારે તેઓ નિર્ધારિત દરે અને નિર્દિષ્ટ તારીખોએ તે કરી શકે. કોઈ “કૉલ ઓપ્શન” નહોતું, અને અરજદારોનો એવો દાવો છે કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨- એસએસએનએનએલ પરિપક્વતાની તારીખ તથા સમાપ્તિ અવધિ પહેલાં બોન્ડ્સનું સમયપૂર્વ રીડેમ્પશન કરી શક્યું ન હોત.

૩.૨.૫ વિવાદિત અધિનિયમમાં નાણાકીય કરારશરતો પર શરત ક્રમાંક

૩એ ઉમેરવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (એસએસએનએનએલ) ને કલ્પિત મૂળ અવધિ પૂર્ણ થાય તે પહેલાં બોન્ડોનું વિમોચન કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. ૩ નવેમ્બર, ૨૦૧૧ના રોજ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-એસએસએનએનએલના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે તમામ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોનું ૧૦ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ના રોજ, દરેક બોન્ડ માટે રૂ. ૫૦,૦૦૦/-ના વિમોચિત મુખમૂલ્યે, મૂળ મુખમૂલ્ય રૂ. ૧,૧૧,૦૦૦/-ની સરખામણીએ, વિમોચન કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. અરજદારનો સમાવેશ કરતાં બોન્ડધારકોને વિમોચન અંગેની ૨૬ નવેમ્બર, ૨૦૦૮ની નોટિસ પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેમાં નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં જરૂરી વિગતો રજૂ કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી.

૩.૨.૬ પહેલી મુક્તિ અંગેની આવી સૂચના તમામ બોન્ડધારકોને સમાન રીતે જારી કરવામાં આવી હતી, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ગુજરાત સરકારે આ પડકારિત અધિનિયમ પસાર કર્યો છે, નિગમના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સે તેમની ૦૩મી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ની બેઠકમાં અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સને અગાઉથી મુક્ત કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને આવી મુક્તિ માટેની તારીખ પ્રતિ બોન્ડ રૂ.૫૦,૦૦૦/- ના અનુમાનિત મૂલ્ય સાથે ૧૦મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ હોઈ શકે. સૂચનામાં બોન્ડધારકોને જણાવવામાં આવ્યું હતું કે કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૫૪ તથા સ્ટોક એક્સચેન્જો સાથેના લિસ્ટિંગ એગ્રિમેન્ટની જોગવાઈઓને અનુસરીને, નિગમના ડી.ડી.બી.ના હસ્તાંતરણનું રજિસ્ટર અને ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડધારકોનું રજિસ્ટર, ઉપરોક્ત રજિસ્ટરોના સુધારણા હેતુસર, ૧૩મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૮થી ૧૦મી જાન્યુઆરી,

૨૦૦૯ સુધી — બન્ને દિવસો સહિત — બંધ રહેશે અને બોન્ડધારકોને વહેલી મુક્તિ તથા ચુકવણી મેળવવા માટેની પ્રક્રિયાત્મક ઔપચારિકતાઓ પૂર્ણ કરવા અંગે વધુમાં જાણ કરવામાં આવી હતી. સંલગ્ન અરજીઓના સંક્ષિપ્ત તથ્યો ૩.૩ વ્યક્તિગત અરજીઓ સંબંધિત તથ્યોનો અહીં સંક્ષેપમાં ઉલ્લેખ કરી શકાય. સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં.૮૨૦૮ ઓફ ૨૦૦૯ના અરજદારો ખાનગી વ્યક્તિઓ છે. અરજદારોએ ૦૭મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૫ના રોજ ૧ બોન્ડ મેળવ્યો હતો.

૩.૩.૧ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૪૯૧ના અરજદાર ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ (રિફાઇનરીઝ ડિવિઝન) કર્મચારીઓનું ભવિષ્ય નિધિ છે, જેણે પોતાના કેસ મુજબ ગૌણ બજારમાંથી રૂપિયા ૫૬,૦૦૦/-ના સરેરાશ દરે ૨૯૫૦ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા.

૩.૩.૨ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૧૪૪૯૨ના અરજદાર ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન લિમિટેડ એમ્પ્લોઇઝ સુપરએન્યુએશન બેનેફિટ ફંડ છે, જે ઇન્ડિયન ઓઇલ કંપની લિમિટેડ દ્વારા સ્થાપિત એક ટ્રસ્ટ છે. અરજદારનો એવો કેસ છે કે તેણે વર્ષ ૨૦૦૭માં ક્લિટીયક બજારમાંથી રૂ. ૫૫,૯૦૦/- ના દરે ૮૦૦ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા અને કુલ રૂ. ૦૪,૪૭,૨૦,૦૦૦/-નું રોકાણ કર્યું હતું.

૩.૩.૩ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૪૫૩૯ ઓફ ૨૦૦૮ ના અરજદારો એવા ખાનગી વ્યક્તિઓ છે, જેમણે ૩૦મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૫ ના રોજ ૧ બોન્ડ પ્રાપ્ત કર્યો હતો.

૩.૩.૪ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દિવાણી અરજી ક્રમાંક ૧૫૧૯૫ માં

અરજદાર ઇન્ડિયા ટુરિઝમ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ, સ્ટાફ પ્રોવિડન્ટ ફંડ ટ્રસ્ટ છે, જેણે વર્ષ ૨૦૦૫ માં દ્વિતીયક બજારમાંથી રૂ.૦૨,૯૧,૫૬,૫૭૫/- ના મૂલ્યે ૫૯૪ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા.

૩.૩.૫ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૪૩૭ માં અરજદાર વિન-મેડિકેર લિમિટેડ એમ્પ્લોઈઝ પ્રોવિડન્ટ ફંડ છે; તે એક ટ્રસ્ટ છે, જે સંલગ્ન કંપનીઓના કર્મચારીઓ એવા સભ્યોના હિતોના સંરક્ષણ માટે કાર્યરત છે. આ અરજદારે વર્ષ ૨૦૦૫ થી ૨૦૦૭ દરમિયાન પરિપક્વતાની તારીખે ઉપજ સુરક્ષિત કરવા માટે સ્પર્ધાત્મક દરે ગોણ બજારમાંથી રૂપિયા ૦૪,૯૩,૦૦,૯૫૦/- ના ખર્ચે ૯૧૬ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા.

૩.૩.૬ એક કાંતા દેવી, વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૪૯/૨૦૦૯ની અરજદાર છે. જણાવેલ અરજદારે એસ.એસ.એન.એન.એલ.ના ૧૨ બોન્ડ્સ ધારણ કર્યા છે અને એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે તે બોન્ડ્સ ડીમેટ ખાતામાં અરજદાર કંપનીના નામે દાખલ કરવામાં આવ્યા છે. વધુમાં એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે પરિપક્વતાની અવધિ પૂર્ણ થવા પર, અરજદારને રૂપિયા ૧૩,૩૨,૦૦૦/- મળવાના હતા.

૩.૩.૭ હેસ્ટિંગ જૂટ મિલ પ્રોવિડન્ટ ફંડ વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૨૩૮ ઓફ ૨૦૦૯માં અરજદાર છે, જેણે વર્ષ ૨૦૦૬માં દ્વિતીયક બજારમાંથી રૂપિયા ૬૦,૭૫૦/-ના મૂલ્યે ૨૦૦ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા અને જણાવ્યું હતું કે તેને પરિપક્વતા અવધિના અંતે ઉપજ મળવાની અપેક્ષા હતી.

૩.૩.૮ વર્ષ ૨૦૦૯ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન ક્રમાંક ૧૫૦ના

અરજદાર-એમ/એસ. સનમાર્ગ સિક્યુરિટીઝ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ. તેનો કેસ એવો છે કે તેની પાસે ૧૦૫ બોન્ડ્સ હતા અને એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે પરિપક્વતાની તારીખે અરજદારને રૂપિયા ૧૧૬.૫૫ લાખ મળવાની અપેક્ષા હતી.

૩.૩.૮ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૨૫૧૩ના અરજદાર-જય શ્રી પ્રોવિડન્ટ ફંડ ઇન્સ્ટિટ્યુશન, એક નોંધાયેલ ટ્રસ્ટ છે અને એસએસએનએનએલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલા ૫૫૦ બોન્ડ્સના ધારક છે. અરજદારનો કેસ એવો છે કે તમામ બોન્ડ્સનું પૂર્વપરિપક્વ મુક્તિદાન કરવામાં આવે તો રૂ.૦૧,૩૫,૨૧,૦૮૨/- જેટલું ભારે ગુકસાન થશે, જેની ખરીદી કિંમત રૂ.૦૩,૨૩,૩૨,૩૦૦/- હતી. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અરજદારને મૂળ મૂડીની રકમમાં રૂ.૪૮,૩૨,૩૦૦/-નું ગુકસાન થશે અને વ્યાજમાં ગુકસાન રૂ.૮૬,૮૮,૭૮૨/- રહેશે.

૩.૩.૧૦ સન ૨૦૧૧ ની વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૧૭૬૭૨ માં અરજદાર શ્રી દિગ્વિજય સિમેન્ટ કંપની લિમિટેડ કર્મચારીઓ ભવિષ્ય નિર્વાહ નિધિ છે. આ અરજદારોએ સંબંધિત સમયે બોન્ડ્સ ખરીદેલા હોવાથી, તેઓ વિવાદિત અધિનિયમ હેઠળ અમલમાં મૂકવા માંગવામાં આવતાં અવધિપૂર્વ રિડેમ્પશનથી વ્યથિત છે.

૩.૩.૧૧ સન ૨૦૧૨ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૫૭૧૮ના અરજદારો ખાનગી વ્યક્તિઓ છે અને તેમણે પ્રમાણપત્ર ક્રમાંક ૧૨૮૭૧૮ ધરાવતો ૧ બોન્ડ ખરીદ્યો હતો.

૩.૩.૧૨ વર્ષ ૨૦૧૨ ની વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૧૫૭૨૦ ના

અરજદારો પણ ખાનગી વ્યક્તિઓ છે. તેમણે જણાવ્યું છે કે પ્રોસ્પેક્ટસ અને જાહેરાતના આધારે તેમણે પ્રમાણપત્ર નં. ૧૨૮૭૧૯ હેઠળ ૧ બોન્ડ ખરીદી રૂ. ૦૩,૬૦૦/-નું રોકાણ કર્યું હતું.

૩.૩.૧૩ સન ૨૦૧૪ ની સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૩૩૩૨ના અરજદાર મહારાષ્ટ્ર સ્ટેટ ઇલેક્ટ્રિસિટી બોર્ડનો યોગદાનકારી ભવિષ્ય નિધિ છે. આ અરજદારે ૧૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ના રોજ ગૌણ બજારમાંથી ૨૨૬૮૪ બોન્ડ્સ પ્રતિ બોન્ડ રૂ. ૦૩,૬૦૦/- ના મૂળ મૂલ્ય પર રૂ. ૦૫,૦૨,૩૩,૪૫૦/- ના પ્રીમિયમ સાથે, કુલ રૂ. ૧૩,૧૮,૮૫,૮૫૦/- ના ખરીદ મૂલ્યે, રૂ. ૦૧,૧૧,૦૦૦/- ના મૂળ મૂલ્યવાળા બોન્ડ્સ હાંસલ કર્યા હતા. ઉક્ત અરજદારને અસમયે મુક્તિદાનથી પણ વ્યથા છે.

૩.૩.૧૪ સન ૨૦૧૪ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૬ના અરજદાર મહારાષ્ટ્ર સ્ટેટ રોડ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશનનું કોન્ટ્રીબ્યુટરી પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને અન્ય છે. તેમનો મામલો એવો છે કે તા. ૨૩મી જૂન, ૨૦૦૫થી આગળ, અરજદારે મુંબઈના દ્વિતીયક બજારમાંથી ૧૦,૩૮૫ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા, જેની ખર્ચ કિંમત રૂ. ૫૫,૪૨,૫૬,૫૦૦/- હતી, અને પ્રતિ બોન્ડ રૂ. ૦૩,૬૦૦/- ના મૂળ મૂલ્ય ઉપર રૂ. ૫૧,૬૮,૭૦,૫૦૦/- નું પ્રીમિયમ ચૂકવવામાં આવ્યું હતું, જ્યારે તા. ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૪ના રોજ તેમનું મુખમૂલ્ય રૂ. ૦૧,૧૧,૦૦૦/- હતું. અરજદારોનો વધુ એવો મામલો છે કે તેઓએ ઉક્ત બોન્ડ્સ દ્વિતીયક બજારમાંથી આટલા ઊંચા પ્રીમિયમ પર એ કારણે ખરીદ્યા હતા કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ અને ૩ દ્વારા બોન્ડ દસ્તાવેજમાં દર્શાવાયેલા બોન્ડ્સના

મુખમૂલ્યની બાંહેધરી આપતી સ્પષ્ટ અને નિશ્ચિત ખાતરીઓ આપવામાં આવી હતી.

૩.૩.૧૫ સન ૨૦૧૪ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૯૯૩ માં અરજદાર હોટેલ જનપથ એમ્પ્લોઈઝ પ્રોવિડન્ટ ફંડ છે, જે હોટેલ જનપથ ખાતે કર્મચારી તરીકે કાર્યરત પોતાના સભ્યોના હિતોના સંરક્ષણમાં સંકળાયેલો એક ટ્રસ્ટ છે. આ અરજદારે વર્ષ ૨૦૦૫ થી ૨૦૦૭ દરમિયાન બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ ને કોઈ કૉલ વિકલ્પ ઉપલબ્ધ ન હતો. ઉક્ત અરજદાર વિવાદિત અધિનિયમ હેઠળ અમલમાં મુકાયેલા બોન્ડ્સના અકાળે મુક્તિકરણથી વ્યથિત છે.

૩.૩.૧૬ વર્ષ ૨૦૧૪ ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૧ ના અરજદારો (૧) શ્રી મોહન ડી. કુલકર્ણી, (૨) મૈસુર પેપર મિલ્સ એમ્પ્લોઈઝ' ગ્રુપ ગ્રેચ્યુઇટી ટ્રસ્ટ ફંડ, (૩) શ્રી એસ. કેમ્પેયા અને (૪) મૈસુર પેપર મિલ્સ એમ્પ્લોઈઝ' પ્રોવિડન્ટ ફંડ ટ્રસ્ટ છે. અરજદાર ક્રમાંક ૨ એ રૂપિયા ૫૦ લાખની કુલ નિર્ગમન કિંમતના ૧૦૦ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા, જેના માટે પરિપક્વતા મૂલ્ય રૂપિયા ૦૧,૧૧,૦૦,૦૦૦/- હતું, જ્યારે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૪ એ રૂપિયા ૮૨ લાખની કુલ નિર્ગમન કિંમતના ૧૬૪ બોન્ડ્સ હસ્તગત કર્યા હતા, જેના માટે પરિપક્વતા મૂલ્ય રૂપિયા ૦૧,૮૨,૦૪,૦૦૦/- હતું. ઉક્ત અરજદારો વિવાદિત અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલી અકાળ રીડેમ્પ્શનથી વ્યથિત છે.

૩.૩.૧૭ સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૩૯૯૪ ઓફ ૨૦૧૪ના અરજદાર એસ.એસ.એન.એન.એલ. ઇન્વેસ્ટર્સ ગ્રીવન્સ રેફ્રેસલ ફોરમ છે. આ અરજદાર પણ સમયપૂર્વે મુક્તિ કરાયેલા બોન્ડ્સ ખરીદેલા હોવાને કારણે વ્યથિત છે.

૩.૩.૧૮ વર્ષ ૨૦૧૪ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૮૬૯૭માં

અરજદાર અલાહાબાદ ક્ષેત્રિય ગ્રામિણ બેંક પ્રોવિડન્ટ ફંડ ટ્રસ્ટ છે, જેનું સંચાલન કર્મચારી પ્રોવિડન્ટ ફંડ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ની જોગવાઈઓ મુજબ થાય છે અને જેનું કાર્યાલય અલાહાબાદ ખાતે આવેલું છે. આ અરજદારોનો મામલો એવો છે કે તે પોતાના સભ્યો માટે વળતરનું મહત્તમીકરણ કરવા ઈચ્છતો હતો, તેથી તેણે વિવિધ તારીખોએ સ્ટોક માર્કેટમાંથી એસએસએનએનલ દ્વારા જારી કરાયેલા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા. ૦૪મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૬ના રોજ આ અરજદારે પ્રતિ બોન્ડ રૂપિયા ૫૨,૪૫૦/-ના દરે ૫૦ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા; ૦૮મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૬ના રોજ અરજદારે પ્રતિ બોન્ડ રૂપિયા ૫૩,૦૫૦/-ના દરે ૪૭ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા; ૦૧મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૭ના રોજ આ અરજદારે પ્રતિ બોન્ડ રૂપિયા ૫૪,૪૯૦/-ના દરે ૫૦ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા; ૧૮મી મે, ૨૦૦૭ના રોજ અરજદારે પ્રતિ બોન્ડ રૂપિયા ૫૪,૭૫૦/-ના દરે ૪૦ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા; ૦૩મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૭ના રોજ અરજદારે પ્રતિ બોન્ડ રૂપિયા ૫૫,૧૦૦/-ના દરે ૨૫ બોન્ડ્સ ખરીદ્યા હતા; સમય પહેલાં મુક્તિકરણ અંગેની નોટિસ અરજદારને પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેના અનુસંધાને મુક્તિકરણ કયા આધાર પર નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું તે બાબતે સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયાને ફરિયાદો કરવામાં આવી હતી. એસએસએનએનએનલએ રૂપિયા ૧,૦૬,૦૦,૦૦૦/-ની ચૂકવણી આદેશ, જે મુક્તિકરણની રકમ હતી, અરજદારને મોકલ્યો હતો.

૩.૩.૧૯ વર્ષ ૨૦૦૪-૨૦૦૫ દરમિયાન સંબંધિત સમયે રૂ.૦૧,૧૫,૧૩૪/- મૂલ્યના બોન્ડ્સ ખરીદનાર ખાનગી વ્યક્તિ જ વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૭૪૧૬ ઓફ ૨૦૧૪નો અરજદાર છે.

૩.૩.૨૦ સન ૨૦૧૪ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૭૪૧૮ના અરજદાર ખાનગી વ્યક્તિઓ છે, જેઓ હરિયાણા રાજ્યના ગુડગાંવના રહેવાસીઓ છે. તેમણે રૂ. ૭૨,૦૦૦/- ની ખરીદી કિંમત પર ૨૦ બોન્ડોમાં રોકાણ કર્યું હતું અને અરજીમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત આ પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે કે બોન્ડોમાં રોકાણ કરવાનો કારણ એ હતો કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૩ને કોઈ કોલ વિકલ્પ ઉપલબ્ધ ન હતો.

૩.૩.૨૧ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૬૪૬૩ ઓફ ૨૦૧૪ના અરજદાર એક ખાનગી વ્યક્તિ છે, જેમણે ૫૦ બોન્ડમાં રોકાણ કર્યું હતું.

૩.૩.૨૨ સ્પેશિયલ સિવિલ એપિલિકેશન નં. ૧૫૪૩૫ ઓફ ૨૦૦૮ માં અરજદાર બોર્ડ ઓફ ટ્રસ્ટીઝ હિંદુસ્તાન સ્ટીલ લિમિટેડ ભિલાઈ સ્ટીલ પ્રોજેક્ટ પ્રોવિડન્ટ ફંડ છે. અરજદારનો એવો કેસ છે કે બોન્ડ્સની પરિપક્વતા અવધિના અંતે પ્રાપ્ત થતી ઉપજ પરના વ્યાજનો લાભ મેળવવાના આશયથી, તેણે સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર ૨૦૦૫ દરમિયાન દ્વિતીયક બજારમાંથી ત્રણ અલગ અલગ લોટમાં ૫૦૦૦ ડી.ડી.બી. ખરીદ્યા હતા, જે માટે તે તારીખે પ્રાપ્ત થયેલ બજાર ભાવે કુલ રૂ. ૨૭.૬૭ કરોડનું રોકાણ કરવામાં આવ્યું હતું.

૩.૩.૨૩ સન ૨૦૦૮ ની વિશેષ દીવાની અરજી નં. ૧૫૬૧૩ માં અરજદાર બોકારો સ્ટીલ એમ્પ્લોયઝ પ્રોવિડન્ટ ફંડ માટેનું બોર્ડ ઓફ ટ્રસ્ટીઝ છે. અરજદારે તે સમયના લાગુ પડતા બજારભાવ મુજબ અંદાજે રૂપિયા ૨૦ કરોડનું રોકાણ કરીને ગોણ બજારમાંથી એક જ લોટમાં ૩૨૧૮ ડી.ડી.બી. ખરીદ્યા હતા. એવો કેસ છે કે, આક્ષેપિત અધિનિયમ હેઠળ બોન્ડ્સનું પૂર્વપરિપક્વ વિમોચન

અમલમાં મૂકવામાં આવે તો અરજદારને કરોડોમાં વિશાળ નુકસાન વેઠવું પડશે. અરજદારે ખરીદાયેલા લોટ અને કરાયેલા રોકાણની વિગતો આપી છે.

૩.૩.૨૪ વર્ષ ૨૦૧૫ની વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૫૪૭૧ના અરજદારો ખાનગી વ્યક્તિઓ છે. તેમણે ૦૧ બોન્ડ ખરીદ્યો હતો.

૩.૪ એવું પ્રતીત થાય છે કે રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૮૧૨ of ૨૦૦૮ અને રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૮૬૯ of ૨૦૦૮ માનનીય મુંબઈ વડી અદાલત સમક્ષ, અધિનિયમ, ૨૦૦૮ને પડકારતાં, દાખલ કરવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, આ માનનીય અદાલત તેમજ માનનીય મુંબઈ વડી અદાલત સમક્ષ બાકી રહેલી તમામ કાર્યવાહીઓના સ્થાનાંતરણ માટે માનનીય ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ સ્થાનાંતરિત અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી. આગળ એવું પણ પ્રતીત થાય છે કે અરજદારે સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ નિગમ સામે રૂપિયા ૦૧,૦૬,૦૦,૦૦૦/- ની રકમ માટે નવો ચેક જારી કરવા માટે દિશાનિર્દેશ માંગતી અને અરજદારને તે જ ચેલેન્જના પરિણામને આધીન રહી રોકડાવવા માટે પરવાનગી આપવામાં આવે તેવી અરજી દાખલ કરી હતી. અનેક અરજીઓ, એટલે કે વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૧ of ૨૦૧૪, ૩૯૯૩ of ૨૦૧૪, ૩૯૯૪ of ૨૦૧૪, ૭૪૧૮ of ૨૦૧૪, ૩૩૩૨ of ૫૦૭૪ અને ૩૩૩૬ of ૨૦૧૪, અન્ય રાજ્યોની વડી અદાલતો સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે રિટ અરજી (નાગરિક) ક્રમાંક ૦૪-૦૫ of ૨૦૦૯ તથા સંલગ્ન બાબતોમાં તા. ૧૦મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૩નો આદેશ પસાર કર્યો હતો અને વિવિધ રિટ અરજીઓ આ અદાલતમાં સ્થાનાંતરિત કરી હતી.

૩.૪.૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કર્યો. “આ

મામલાઓમાં અરજદારોએ રાજ્ય વિધાનમંડળોની તે વિધાનક્ષમતાને પડકારેલી છે, જેના આધારે વિવાદિત 'સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ' (બોન્ડોનું વિમોચન કરવાની સત્તા પ્રદાન) અધિનિયમ, ૨૦૦૮ ('અધિનિયમ' ૨૦૦૮ નું ૧૨) ઘડવામાં આવ્યો છે. અરજદારોના મતે આ વિષય ભારતના સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ ની એન્ટ્રી ૪૬ હેઠળ આવરી લેવાયેલો છે, જ્યારે રાજ્ય તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલના મતે આ વિષય સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૪૩ હેઠળ આવરી લેવાયેલો છે. જ્યારે કેટલીક રિટ અરજીઓ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે અન્ય રિટ અરજીઓ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વિવિધ વડી અદાલતો, એટલે કે, ગુજરાત વડી અદાલત, બૉમ્બે વડી અદાલત અને કર્ણાટક વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જે પણ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલ રિટ અરજીઓ સાથે સુનાવણી માટે આ અદાલતમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવી હતી. પક્ષકારોની દલીલો સાંભળ્યા બાદ, અમને જણાય છે કે મુખ્ય પ્રશ્ન પ્રશ્નાધીન અધિનિયમ બનાવવાની બાબતમાં રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાનક્ષમતા સાથે સંબંધિત છે. પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ એવું જણાય છે કે ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૩ હેઠળ અરજદારના હક્ક સંબંધિત કોઈ પ્રશ્ન સંકળાયેલો નથી, તેથી અમારો મત છે કે પક્ષકારોએ પોતાનો મામલો ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ એક જ વડી અદાલત, એટલે કે ગુજરાત વડી અદાલત, સમક્ષ આગળ ધપાવવો જોઈએ. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલ પણ ગુજરાત વડી અદાલત સમક્ષ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પોતાનો ઉપાય અનુસરવા સંમત છે.

તેથી, અમે સંબંધિત અરજદારોને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરેલી તેમની અરજીઓને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરેલી અરજીઓમાં રૂપાંતરિત કરવાની મંજૂરી આપીએ છીએ અને રિટ અરજીઓ તથા અન્ય તમામ રિટ અરજીઓ (હાલમાં ટ્રાન્સફર કેસ તરીકે સૂચિબદ્ધ) ને ગુણદોષના આધારે નિર્ણય માટે ગુજરાત વડી અદાલતમાં હસ્તાંતરિત કરીએ છીએ. પક્ષકારોને ગુજરાત વડી અદાલત સમક્ષ કાયદાની માન્યતાને પડકારવા માટે વધારાના આધાર રજૂ કરીને વધારાનું સોગંદનામું/પ્રતિસોગંદનામું અથવા સુધારેલી અરજી દાખલ કરવાની છૂટ આપવામાં આવે છે. ગુજરાત વડી અદાલત દ્વારા રિટ અરજીઓનો નિર્ણય શક્ય તેટલી ત્વરિત રીતે કરવામાં આવે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. આ અદાલત સમક્ષના તમામ મામલાઓ સમાપ્ત ગણવામાં આવે છે.”

૩.૪.૨ અનુરૂપ રીતે, ઉક્ત બાબતો યાદીમાં મૂકવામાં આવી, તેમને વિશેષ દીવાની અરજીઓમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી અને અન્ય સમાન અરજીઓ સાથે રજૂ કરવામાં આવી, જેમાં સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (બોન્ડ્સ પરત મેળવનાની સત્તા પ્રદાન) અધિનિયમ, ૨૦૦૮ ની બંધારણીય માન્યતા અંગેનો સમાન મુદ્દો પડકાર હેઠળ હતો.

૩.૪.૩ એવું પ્રગટ થાય છે કે આવી તમામ વિશેષ દીવાની અરજીઓ, એટલે કે વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૮૨૦૮ / ૨૦૦૯, ૧૪૪૩૩ / ૨૦૦૮, ૧૪૪૯૧ / ૨૦૦૮, ૧૪૪૯૧ / ૨૦૦૮, ૧૪૪૯૨ / ૨૦૦૮, ૧૪૫૩૯ / ૨૦૦૮, ૧૫૧૯૫ / ૨૦૦૮, ૧૫૪૩૪ / ૨૦૦૮, ૧૫૪૩૭ / ૨૦૦૮, ૧૪૯ / ૨૦૦૯, ૨૩૮ / ૨૦૦૯, ૧૫૦ / ૨૦૦૯, ૨૫૧૩ / ૨૦૦૯, ૩૩૩૧ / ૨૦૧૪, ૩૩૩૨ /

૨૦૧૪, ૩૩૩૬ / ૨૦૧૪, ૩૯૯૩ / ૨૦૧૪ અને ૩૯૯૪ / ૨૦૧૪, તા. ૧૭મી જૂન, ૨૦૧૪ના રોજ આ અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ સમક્ષ ચાલીબઢ્ઢ થઈ હતી અને વિભાગીય ખંડપીઠે એડવોકેટ જનરલને નોટિસ ફટકારી હતી, જે ૨૪મી જૂન, ૨૦૧૪ના રોજ પરતલાયક રાખવામાં આવી હતી. વધુમાં એવું પણ જણાવવું યોગ્ય છે કે અન્ય વડી અદાલતોમાંથી આ અદાલતમાં સ્થળાંતરિત કરાયેલ અરજીઓમાંથી, તે બાબતોમાં સંબંધિત અરજદારોને નોટિસ ફટકારવામાં આવી હોવા છતાં, એવી જ એક વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૩૩૧ / ૨૦૧૪માં નોટિસની બજવણી થયા છતાં અરજદારોએ પોતાની હાજરી નોંધાવી નથી. વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૩૯૯૪ / ૨૦૨૪ અને ૭૪૧૮ / ૨૦૧૪ બાબતે જ્યાં સુધી સંબંધ છે, ત્યાં સુધી નોટિસ અબજવાયેલ છે, પરંતુ તેઓ સમૂહનો ભાગ બનતી હોઈ અને સમાન પડકાર સામેલ કરતી હોઈ, આ ચુકાદામાં જે ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે મુજબ તેમનો પણ નિકાલ કરવામાં આવે છે. મુદ્દાની શરતો

૩.૫ પ્રોસ્પેક્ટસ ઓફ ધ ઈશ્યૂ તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૩માં ઉલ્લેખિત, ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ જે શરતો અને નિયમોના આધારે જારી કરવામાં આવ્યા હતા તે પૈકીની મહત્વપૂર્ણ શરતો અને નિયમો નીચે મુજબ ઉદ્ઘટ કરી શકાય છે, **જિસકી** નકલ અરજીના અભિલેખનો ભાગ બને છે।

“વર્તમાન મુદ્દાની શરતો

હાલમાં પ્રસ્તાવિત કરવામાં આવતા બોન્ડ્સ અધિનિયમની જોગવાઈઓ, આ પ્રોસ્પેક્ટસની શરતો, અરજીપત્રક, કંપનીના સ્મરણપત્ર અને સંસ્થા-નિયમો (આગળ અનુક્રમે 'સ્મરણપત્ર' અને 'સંસ્થા-નિયમો' તરીકે ઉલ્લેખિત) ને આધિન છે. આવી શરતો ઉપરાંત, બોન્ડ્સ બોન્ડ ટ્રસ્ટ ડીડ/બોન્ડ

પ્રમાણપત્રો/ફાળવણીના પત્રોમાં સમાવિષ્ટ થનારી અન્ય એવી શરતો અને નિયમો તેમજ સમયાંતરે જારી કરવામાં આવતી પ્રતિભૂતિઓના સૂચીકરણ માટેની માર્ગદર્શિકાઓને પણ આધિન રહેશે.” “સાધનોનું સ્વરૂપ

બોન્ડ્સ સુરક્ષિત છે અને તે વચનપત્રોના સ્વરૂપના છે.”

“ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ

રૂ.૧,૧૧,૦૦૦ ના મુખ મૂલ્ય ધરાવતા દરેક ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડનું જારીકરણ રૂ.૩૬૦૦/- ની ડિસ્કાઉન્ટેડ કિંમતે, ફાળવણીની તારીખથી ૨૦ વર્ષની પરિપક્વતા અવધિ સાથે કરવામાં આવશે. રોકાણકારને ફાળવણીની તારીખથી ૭મા, ૧૧મા અને ૧૫મા વર્ષની સમાપ્તિએ બોન્ડ પાછું ખેંચવાનો વિકલ્પ રહેશે. રોકાણકાર દ્વારા આવા પૂર્વ ઉપાડની સ્થિતિમાં, બોન્ડનું અનુમાનિત મુખ મૂલ્ય નીચે મુજબ રહેશે.

ઉપાડની સ્થિતિમાં ૭ વર્ષના અંતે ૧૧ વર્ષના અંતે ૧૫ વર્ષના અંતે

માન્ય ઠરાવેલ મુખ મૂલ્ય રૂ.૧૨,૫૦૦ રૂ.૨૫,૦૦૦ રૂ.૫૦,૦૦૦”

૩.૫.૧ બોન્ડ્સ બિન-રૂપાંતરયોગ્ય હતા. અરજી કરવા માટે આવશ્યક બોન્ડની લઘુત્તમ સંખ્યા એક હતી અને મહત્તમ મર્યાદા કોઈ નહોતી. ચુકવણીની શરતો એવી હતી કે પ્રતિ બોન્ડ રૂ.૩૬૦૦/- ની સંપૂર્ણ ઈશ્યુ કિંમત, સૂચવ્યા મુજબ, અરજી સાથે અડધી અને બાકી રહેલી અડધી ફાળવણીના સમયે ચૂકવવાની હતી.

૩.૫.૨ તેમાં બોન્ડ્સની પરત ખેંચણી અને હસ્તાંતરણ માટેની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી અને એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે બોન્ડ્સ વચનચિકીઓના સ્વરૂપના હતા. સંબંધિત કલમો નીચે મુજબ છે,

પ્રત્યાહાર માટેની પ્રક્રિયા ઉપર નિર્દિષ્ટ સમયગાળાના અંતે પરિતોષણ તારીખ પહેલાં બોન્ડની રકમ ઉપાડવાના પોતાના વિકલ્પનો ઉપયોગ કરવા માટે, બોન્ડધારકે બોન્ડ સર્ટિફિકેટના પાછળના ભાગમાં હસ્તાક્ષર કરીને યોગ્ય રીતે મુક્ત કરાયેલ બોન્ડ સર્ટિફિકેટ(ઓ) સાથે, ઉપાડવાની પોતાની મનશા દર્શાવતી લેખિત જાણ કંપનીને એવી રીતે મોકલવી જોઈએ કે તે ઉપાડવાની તારીખ પહેલાં ત્રણ (૩) થી છ (૬) મહિના વચ્ચે તેમને પ્રાપ્ત થાય.ઉપરોક્ત જણાવેલ કોઈપણ અવધિ દરમિયાન બોન્ડધારક બોન્ડ પરત ખેંચવાનો નિર્ણય કરે તેવી ઘટનામાં, બોન્ડધારકે સૌપ્રથમ બોન્ડો પોતાના નામે નોંધાવવાના રહેશે. નોંધાયેલ બોન્ડધારકો દ્વારા બોન્ડ પ્રમાણપત્રો સમર્પિત કરવામાં આવ્યા બાદ જ બોન્ડોનું પરિશોધન કરવામાં આવશે અથવા તે પરત ખેંચવામાં આવશે.”

૩.૫.૩ હસ્તાંતરક્ષમતા વિશે નીચેની શરતો સમાવવામાં આવી હતી.

“બોન્ડ્સના હસ્તાંતરયોગ્યતા

બોન્ડો પ્રોમિસરી નોટના સ્વરૂપના હોવાથી, તેમનો હસ્તાંતરણ અનુમોદન અને સોંપણી દ્વારા થાય છે. હસ્તાંતરણકર્તા દ્વારા કરાયેલ અનુમોદન બોન્ડ પર તે માટે દર્શાવેલ સ્થાને તેની સહી કરીને કરવામાં આવશે.

તથાપિ, અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ વ્યાજની ચુકવણી તથા રિડેમ્પશન/ઉપાડ સમયે ચૂકવવાપાત્ર રકમો માત્ર બોન્ડ્સના નોંધાયેલ ધારકને જ કરવામાં આવશે.

અધિનિયમની કલમ ૬૨૦ અનુસાર તેને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કેન્દ્રીય સરકારે તા. ૧૭.૧૨.૮૬ ની સૂચના ક્રમાંક ૧૨૯૪(ઈ) દ્વારા નિર્દેશ આપ્યો છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૦૮ ની ઉપકલમ (૧)ની જોગવાઈઓ, જેટલી હદ સુધી તે હસ્તાંતરણના યોગ્ય દસ્તાવેજ પર નિયમિત રીતે મુદ્રાંકન થયેલું હોવું અને તે હસ્તાંતરકર્તા

દ્વારા અથવા તેની તરફથી તથા હસ્તાંતરગ્રાહી દ્વારા અથવા તેની તરફથી વિધિવત્ અમલમાં મૂકાયેલું હોવું આવશ્યક બનાવે છે, તે સરકાર કંપની દ્વારા જારી કરવામાં આવેલા બોન્ડ્સ અંગે લાગુ પડશે નહીં, શરતે કે હસ્તાંતરગ્રાહીએ પોતાનું નામ, સરનામું અને વ્યવસાય, જો કોઈ હોય તો, દર્શાવતી જાણ કંપનીને બોન્ડ સંબંધિત પ્રમાણપત્ર/જાણવણી પત્ર સાથે પહોંચાડેલી હોય.

અન્ય શબ્દોમાં, હસ્તાંતરણની નોંધણીના હેતુસર બોન્ડ પ્રમાણપત્ર સાથે નિયમિત રીતે સંપાદિત અને સ્ટેમ્પ લગાડેલ હસ્તાંતરણ દસ્તાવેજ જોડવાની કોઈ આવશ્યકતા રહેશે નહીં. બોન્ડ પોતાના નામે હસ્તાંતરિત કરાવવા માટે હસ્તાંતરગ્રાહી માત્ર અનુમોદિત બોન્ડ પ્રમાણપત્ર પોતાની નામ, સરનામું અને વ્યવસાય, જો કોઈ હોય તો, તેની વિગતો સાથે હસ્તાંતરણ કરવાની વિનંતિ કરીને કંપનીને મોકલી દેશે.”

૩.૫.૪ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ ક્રેડિટ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ ઇશ્યૂના ટ્રસ્ટી હતા. કંપનીએ ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૪ના રોજ ટ્રસ્ટ ડીડ અમલમાં મૂકી હતી. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ટ્રસ્ટીઓ ખાતરી આપે છે કે વ્યાજની સમયસર ચુકવણી તથા મૂળધનના પરતફેર અને ચુકવણી સંબંધે કંપની દ્વારા ચૂંક થાય તેવી સ્થિતિમાં તેઓ બોન્ડધારકોના હિતનું રક્ષણ કરશે અને કંપનીના ખર્ચે સુરક્ષાના અમલ સહિત જરૂરી કાર્યવાહી કરશે. પરિપક્વતા પહેલાં પરતફેર અનિવાર્ય બનાવે તેવી ઉપાડ સંબંધિત મુખ્ય ઘટનાઓ આ પ્રમાણે દર્શાવવામાં આવી હતી,

“(૧) બોન્ડ્સ પર બાકી રહેલી મૂળ રકમ અને વ્યાજ સંબંધિત ચુકવવાપાત્ર રકમોની ચુકવણીમાં થયેલ ચૂક.

(૨) ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા ખર્ચ, ચાર્જીસ અને વ્યય સહિત અન્ય કોઈપણ રકમોની ચુકવણીમાં ચૂક.

(૩) કંપનીનું વિસર્જન

(૪) જો કંપની, ટ્રસ્ટીઓની સંમતિ વિના, પોતાનો વ્યવસાય ચાલુ

રાખવાનું બંધ કરે અથવા તેવું કરવાની પોતાની મનશા અંગે નોટિસ આપે.

(પ) જો ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા નિયુક્ત ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ અથવા ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટોની ફર્મ દ્વારા એવું પ્રમાણિત કરવામાં આવે કે કંપનીની જવાબદારીઓ તેની સંપત્તિઓથી વધુ છે.”

૩.૫.૫ પ્રોસ્પેક્ટસમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે બોન્ડને જાહેર સુરક્ષા તરીકે ગણવા અંગેની જાહેરાત મેળવવા માટે સંબંધિત રાજ્યમાં લાગુ પડતા પબ્લિક ટ્રસ્ટ એક્ટની સંબંધિત જોગવાઈઓ હેઠળ મહારાષ્ટ્ર સરકાર, ગુજરાત સરકાર, રાજસ્થાન સરકાર તેમજ મધ્ય પ્રદેશ સરકાર સમક્ષ અરજીઓ કરવામાં આવી હતી. બોન્ડધારકોના હકો નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યા હતા.

૩.૫.૬ બોન્ડોના ધારકોના અધિકારો બાબતે, નીચે મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી,

“બોન્ડધારકોના અધિકારો

(૧) આ બોન્ડ્સ તેનાં ધારકોને કંપનીના શેરહોલ્ડરોની સામાન્ય સભાઓ અંગે નોટિસો અથવા વાર્ષિક અહેવાલો મેળવવાનો, અથવા આવી સભાઓમાં હાજર રહેવાનો અને/અથવા મતદાન કરવાનો કોઈ હક આપશે નહીં.(૨)

બોન્ડ્સ સાથે સંકળાયેલા અધિકારો, વિશેષાધિકારો અને શરતોમાં બાકી રહેલી બોન્ડ્સની રકમના ઓછામાં ઓછા ત્રણ-ચોથા ભાગના ધારકોની લેખિત સંમતિથી અથવા બોન્ડધારકોની બેઠકમાં પસાર કરાયેલા વિશેષ ઠરાવ દ્વારા ફેરફાર, સુધારો અને/અથવા નાબૂદ કરવામાં આવી શકે છે, શરતે કે, આવી સંમતિ અથવા ઠરાવમાં કંઈપણ કંપની વિરુદ્ધ કાર્યરત નહીં થાય, જ્યાં આવી સંમતિ અથવા ઠરાવ બોન્ડ્સને નિયંત્રિત કરતી શરતો અને નિયમોમાં એવો ફેરફાર અથવા સુધારો કરે કે જે કંપનીના હિતને

પ્રતિકૂળ હોય.(૩) બોન્ડોના નોંધાયેલા ધારક અને/અથવા સંયુક્ત ધારકોના કિસ્સામાં, જેના નામનો ઉલ્લેખ રજીસ્ટરમાં પ્રથમ ક્રમે થાય છે, તેવા બોન્ડોના સંબંધમાં બોન્ડધારકોની કોઈપણ બેઠકમાં વ્યક્તિગત રીતે અથવા પ્રતિનિધિ દ્વારા મત આપવા હકદાર રહેશે અને એવો દરેક ધારક હાથ ઊંચા કરીને મતદાનમાં એક મત આપવા હકદાર રહેશે, અને મતગણતરી દ્વારા મતદાન થવા પામે ત્યારે, બોન્ડધારકોની તેવી બેઠક સમક્ષ મૂકવામાં આવેલા દરેક ઠરાવ અંગે તેના મતાધિકારો તેની પાસે ધરાવાતા અને બાકી રહેલા બોન્ડોના નામમાત્ર મૂલ્યના પ્રમાણમાં રહેશે. તેવી બેઠકો માટે ગણપૂર્તિ વ્યક્તિગત રીતે હાજર રહેલા પાંચ બોન્ડધારકોની રહેશે.(૪) કંપનીઝ (સેન્ટ્રલ ગવર્મેન્ટ્સ) જનરલ રૂલ્સ એન્ડ ફોર્મ્સ, ૧૯૫૬ ના અનુબંધક સી અને/અથવા અનુબંધક ડી માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ બોન્ડધારકોની બેઠકોને લાગુ પડશે.(૫) અધિનિયમની કલમ ૧૫૨ અનુસાર બોન્ડધારકોનું રજીસ્ટર જાળવવામાં આવશે, અને બાકી થતી તથા ચુકવાપાત્ર બનતી તમામ મૂળ રકમો અને વ્યાજનો ભુગતાન માત્ર નોંધાયેલા ધારકોને જ કરવામાં આવશે અને સંયુક્ત ધારકોના કિસ્સામાં, બોન્ડધારકોના રજીસ્ટરમાં જે વ્યક્તિનું નામ પ્રથમ દર્શાવવામાં આવ્યું હોય તેને કરવામાં આવશે.(૬) બોન્ડધારકો કંપની દ્વારા તેના મૂળ અથવા મધ્યવર્તી ધારકો સામે કરવામાં આવતા સમતા દાવાઓ અને/અથવા પ્રતિદાવાઓથી મુક્ત તેમના બોન્ડ્સ મેળવવા માટે હકદાર રહેશે.(૭) વર્તમાન ઇશ્યૂમાં સમાવેશિત બોન્ડ્સ વ્યાજના સંબંધમાં પરિ પાસુ દરજ્જો ધરાવશે અને તેમાંના એકને બીજા અથવા અન્ય પર કોઈ પ્રાથમિકતા અથવા અગ્રતા રહેશે નહીં.(૮) બોન્ડો બોન્ડ ટ્રસ્ટીઓ સાથે કરવામાં આવનાર દસ્તાવેજો/કરારોમાં સમાવેશ કરવાનાં અને જારી કરવાનાં બોન્ડ પ્રમાણપત્રો/ફાળવણી પત્રોમાં સમાવાનાં નિયમો અને શરતોને આધીન રહેશે.”

૩.૫.૭ બોન્ડને ફરીથી ખરીદવાની અને ફરીથી જારી કરવાની સત્તાનો ઉલ્લેખ નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યો હતો,

"અધિનિયમની કલમ ૧૨૧ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, બોર્ડને તેની સંપૂર્ણ વિવેકાધીન સત્તા મુજબ, સમયાંતરે, નિર્દિષ્ટ મુક્તિ તારીખ પહેલાં કોઈપણ સમયે, તમામ અથવા કોઈપણ બોન્ડોનું પુનઃખરીદ કરવાની સત્તા રહેશે અને તે જ બોન્ડો ફરીથી જારી કરી શકશે અથવા તેમને રદ કરી શકશે. જ્યાં કંપનીએ કોઈ પણ બોન્ડ્સનું પરિશોધન કર્યું હોય અથવા તેને પાછા ખરીદ્યા હોય, ત્યાં કંપનીને આવા બોન્ડ્સને પુનઃજારી કરવાના હેતુસર ચાલુ રાખવાનો અધિકાર રહેશે અને એવો અધિકાર પ્રયોગ કરતાં કંપનીને એવા બોન્ડ્સને, તે જ બોન્ડ્સને પુનઃજારી કરીને અથવા તેમના સ્થાને અન્ય બોન્ડ્સ જારી કરીને, પુનઃજારી કરવાની સત્તા છે અને હંમેશાથી હતી એવી માનવામાં આવશે."

૩.૫.૮ પ્રોસ્પેક્ટસમાં કંપની-એસએસએનએનએલ અંગેની વિગતો દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમાં વધુમાં એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે આ ઇશ્યૂનો હેતુ સરદાર સરોવર પ્રોજેક્ટને અંશતઃ નાણાંપૂર્તિ કરવો અને બ્રિજ ફાઇનાન્સની પરતફેર કરવી એવો છે. સરદાર સરોવર પ્રોજેક્ટનો ખર્ચ, અંદાજિત ભંડોળનું પ્રવાહ ભંડોળ નિવેદન વગેરેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્રિપક્ષીય કરાર

૩.૬ ડી.ડી.બી.ના ઇશ્યૂના પ્રોસ્પેક્ટસમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત કરવામાં આવેલ ત્રિપક્ષીય કરાર અંગે પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. એવું જણાય છે કે તા. ૨૦મી ઓગસ્ટ, ૧૯૯૩ના રોજ રાજ્ય સરકાર, એસ.એસ.એન.એન.એલ. અને ઇશ્યૂના ટ્રસ્ટીઓ વચ્ચે બોન્ડોના ઇશ્યૂ સંબંધે રોકાણકારોને પૂરતો વિશ્વાસ મળે તે હેતુસર એક ત્રિપક્ષીય કરાર કરવામાં આવ્યો હતો, જેના મુજબ ગુજરાત સરકાર

એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને નાણાં ઉપલબ્ધ કરાવશે તેવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. તેની એક નકલ રજૂ કરવામાં આવી હતી અને રાજ્ય સરકાર તરફથી સુનાવણી દરમિયાન તેના પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૩.૬.૧ ઉક્ત ત્રિપક્ષીય કરારને અહીં સુવિધાજનક રીતે પુનઃઉત્પાદિત કરી શકાય.

“ત્રિપક્ષીય કરાર

ગાંધીનગર ખાતે આજ રોજ, ઓગસ્ટ મહિનાના ૨૦મા દિવસે, એક હજાર નવસો ત્રાણોત્તરના આ ત્રિપક્ષીય કરારપત્ર દ્વારા,

- (૧) સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ નિગમિત એક કંપની, જેના નોંધાયેલ કાર્યાલયનું સરનામું બ્લોક નં.૧૨, ૧લો માળ, નવું સચિવાલય સંકુલ, ગાંધીનગર-૩૮૨ ૦૧૦, ગુજરાત, ભારત છે, જેને આગળથી “એસએસએનએનએલ” તરીકે ઓળખવામાં આવશે (જે અભિવ્યક્તિ, વિષય, સંદર્ભ અથવા તેના અર્થને વિરુદ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી, તેના ઉત્તરાધિકારીઓ અને હસ્તાંતરણગ્રાહકોને અર્થમાં સમાવે તેવી માનવામાં આવશે) પ્રથમ પક્ષ તરીકે;
- (૨) ગુજરાત રાજ્ય સરકાર, ગુજરાત રાજ્યના રાજ્યપાલ મારફતે, જેને આગળથી “જીઓજી” તરીકે ઓળખવામાં આવશે (જે અભિવ્યક્તિ, વિષય, સંદર્ભ અથવા તેના અર્થને વિરુદ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી, તેના ઉત્તરાધિકારીઓને અર્થમાં સમાવે તેવી માનવામાં આવશે) દ્વિતીય પક્ષ તરીકે; અને
- (૩) ધ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ક્રેડિટ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ, ઇન્ડિયન કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૧૩ હેઠળ નિગમિત એક કંપની, જેના નોંધાયેલ કાર્યાલયનું સરનામું ૧૬૩, બેકબે રિકલેમેશન, બોમ્બે-૪૦૦ ૦૨૦-૨૫ છે, જેને આગળથી “આઈસીઆઈસીઆઈ” તરીકે ઓળખવામાં આવશે (જે અભિવ્યક્તિ, વિષય, સંદર્ભ અથવા તેના અર્થને વિરુદ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી, તેના ઉત્તરાધિકારીઓ અને હસ્તાંતરણગ્રાહકો તથા તે સમયના ટ્રસ્ટીઓને અર્થમાં સમાવે તેવી માનવામાં આવશે) તૃતીય પક્ષ તરીકે.

જ્યાંકે

- (૧) એસએસએનએનએલની સ્થાપના જીઓજી દ્વારા એવી કંપની તરીકે કરવામાં આવી છે જેના સમગ્ર શેર મૂડી પર જીઓજીનો માલિકીહક છે, જેથી સરદાર સરોવર પ્રોજેક્ટના અમલીકરણ માટે કાર્ય થઈ શકે (જેને અહીંથી આગળ “નર્મદા પ્રોજેક્ટ” તરીકે ઓળખવામાં આવશે), જે ગુજરાત, મધ્ય પ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાન એમ ચાર રાજ્યોનો બહુહેતુક સંયુક્ત પ્રકલ્પ છે અને જેમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત ગુજરાતમાં ૧૨૧૦ મીટર લાંબા કાંકરીટ ગ્રેવિટી બંધના નિર્માણનો સમાવેશ થાય છે. પૂર્ણ થયેલો બંધ નદીના પટ પરથી ૧૪૬.૫૦ મીટર નેટ ઊંચાઈ સુધી અને સૌથી ઊંડા ખોદકામના બિંદુ પરથી ૧૫૭.૫ મીટર ઊંચો હશે. (૨) નર્મદા પરિયોજના પૂર્ણ થતાં ૫૮૦૦ મિલિયન ઘન મીટર ક્ષમતાવાળું જળાશય સર્જાશે, જે ઉપરવાહમાં ૨૧૪ કિલોમીટરથી વધુ સુધી વિસ્તરશે, ૩૭૦ ચોરસ કિલોમીટર વિસ્તાર આવરી લેશે અને તેમાં રાજસ્થાનની સીમા સુધી જતા ૪૬૦ કિલોમીટર લંબાઈના કંકીટના મુખ્ય નહેરના નિર્માણ ઉપરાંત અન્ય વિતરણ નહેરોના નિર્માણની પણ કલ્પના કરવામાં આવી છે. વીજ ઉત્પાદનની સુવિધાઓ નદીપાટમાં તથા જળાશયના મુખ્ય નહેર તરફના નિર્ગમ સ્થાને સ્થાપિત કરવામાં આવશે. મુખ્ય બંધના નીચેવાહમાં જમણા કિનારે ભૂગર્ભમાં આવેલ રિવર બેડ પાવર હાઉસ (આર.બી.પી.એચ.) ૬ પરાવર્તનીય ફ્રાક્સિસ પ્રકારના ટર્બાઈન એકમોથી સજ્જ કરવામાં આવશે, જેમાંના દરેકની ક્ષમતા ૨૦૦ મેગાવોટ હશે. મુખ્ય બંધના ઉપરવાહમાં જમણા કિનારે આવેલ કેનાલ હેડ પાવર હાઉસ (સી.એચ.પી.એચ.) પરંપરાગત સપાટી સ્ટેશન તરીકે રચાયેલ છે, જેમાં ૫૦ મેગાવોટ ક્ષમતાવાળા ૫ કાપ્લાન પ્રકારના એકમો રહેશે. કુલ ઉત્પાદન ક્ષમતા ૧૪૫૦ મેગાવોટ રહેશે. જાતિ પુરવઠા અને વિતરણ સુવિધાઓમાં ગુજરાત-રાજસ્થાન સીમા સુધી જતા ૪૬૦ કિલોમીટર લાંબા મુખ્ય નહેરના નિર્માણનો સમાવેશ થશે. આ નહેર કંકીટ લાઈનિંગવાળી હશે અને તેના

મથાળે ૧૧૩૩ ક્યુમેક્સ (૪૦,૦૦૦ ક્યુસેક્સ) તથા અંતિમ છેડે અંદાજે ૭૧ ક્યુમેક્સ (૨,૫૦૦ ક્યુસેક્સ) ક્ષમતા હશે. મુખ્ય નહેરને આશરે ૭૫,૦૦૦ કિલોમીટર લંબાઈ ધરાવતા શાખા નહેરો અને ગૌણ વિતરણ પ્રણાલીઓનો આધાર મળશે.(૩) એવો અંદાજ છે કે નર્મદા પ્રકલ્પ ગુજરાત રાજ્યના ૧૨ જિલ્લાઓની ૬૨ તાલુકાઓના ૩૩૩૯ ગામોમાં આવેલ ૧૮,૦૦,૦૦૦ હેક્ટર વિસ્તારને આવરી લેશે અને નર્મદા પ્રકલ્પ પૂર્ણ થયા બાદ આ વિસ્તારને સિંચાઈ મળશે. વધુમાં, સામાન્ય વિસ્તારોમાંથી ૭૫% કરતાં વધુ વિસ્તાર, જેને દુષ્કાળપ્રવણ તરીકે વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યો છે, તેને વિતરણ પ્રણાલી દ્વારા સિંચાઈનો લાભ મળવાની અપેક્ષા છે. સિંચાઈની સુવિધા વિવિધ રાજ્યો સુધી વિસ્તરશે. ઉપરાંત, ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત વીજગૃહોમાંથી ૧૪૫૦ એમ.ડબલ્યુ. વધારાનું વીજ ઉત્પાદન થશે. નર્મદા પ્રકલ્પ ૮૨૧૫ ગામો અને ૧૩૫ શહેરી કેન્દ્રોને પીવાના પાણીની સુવિધા પૂરી પાડશે અને ઉત્તર ગુજરાતના અનેક ગામોમાં પીવાલાયક પાણીના પુરવઠામાં સહાય કરશે તેમજ કૃષિ ઉત્પાદન અને ઘરગથ્થુ વીજ ઉત્પાદન દર વર્ષે રૂપિયા ૨,૧૭૫ કરોડના ક્રમે વધારશે. (૪) એસએસએનએનએલ મારફતે જીઓજી એ અમલીકરણ હેઠળના નર્મદા પ્રોજેક્ટમાં પહેલેથી જ ઘણા સો કરોડ સુધી પહોંચતી મોટી રકમનું રોકાણ કર્યું છે. નર્મદા પ્રોજેક્ટ હાલમાં અંશતઃ પૂર્ણ થયો છે અને નર્મદા પ્રોજેક્ટના સંતોષકારક અને સમયસર અમલીકરણના હેતુસર નોંધપાત્ર વધારાની નાણાકીય સહાયની આવશ્યકતા છે. નર્મદા પ્રોજેક્ટનું સફળ અને સમયસર અમલીકરણ થાય તે બાબતે જીઓજી ને અત્યંત મહત્વની ચિંતા છે જેથી પૂરતા નાણાંના અભાવને કારણે તેને હાનિ ન થાય.(૫) જી.ઓ.જી.ની બજેટીય ફાળવણીમાંથી તેમજ બહુપ્રકારીય એજન્સીઓ દ્વારા ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવેલી સહાયથી નોંધપાત્ર રકમોનું રોકાણ કર્યા બાદ, એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને નર્મદા યોજનાના માટેની ભંડોળની ખાધનો એક ભાગ બિન-બજેટીય સ્ત્રોતો દ્વારા સંસાધનો ઊભા કરીને પૂરો

કરવાની જરૂર છે. તદનુસાર, એસ.એસ.એન.એન.એલ.એ વિવિધ ઋણ સાધનોમાં જાહેર સબ્સ્ક્રિપ્શન દ્વારા સંસાધનો ઊભા કરવાનો પ્રસ્તાવ કર્યો છે. (૬) સમગ્ર શેર મૂડી જી.ઓ.જી.ની માલિકીની એવી કંપની, અર્થાત્ એસ.એસ.એન.એન.એલ. મારફતે અમલમાં મુકવામાં આવતો નર્મદા પ્રોજેક્ટ, જી.ઓ.જી.ની વિકાસ અને વેપારિક પ્રવૃત્તિઓના ભાગરૂપે અમલમાં મુકવામાં આવી રહ્યો છે અને ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, ગુજરાત તથા અન્ય પડોશી રાજ્યો (અર્થાત્ મધ્ય પ્રદેશ, રાજસ્થાન અને મહારાષ્ટ્ર)ના, જે નર્મદા પ્રોજેક્ટમાં ભાગ લઈ રહ્યા છે અને નર્મદા જળ વિવાદ ટ્રિબ્યુનલના નિર્ણય અનુસાર તેના ખર્ચનો એક ભાગ વહન કરશે, એવા લોકોને વિકાસ, સિંચાઈ, વીજ ઉત્પાદન અને તેનાથી સંબંધિત અન્ય વિવિધ લાભો ઉપલબ્ધ કરાવવાના હેતુથી અમલમાં મુકવામાં આવી રહ્યો છે. (૭) એસએસએનએનએલ, સર્વ જરૂરી નિગમીય અને નિયમનકારી મંજૂરીઓ પ્રાપ્ત કર્યા પછી, બિન-બજેટીય સ્ત્રોતોમાંથી રૂ.૨૩૫૦ કરોડની નેટ ખાધને આંશિક રીતે પૂરી કરવા માટે, રોકાણકારો દ્વારા સબ્સ્ક્રિપ્શન માટે બોન્ડ્સ જારી કરવાની રજૂઆત કરે છે. એસએસએનએનએલ નીચે મુજબ જારી કરવાની રજૂઆત કરે છે-(એ) રૂ.૧,૧૧,૦૦૦/- ના મુખ મૂલ્યવાળા "ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ", જે દરેક રૂ.૩,૬૦૦/- ની અત્યંત ડિસ્કાઉન્ટેડ કિંમતે જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને જેમની નિર્ધારિત પરિપક્વતા અવધિ હતી અને(બી) રૂ. ૫૦૦૦/-ના મુખમૂલ્યવાળા ૧૮% બિન-રૂપાંતરણીય (બિન-સંચયી) બોન્ડ્સ, જે ફાળવણીની તારીખથી પ્રારંભ થતા નિર્ધારિત સમયગાળાની સમાપ્તિ પછી પરિતોષ્ય છે. ઉપરના ઉપ-પરિચ્છેદ (એ) માં ઉલ્લેખિત ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સને હવેથી "ડીડી બોન્ડ્સ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે અને ઉપરના ઉપ-પરિચ્છેદ (બી) માં ઉલ્લેખિત ૧૮% બિન-રૂપાંતરણીય (બિન-સંચયી) બોન્ડ્સને હવેથી "એનસી બોન્ડ્સ" તરીકે ઓળખવામાં આવશે. ડીડી બોન્ડ્સ અને એનસી બોન્ડ્સને, જ્યાં જ્યાં સંદર્ભ તે સ્વીકાર્ય બનાવે ત્યાં, સામૂહિક રીતે "ઉક્ત

બોન્ડ્સ” તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે. ઉક્ત બોન્ડ્સમાંથી પ્રાપ્ત થનાર કુલ નિર્ગમ આવક રૂ. ૩૦૦ કરોડ (રૂપિયા ત્રણસો કરોડ) છે.

- (૮) ડીડી બોન્ડ સંબંધિત દસ્તાવેજ એવો સ્વરૂપમાં જારી કરવામાં આવશે, જે સુરક્ષા અને અન્ય દસ્તાવેજીકરણમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવશે. દસ્તાવેજની વિશેષતાઓના સંક્ષિપ્ત વિગતોનો ઉલ્લેખ ઓફર દસ્તાવેજમાં કરવામાં આવશે. એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે ડીડી બોન્ડ્સ અનેક માન્ય સ્ટોક એક્સચેન્જોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવશે અને તેથી તે ઓફર દસ્તાવેજમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવનારી શરતોથી શાસિત રહેશે. (૯)

એનસી બોન્ડ્સ પરનું વ્યાજ, સ્ત્રોતે કરકપાત સહિત, કરપાત્ર રહેશે. એનસી બોન્ડ્સનું ફાળવણીની તારીખથી પ્રારંભ થતા નિર્ધારિત ગાળાના અવસાન પછી, મુખમૂલ્ય પર ૫% પ્રીમિયમ સાથે વિમોચન કરવાને પાત્ર બનશે અને તે ઓફર દસ્તાવેજમાં દર્શાવાનારી શરતો દ્વારા નિયમિત થશે. એવી અપેક્ષા છે કે એનસી બોન્ડ્સ ભારતની અનેક માન્ય સ્ટોક એક્સચેન્જોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવશે.(૧૦) એસએસએનએનએલે આવશ્યક નિગમિત અધિકૃતતાઓ અને અન્ય મંજૂરીઓ પ્રાપ્ત કરી છે અને તેમની મંજૂરી મેળવવા માટે ભારતીય પ્રતિભૂતિઓ અને વિનિમય બોર્ડ (સેબી) સમક્ષ ઓફર દસ્તાવેજો દાખલ કરવાની રજૂઆત કરે છે.(૧૧) એસએસએનએનએલએ, એનસી બોન્ડ્સ પરના વ્યાજની વસૂલાત તથા એસએસએનએનએલ દ્વારા જારી કરવાના ઉક્ત બોન્ડ્સની મૂળ રકમની વસૂલાત સુગમ બને તે હેતુથી, એસએસએનએનએલ દ્વારા જારી કરાયેલા ઉક્ત બોન્ડ્સ જે વ્યક્તિઓને ફાળવવામાં આવશે અથવા જે તેઓ ધારણ કરતા હશે તેવા બોન્ડધારકોના હિતાર્થે ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય કરવા અને સુરક્ષાના સંબંધમાં ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય કરવા માટે આઈસીઆઈસીઆઈનો સંપર્ક કર્યો છે અને વિનંતી કરી છે. આઈસીઆઈસીઆઈએ આવા ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્ય કરવા સંમતિ આપી છે. (૧૨) ઉક્ત બોન્ડોમાં સબ્સ્ક્રાઈબ કરવા પ્રસ્તાવિત રોકાણકારોને, ઉક્ત બોન્ડોની ચુકવણી કરવાની

એસ.એસ.એન.એન.એલ.ની ક્ષમતા અંગે પૂરતું આશ્વાસન પૂરું પાડવા માટે, એસ.એસ.એન.એન.એલ.એ જી.ઓ.જી.ને વિનંતી કરી છે કે, નિર્ધારિત પ્રાર્થનામાં અને/અથવા આ કરાર અનુસાર, એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને જરૂરી પડે તેવી રીતમાં વધારાના નાણાંકીય ભંડોળની જોગવાઈ કરવા અંગે અરજી કરવામાં આવે ત્યારે, જેમાં અન્યો ઉપરાંત ઉક્ત બોન્ડો સંબંધિત મૂળરકમ, વ્યાજ, પ્રીમિયમ અને અન્ય તમામ શુલ્કો અને ખર્ચોની ચુકવણી માટેની જોગવાઈનો સમાવેશ થાય છે, ત્યારે જી.ઓ.જી. અહીં નિર્ધારિત રીત અને આધારે એવા નાણાં એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને ઉપલબ્ધ કરાવશે. આ સંદર્ભમાં, વિવિધ જોગવાઈઓ કરવામાં આવવી આવશ્યક છે, જેમાં એવી પરિસ્થિતિઓ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવે છે કે જેમાં વધારાના નાણાંકીય ભંડોળની એવી રકમો (તે કોઈપણ સ્વરૂપમાં હોય) એસ.એસ.એન.એન.એલ. દ્વારા જી.ઓ.જી. પાસેથી માંગવામાં આવી શકે, અને ઉક્ત બોન્ડો સંબંધિત મૂળરકમ, વ્યાજ, પ્રીમિયમ અને અન્ય શુલ્કો તથા ખર્ચોની ચુકવણી તરફ ઉપયોગમાં લઈ શકાય, તેમજ આ હેઠળની જોગવાઈઓ અનુસાર ઊભી કરવામાં આવનાર જામીનગીરી અંગે, અને અહીં જોગવાઈ મુજબ, બોન્ડધારકોના હિતોના સંરક્ષણ માટે ટ્રસ્ટીઓને જરૂરી હોય તેવા તમામ પગલાં લેવા સક્ષમ બનાવવા માટે.(૧૩) પક્ષકારો આવા પ્રબંધોની શરતો અને નિયમો નોંધવા ઈચ્છુક હોઈ, તેઓએ નીચે મુજબ પ્રગટ થતું આ ત્રિપક્ષીય કરારમાં એન્ટ્રી કર્યો છે. તેથી હવે આથી પક્ષકારો દ્વારા અને તેમના વચ્ચે નીચે મુજબ સંમતિ કરવામાં આવે છે:-

૧. વ્યાખ્યાઓ:

માર્જિનલ નોંધો અથવા ઉપશીર્ષકો માત્ર સુવિધા માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા છે અને અહીંના નિર્માણને તથા આ દસ્તાવેજમાં અને તે સાથે જોડાયેલ અનુસૂચિઓમાં તેની અસર કરશે નહીં, સિવાય કે વિષય અથવા સંદર્ભમાં તેના સાથે અસંગત એવું કંઈક હોય. નીચે

દર્શાવેલ અભિવ્યક્તિઓને આગળ અહીં દર્શાવેલ અર્થ રહેશે,
અર્થાત્:-

- (એ) “બોન્ડ્સ” અથવા “ઉક્ત બોન્ડ્સ” નો સામૂહિક અર્થ દીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ (ડીડી બોન્ડ્સ) અને ૧૮% બિન-પરિવર્તનીય (બિન-સંચિત) બોન્ડ્સ (એનસી બોન્ડ્સ), જેની કુલ કિંમત (ઈશ્યૂની આવક) રૂપિયા ૩૦૦ કરોડ છે, એવો થશે, જે એસએસએનએલના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સના તારીખ ૧૮-૧-૧૯૯૩ના નિર્ણય અનુસાર અને ઓફર દસ્તાવેજોની શરતો મુજબ બહાર પાડવા પ્રસ્તાવિત છે.
- (બી) “ડીડી બોન્ડ્સ” નો અર્થ રૂપિયા ૧,૧૧,૦૦૦/- દરેક મૂળ મૂલ્ય ધરાવતા દીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ (શ્રેણી ‘એ’) એવો થશે, જે એસએસએનએલ દ્વારા તા. ૧૮.૧.૧૯૯૩ના બોર્ડ ઠરાવ મુજબ અને ઓફર દસ્તાવેજોની શરતો મુજબ બહાર પાડવા પ્રસ્તાવિત છે.
- (સી) “નિયુક્ત ખાતું” અથવા “નિયુક્ત ખાતાઓ” નો અર્થ અહીંની કલમ ૩(બી) હેઠળ નિયુક્ત ખાતાઓ તરીકે નિર્દિષ્ટ એવા બેંક ખાતા અથવા ખાતાઓ એવો થશે.(ડી)“એનસી બોન્ડ્સ” નો અર્થ, બોર્ડના તા. ૧૮.૧.૧૯૯૩ના ઠરાવ અનુસાર અને ઓફર દસ્તાવેજોના અનુસંધાને જારી કરાયેલા રૂ. ૫,૦૦૦/- ના મુખમૂલ્યવાળા પ્રત્યેક ૧૮% બિન-પરિવર્તનીય (બિન-સંચિત) શ્રેણી ૧ બોન્ડ્સ એવો થાય છે.(ઈ)‘નોટિસ’ (તેના પ્રથમ અક્ષરને મોટું રાખીને ઉપયોગમાં લેવાયેલ હોય કે ન હોય, પરંતુ પરિસ્થિતિના આધિન) નો અર્થ અહીં નિર્ધારિત કરાયેલા સ્વરૂપમાં એસએસએનએલ અથવા ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા જારી કરાયેલ લેખિત વિનંતી અથવા નોટિસ એવો થશે, જેના દ્વારા જીઓજી પાસેથી વધારાના ભંડોળની માંગ કરવામાં આવે છે.(એફ) “અતિરિક્ત ભંડોળ” નો અર્થ અહીંની કલમ ૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ

જી.ઓ.જી. દ્વારા એસ.એસ.એન.એન.એલ. ને પૂરું પાડવા માટે સંમત થયેલ ભંડોળના વિવિધ પ્રકારોમાંથી કોઈ એક અથવા વધુ અથવા તેમના કોઈપણ સંયોજન એવો થશે, અને જ્યાં પરિસ્થિતિ તેવું જરૂરી બનાવે ત્યાં તેમાં અહીંની કલમ ૩(ડી) ની જોગવાઈઓ હેઠળ જી.ઓ.જી. દ્વારા કરવામાં આવેલી ચુકવણીઓનો પણ સમાવેશ થશે.(જી)“બોન્ડધારક(ઓ)” નો અર્થ તે સમયે અમલમાં રહેલા બોન્ડ/બોન્ડોના ધારક/ધારકો એવો થશે.(એચ) “કોલ કરવા માટેની પાત્રતાની ઘટના” નો અર્થ અહીંની કલમ ૪ માં ઉલ્લેખિત તેવી ઘટનાઓથી થશે, જેઓ બનતા, એસએસએનએનએલ (અથવા અહીં નિર્ધારિત મુજબ એસએસએનએનએલની તરફથી ટ્રસ્ટીઓ) અહીંની કલમ ૩ અને લાગુ પડતી અનુસૂચિમાં નિર્ધારિત રીતસર તથા શરતો અનુસાર, જીઓજીને વધારાની નાણાકીય સહાય પૂરી પાડવા માટે માંગ કરી શકવા હકદાર બનશે.(૧)“જી.ઓ.જી.” નો અર્થ ગુજરાત સરકાર. (જે) “અચળ મિલકત” નો અર્થ અહીંની કલમ ૭(એ) માં ઉલ્લેખિત અચળ મિલકતનો તે ભાગ અને હિસ્સો થશે, જે ત્યાં દર્શાવ્યા મુજબ ટ્રસ્ટીઓના હિતમાં સુરક્ષિત/ભારિત કરવાનું અભિપ્રેત છે. (કે)“આઈસીઆઈસીઆઈ” નો અર્થ ધ ઈન્ડસ્ટ્રિયલ ક્રેડિટ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિમિટેડ એવો થશે, જેનું નોંધાયેલ કાર્યાલય ૧૬૩ બેકબે રિકલેમેશન, બોમ્બે ૪૦૦ ૦૨૦ ખાતે આવેલ છે.(એલ) “બાકી રહેલું” નો સમયાંતરે અર્થ, કુલ મળીને, જણાવેલ બોન્ડ્સ અને/અથવા સુરક્ષા સંબંધે મૂડી, વ્યાજ પ્રીમિયમ તથા અન્ય કોઈપણ શુલ્કો અને ખર્ચાઓ બાબતે જે બાકી હોય અને જે આ કરાર અથવા તેના અનુસંધાને કરવામાં આવેલ અન્ય કરાર(ઓ) અથવા પ્રસ્તાવ દસ્તાવેજ(ઓ) અથવા વ્યવસ્થા હેઠળની જોગવાઈઓ અનુસાર બોન્ડધારક/કો

અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓને ચૂકવવાપાત્ર અને બાકી હોય તે એવો થશે;(એમ)“ઓફર દસ્તાવેજો”નો અર્થ, ઉક્ત બોન્ડ્સના નિર્ગમન સંબંધે પ્રોસ્પેક્ટસ અને અન્ય એવા દસ્તાવેજો થશે કે જેઓને જાહેર જનતામાંથી ઉક્ત બોન્ડ્સ માટે સબસ્ક્રિપ્શન આમંત્રિત કરવા માટે ઓફર દસ્તાવેજો તરીકે માનવામાં આવે છે.(એન) “આંશિક ચૂકવાયેલા શેરો” નો અર્થ એસએસએનએલના તે આંશિક ચૂકવાયેલા શેરો એવો થશે, જે ટૂંક સમયમાં જારી કરવામાં આવનાર છે અને જેની ઓળખ એસએસએનએનએલના બોર્ડ ઓફ ડિરેક્ટર્સ દ્વારા અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા આ કરારના હેતુસર આંશિક ચૂકવાયેલા શેરો તરીકે કરવામાં આવશે.(ઓ) “પૂર્વાવલોકન તારીખ” નો અર્થ, દરેક સેવા તારીખના સંદર્ભમાં, સેવા તારીખથી પૂર્વના જપ કેલેન્ડર દિવસોની એવી તારીખ, જેમાં બંને દિવસોનો સમાવેશ થતો ન હોય, એવો થશે. જો “પૂર્વાવલોકન તારીખ” રજાના દિવસે આવે, તો તે પહેલાંનો કામકાજનો દિવસ “પૂર્વાવલોકન તારીખ” ગણાશે.(પી)“વિનંતી” (ભલે તે તેના મોટા અક્ષરવાળા સ્વરૂપમાં વપરાયેલ હોય કે ન હોય, પરંતુ સંદર્ભને આધીન રહીને) નો અર્થ વધારાના ભંડોળ માટે અહીં નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં આપેલી સૂચના એવો થશે.(ક્યૂ)“અનુસૂચિ” નો અર્થ આ કરાર સાથે જોડાયેલી એવી કોઈપણ અનુસૂચિ થશે, જેમાં વધારાના નાણાંકીય પુરવઠાની પદ્ધતિઓ સંબંધિત મુખ્ય શરતો અને નિયમો સમાવિષ્ટ હોય.(આર)“સિક્યુરિટી”નો અર્થ અહીંની કલમ ૭(એ) અનુસાર બોન્ડધારકો માટે ટ્રસ્ટી તરીકે કાર્યરત ટ્રસ્ટીઓના હિતમાં એસએસએનએનએલ દ્વારા સર્જાયેલ/સર્જવાનાર ગીરો, પ્રભાર અથવા ધારાધિકાર અથવા અન્ય સુરક્ષા હિત એવો થશે. (એસ)“સેવા તારીખ”, “સેવા તારીખો” નો અર્થ ઉક્ત બોન્ડ્સની અવધિ દરમિયાન આવતી એવી કોઈપણ અથવા બધી તારીખો

એવો થશે, જેઓ પર મૂળ રકમ, વ્યાજ, પ્રીમિયમ, મુકિત રકમ(એસ) અથવા અન્ય કોઈપણ રકમ જે હોય તે, એસએસએનએનએલ દ્વારા બોન્ડધારકોને ચુકવવા માટે પાત્ર બને છે.(ટી)“એસએસએનએનએલ” નો અર્થ સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ, ગુજરાતના ગાંધીનગર ખાતે ન્યૂ સચિવાલય કોમ્પ્લેક્સ, બ્લોક નં. ૧૨, ૧લો માળ પર આવેલ તેના નોંધાયેલ કાર્યાલય ધરાવતી એક કંપની, એવો થશે.(ચૂ)“ટ્રસ્ટીઓ” નો અર્થ બોન્ડધારકો માટેના ટ્રસ્ટીઓ એવો થશે અને પ્રથમ દષ્ટિએ તેનો અર્થ એવો થશે આઈસીઆઈસીઆઈ અને ટ્રસ્ટીઓમાં કોઈપણ ફેરફાર અથવા સ્થાને નિમણૂક થવાની ઘટનામાં, તેનો અર્થ એવા સ્થાને નિમાયેલ ટ્રસ્ટીઓ થશે.

વિચારણા :

૨. ઉપર વર્ણવેલ પરિસ્થિતિઓમાં, એસએસએનએનએલએ ગુજરાત સરકારને આ કરારમાં એન્ટ્રી કરવા વિનંતી કરી છે જેથી વિવિધ બાબતો અને ગુજરાત સરકારની કરારાત્મક બાંહેધરીઓ માટે જોગવાઈ કરી શકાય, જેથી જણાવાયેલ બોન્ડ્સના સંબંધમાં મૂડી, વ્યાજ, પ્રીમિયમ તથા અન્ય શુલ્કો અને ખર્ચાઓની ચુકવણી કરવા અને તેની ચુકવણી તથા પરતચુકવણીની જવાબદારી નિભાવવામાં એસએસએનએનએલએલને, જરૂરી હોય તો, સહાયતારૂપ અને સક્ષમ બનાવવા માટે જરૂરી હોય તેવી વધારાની નાણાકીય સહાય એસએસએનએનએલએલને ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય અને પૂરી પાડી શકાય. એસએસએનએનએલએલના એકમાત્ર શેરધારક તરીકેની પોતાની હેસિયતમાં અને એસએસએનએનએલએલ દ્વારા અમલમાં મુકવામાં આવી રહેલા નર્મદા પ્રોજેક્ટ સંબંધે મુખ્ય પ્રોત્સાહક પક્ષ તરીકે, ગુજરાત સરકારે આ કરારમાં એન્ટ્રી કરવા અને તેનો અમલ કરવા મંજૂરી આપી છે અને એસએસએનએનએલએલ દ્વારા પ્રસ્તાવિત રીતે બહાર પાડવાના ઓફર દસ્તાવેજો હેઠળ એસએસએનએનએલએલને આ કરારની

જોગવાઈઓ સંબંધે તેમાં કેટલીક રજૂઆતો કરવાની પરવાનગી આપી છે.

પૂર્વાવલોકન પ્રક્રિયા અને બોલાવવાની પાત્રતાનો પ્રસંગ

- ૩ (એ) એસએસએનએનએલ અહીં નિર્ધારિત મુજબ તથા ઓફર દસ્તાવેજોમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવશે તે મુજબ મૂળરકમ, વ્યાજ, પ્રીમિયમ અને અન્ય તમામ શુલ્કો તથા ખર્ચની બોન્ડધારકોને ચુકવણી કરવા સંમત થયું છે. એસએસએનએનએલ આ દ્વારા સંમત થાય છે અને જાહેર કરે છે કે તે પોતાની જ નાણાંકીય રકમો અને સંપત્તિઓમાંથી, ઉક્ત બોન્ડોના સંદર્ભમાં, ઉપરોક્ત રકમો અને/અથવા બાકી રહેલ દાવાઓની ચુકવણી/પરતચુકવણી સંબંધિત તેવી જવાબદારીઓનું યથાવિધિ નિર્વહ કરશે. ૩(બી) એસએસએનએનએલ ટ્રસ્ટીઓની સલાહમસલતથી અને ઉક્ત બોન્ડ્સના ફાળવણીની તારીખથી વધુમાં વધુ ૩૦ દિવસની અંદર, ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ બેંકમાં “કોઈ ગીરણ હક વિનાનું ખાતું” સ્થાપિત કરશે, અને તેને “નિયત ખાતું” કહેવામાં આવશે. ઉક્ત નિયત ખાતાનું સંચાલન અને ઉક્ત નિયત ખાતામાંથી તમામ ઉપાડ માત્ર ટ્રસ્ટીઓની સલાહમસલતથી જ કરવામાં આવશે, અને તેનો ઉપયોગ વિશિષ્ટરૂપે ઉક્ત બોન્ડ્સની સેવા બજાવવા અને/અથવા તે સંબંધિત બાકી રકમોની ચૂકવણીના હેતુ માટે જ કરવામાં આવશે. એસએસએનએનએલ ટ્રસ્ટીઓની સલાહમસલતથી જરૂરી હોય તે મુજબ એકથી વધુ નિયત ખાતાં ખોલી શકશે, અને તે તમામ “નિયત ખાતું (એસ)” તરીકે ઓળખાશે. ૩(સી) દરેક પૂર્વાવલોકન તારીખે, એસએસએનએનએલ અને ટ્રસ્ટીઓ, સંબંધિત સેવા તારીખે કરવામાં આવનાર ચુકવણીઓ માટે ઉપલબ્ધ નાણાંના સંદર્ભમાં, એ નક્કી કરશે કે સંબંધિત સેવા તારીખે એસએસએનએનએલ તેની ચુકવણી સંબંધિત જવાબદારીઓનું સંપૂર્ણપણે ભરણ અને નિર્વહ કરવા સક્ષમ સ્થિતિમાં છે કે નહીં. જો પૂર્વાવલોકન તારીખે, સંબંધિત સેવા તારીખે ચુકવણી માટે

નિર્ધારિત ખાતા (એસ) માં ઉપલબ્ધ નાણાં અપર્યાપ્ત હોય, અથવા જો ટ્રસ્ટીઓ, એસએસએનએનએલ સંબંધિત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અન્યથા આથી સંતોષ પામે કે તે સંબંધિત સેવા તારીખે જવાબદારીઓનું સંપૂર્ણપણે ભરણ અને/અથવા નિર્વહ કરવા સક્ષમ સ્થિતિમાં હશે, તો ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા એસએસએનએનએલને તાત્કાલિક એ જાહેર કરવાનો હકદાર ગણાશે કે કોલ કરવા માટે પાત્રતાની ઘટના ઘટી છે, અને તેઓને તે જ બાબત ગુજરાત સરકારના યોગ્ય અધિકારીને, એટલે કે “એડિશનલ ચીફ સેક્રેટરી (એફડી) ગવર્નમેન્ટ ઓફ ગુજરાત” ને, અથવા તેઓ ઉપલબ્ધ ન હોય અથવા પદનામ પરિવર્તન થયેલ હોય તો ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવને, તાત્કાલિક જાણ કરવાનો હક રહેશે.૩(ડી)૧) ઉપરોક્ત મુજબ ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા એસએસએનએનએલ દ્વારા જીઓજીને ઉપરોક્ત ઉદ્દેશિત નોટિસના સ્વરૂપમાં કોલ કરવા માટેની પાત્રતા ઘટના અંગેનો સંદેશ આપવામાં આવે ત્યારે, જેમાં આવશ્યક વધારાના ભંડોળની વ્યાપ્તિ દર્શાવવામાં આવી હોય, જીઓજી સંમત થાય છે કે તે એસએસએનએનએલ અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા જેટલી હદ સુધી આવશ્યક ગણાવવામાં આવે તેટલી હદ સુધી જરૂરી નાણાં નિર્ધારિત ખાતા/ખાતાઓમાં તાત્કાલિક ચૂકવશે. જીઓજી વધુમાં સંમત થાય છે કે આવશ્યક વધારાના ભંડોળની પદ્ધતિ અને સંયોજન અંગેનો પોતાનો નિર્ણય તે સંદેશિત કરશે, અને તે બાબતમાં નિર્ણય કરવાની એકમાત્ર વિવેકસત્તા જીઓજી પાસે રહેશે. જીઓજી સંમત થાય છે કે ઉપરોક્ત નોટિસ/કોલ કરવા માટેની પાત્રતા ઘટનાની જાણ હેઠળ ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા એસએસએનએનએલ દ્વારા માંગવામાં આવેલી રકમનું તે નિશ્ચય રીતે વિતરણ કરશે અને વધારાના ભંડોળની પદ્ધતિ અને સંયોજન સંબંધિત અંતિમ નિર્ણય બાકી હોવો, ચૂકવણી રોકી રાખવા અથવા તેમાં વિલંબ કરવા માટેનું કારણ ગણાશે નહીં.૩-ડી (૨) જીઓજી સંમત થાય છે કે ઉપરોક્ત કલમ (૧) હેઠળ જીઓજી દ્વારા આ રીતે

કરવામાં આવેલ વિતરણો અથવા જીઓજી દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલ વધારાનું નાણાંકીય સહાય, તમામ બાબતોમાં, બોન્ડધારકો પ્રત્યે એસએસએનએનએલની બાધ્યતાઓની અનુગામી રહેશે. અનુરૂપ રીતે, જીઓજી સંમત થાય છે કે એસએસએનએનએલને કરવામાં આવેલ આવા વિતરણો અથવા વધારાનું નાણાંકીય સહાય પાછું માંગશે નહીં અને તે આવી જ સ્થિતિમાં ચાલુ રહેશે, જ્યાં સુધી જારી કરવાની શરતો અનુસાર બોન્ડધારકો પ્રત્યે એસએસએનએનએલની તમામ બાધ્યતાઓનું સંપૂર્ણ પાલન/પરિતોષ ન થઈ જાય.૩-ડી (૩) જી.ઓ.જી. સેવા તારીખથી ઓછામાં ઓછા ૭ (સાત) દિવસ પૂર્વે, ઉક્ત નિર્ધારિત ખાતા(ઓ)માં જમા કરીને, ખંડ (૧) હેઠળનું વિતરણ અથવા વધારાનું ભંડોળ આપવા સંમત થાય છે.૩-ડી (૪) વધુમાં, આ બાબતે પણ સંમતિ આપવામાં આવે છે કે ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા એસ.એસ.એન.એન.એલ. દ્વારા માંગવામાં આવેલ વધારાના ભંડોળની માત્રા સંબંધે જી.ઓ.જી.ને ગણતરી કરવાની પદ્ધતિ અથવા તે સંબંધિત અન્ય કોઈ વિગતો બાબતે કોઈપણ સ્પષ્ટતા માંગવાનો અધિકાર રહેશે; પરંતુ, આવી માંગણી અથવા સ્પષ્ટતા બાકી હોવું સેવા તારીખ પહેલાં કોઈપણ વિતરણ અટકાવી રાખવા માટે આધારરૂપ ગણાશે નહીં અને આવી વધારાની નાણાકીય વ્યવસ્થા ઉપલબ્ધ કરાવવામાં કોઈ રીતે વિલંબ કરવો અથવા મુલતવી રાખવું પણ યોગ્ય ગણાશે નહીં. વધુમાં, એ બાબતે પણ સંમતિ છે કે એક અથવા વધુ સેવા તારીખોને લગતો કોઈ બાકી વિવાદ અથવા સ્પષ્ટતા, આગળના કોઈપણ વિતરણો અટકાવી રાખવા માટે આધારરૂપ રહેશે નહીં અને આ કરારની આવશ્યક શરત એવી છે કે જી.ઓ.જી. નિર્શર્ત રીતે આ કરારની જોગવાઈઓ અનુસાર સમયાંતરે ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા એસ.એસ.એન.એન.એલ. દ્વારા માંગવામાં આવે તેટલી હદ સુધી, દરેક સેવા તારીખ સંબંધે આવશ્યક રકમનું વધારાનું ભંડોળ/વિતરણ ઉપલબ્ધ કરાવવા સ મત થાય છે.૩-ડી (૫) ઉપરોક્ત ઉપખંડ (ડી) માં ઉલ્લેખિત નોટિસ, આ સાથે સંલગ્ન પરિશિષ્ટ – ૧ ની

જોગવાઈઓ અનુસાર સામાન્ય રીતે હોવી જોઈએ અને, જો નોટિસ અથવા વિનંતી ગુજરાત સરકારના અતિરિક્ત મુખ્ય સચિવ, એફ.ડી., જી.ઓ.જી., ગુજરાતને પહોંચાડવામાં આવે, અથવા તેમના અભાવે કે પદનામમાં ફેરફાર થયેલ હોય તો ગુજરાત સરકારના મુખ્ય સચિવને પહોંચાડવામાં આવે, તો તે જી.ઓ.જી. ને યોગ્ય રીતે સંપ્રેષિત થયેલ હોવાનું માનવામાં આવશે. ૩-ડી(૬) અહીં સ્પષ્ટપણે જાહેર કરવામાં આવે છે કે એસએસએનએનએલ અથવા ટ્રસ્ટીઓને કોઈપણ રીતે એ બાબતની પૂછપરછ કરવા અથવા ખાતરી કરવાની આવશ્યકતા કે ફરજ રહેશે નહીં કે જીઓજી દ્વારા કોઈ આંતરિક પ્રક્રિયાઓ, ઠરાવો અથવા સંમતિઓ મેળવવાની અથવા તેનું પાલન કરવાની જરૂર છે કે નહીં, તેમજ આવી પ્રક્રિયાની લંબિતતા વધારાના ભંડોળની અચૂકવણી ન કરવાની કોઈ માફક કારણસર અથવા આધાર તરીકે, અથવા તેમાં વિનંતી મુજબ તે જ એસએસએનએનએલ અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓને ઉપલબ્ધ કરવામાં કોઈ વિલંબ માટે, માન્ય ગણાશે નહીં. તેઓ આવા તમામ પાલનો થયેલા છે એમ માનશે. ઉપર મુજબ સૂચના અથવા વિનંતિનું માન્ય પ્રદાન થતાં, એસએસએનએનએલ અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓએ એવું માનવાનો અધિકાર ધરાવશે, અને જીઓજી આ બાબતની ખાતરી આપે છે કે એવી સૂચના માન્ય રીતે પ્રદાન કરવામાં આવી છે અને તમામ આંતરિક પાલનો, મંજૂરીઓ તથા પ્રક્રિયાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે અને, કોઈપણ સ્થિતિમાં, તે બાબતે પાલન માટે કોઈ મહત્વપૂર્ણ આવશ્યકતા બાકી નથી.

૩-(ઈ) ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા જીઓજીને જારી કરાયેલ નોટિસ જીઓજી પર બંધનકારક રહેશે અને તે જ, જેટલી હદ સુધી લાગુ પડે તેટલી હદે, આ દસ્તાવેજની કલમ ૬ ની જોગવાઈઓ હેઠળ ટ્રસ્ટીઓના હિતમાં રચાયેલ સુરક્ષા તથા અન્ય તેવી વ્યવસ્થાઓની જોગવાઈઓને પણ આધીન રહેશે. ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા વધારાની નાણાંકીય સહાય માટે આવી નોટિસ જારી થતાં, જીઓજી પાસેથી વધારાની નાણાંકીય સહાય મેળવવા, ઋણ અને સુરક્ષાની યોગ્ય

વ્યવસ્થાઓમાં એન્ટ્રી કરવા, અથવા આ કરારની જોગવાઈઓ મુજબ અન્યથા જે જરૂરી હોય તે સંબંધિત તમામ આગળની પ્રક્રિયાઓ, જેમાં જરૂરી હોય તો ટ્રસ્ટીઓના હિતમાં કરવાના અને/અથવા અમલમાં મૂકવાના કોઈપણ કરારો અથવા દસ્તાવેજોનો સમાવેશ થાય છે, તે એસએસએનએનએલના વિધિવત્ નિયુક્ત મુક્તાર તરીકે ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા કરવામાં આવશે અને અમલમાં મૂકવામાં આવશે, અને તે માટે તેમને અત્રે અવાપસીયોગ્ય અને નિશંક રીતે સત્તાધિકૃત કરવામાં આવે છે. જીઓજી ટ્રસ્ટીઓની આવી તમામ કાર્યવાહીનું પાલન કરવા સંમત થાય છે અને તે સંબંધમાં પોતાની ફરજો યોગ્ય રીતે અને સમયસર નિભાવશે.૩-(એફ) એસએસએનએનએલ અને જીઓજી પણ ઉપર ઉલ્લેખિત તમામ એવી સત્તાઓ અને અધિકારોનો ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા ઉપયોગ કરવાના પરિણામે અથવા અન્ય કોઈપણ કારણસર કોઈપણ પક્ષકારને થયેલ કોઈપણ નુકસાન અથવા હાનિ સામે ટ્રસ્ટીઓનું વળતર આપવા અને તેમને વળતરપ્રાપ્ત સ્થિતિમાં રાખવા માટે સંમત થાય છે.૩-(જી)(૧) દરેક પૂર્વાવલોકન તારીખે અથવા તે પહેલાં, એસએસએનએનએલ એ એવી માન્યતા પર કે તે તારીખે કોલ કરવા માટેની પાત્રતાની ઘટના ઘટી શકે, બોર્ડના ઠરાવો સહિતના તમામ નિગમિત ઠરાવો પાસ કરશે અને તે હેતુસર ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા જરૂરી ગણવામાં આવે તેવી તમામ આવશ્યક ઔપચારિકતાઓનું પાલન કરશે અને તમામ આવશ્યક અધિકૃતતાઓ જારી કરશે, જેથી એસએસએનએનએલ પોતે અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓ વધારાના નાણાંકીય ભંડોળની માંગ કરતી નોટિસ જારી કરી શકે; અને આવા તમામ નિગમિત ઠરાવો તથા પ્રક્રિયાઓનો પૂર્ણ અમલ એ અંતિમ હેતુ અને આશયથી કરવામાં આવશે કે જો તે સમય સુધી કોલ કરવા માટેની પાત્રતાની ઘટના બની હોય, તો એસએસએનએનએલ અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓ સેવા તારીખ પહેલાં ગુજરાત સરકાર પાસેથી વધારાનું નાણાંકીય ભંડોળ માંગવા માટે કોઈ વિલંબ વિના, અથવા કોઈ નવી

ઔપચારિકતાઓ અથવા પદ્ધતિઓનું પાલન કર્યા વિના, ગુજરાત સરકારને વધારાના નાણાંકીય ભંડોળ માટેની નોટિસ તાત્કાલિક જારી કરવાની કાર્યવાહી કરી શકે. આવા તમામ નિગમિત ઠરાવો, ઔપચારિકતાઓ અને પાલનો ટ્રસ્ટીઓની સંતુષ્ટિ મુજબ પૂર્વાવલોકન તારીખે અથવા તે પહેલાં હાથ ધરવામાં આવશે અને અમલમાં મૂકવામાં આવશે, અને તે હેતુસર ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા દર્શાવેલ કોઈપણ આવશ્યકતા એસએસએનએનએલ અને ગુજરાત સરકાર પર અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે. ૩-ડી(૨) ઉપરોક્ત (૧) ને અદ્દુત્ત રાખીને, એસએસએનએનએલ, એસએસએનએનએલના એસોસિએશનના આર્ટિકલ્સની જોગવાઈઓ હેઠળ, ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા આવશ્યક ગણાય તેવા તમામ કોર્પોરેટ ઠરાવો પણ પસાર કરશે અને તમામ પ્રક્રિયાઓ તથા ઔપચારિકતાઓનું પાલન કરશે, જેથી જીઓજી દ્વારા કોલ્સની રકમ ચૂકવવામાં આવી ન હોય એવા કોઈપણ શેરોની જમી શક્ય બને અથવા, તે બાબતમાં ટ્રસ્ટીઓ પાસે રહેલી કોઈપણ સુરક્ષાના અમલીકરણ માટે જો જરૂરી હોય તો, અથવા કોઈ અદાલત કે અન્ય યોગ્ય સત્તાધિકારીના આદેશ અથવા નિર્દેશને આધીન થવા માટે, એટલી હદ સુધી કે એસએસએનએનએલ અને/અથવા જીઓજી વિરુદ્ધ ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા કોઈપણ ઉપાયોનો ઉપયોગ તાત્કાલિક રીતે હાથ ધરવામાં આવે, અને આપું કરવું જરૂરી હોય તો ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા એવી સત્તા હેઠળ કરવામાં આવે.

૪. જો વધારાનું ભંડોળ ઇક્વિટી માટેની સબસ્ક્રિપ્શનના સ્વરૂપમાં હોય અથવા અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરો પર કોલની ચુકવણીના સ્વરૂપમાં હોય, તો, જી.ઓ.જી. દ્વારા એ વાતે સંમતિ આપવામાં આવે છે કે એસ.એસ.એન.એન.એલ. અને એસ.એસ.એન.એન.એલ. તરફથી ટ્રસ્ટીઓ, કાયદાની જોગવાઈઓ અને એસ.એસ.એન.એન.એલ.ના એસોસિએશનના લેખોને આધીન રહીને, અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરોના

સંદર્ભમાં તેઓ યોગ્ય ગણે તેવી રકમનો અથવા રકમોના એક અથવા વધુ કોલ કરવા હક્કદાર રહેશે, આ શરતે કે જેના પર સમાન રકમ ચૂકવાયેલી હોય એવા શેરોને સમાન વર્ગના શેરો તરીકે ગણવામાં આવશે. ટ્રસ્ટીઓ, જી.ઓ.જી.ના પ્રતિનિધિ અને મુકત્યાર તરીકે, જી.ઓ.જી. તરફથી, અપરિવર્તનીય રીતે એ માટે પણ અધિકૃત કરવામાં આવે છે કે તેઓ એસ.એસ.એન.એન.એલ. સાથે એવી સંમતિ કરે કે વધારાના ભંડોળની રકમ અથવા તેનું એવું કોઈ ભાગ, જે યોગ્ય માનવામાં આવે તેમ નક્કી કરવામાં આવે, તે સમાન વર્ગના અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરોના કોઈ ભાગ માટે અથવા મર્યાદિત સંખ્યામાં અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરો માટે જમા ગણવામાં આવે જેથી તેઓ સંપૂર્ણ ચૂકવાયેલાં બની જાય, અને બીજી તરફ, સમાન વર્ગના અન્ય શેરોને અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરો તરીકે જ યથાવત્ રાખવામાં આવે, અથવા આવા અન્ય અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરોમાં વધારાના ભંડોળનો કોઈ ભાગ જમા કરીને તેવા અન્ય અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરો પર બાકી રહેલી અચૂકવાયેલ રકમમાં ઘટાડો કરવામાં આવે; આ બધું એ હેતુ અને આશયથી કે તે સમયે પ્રવર્તમાન તમામ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા જો તે તબક્કે તે યોગ્ય જણાય, તો એસ.એસ.એન.એન.એલ. અને/અથવા ટ્રસ્ટીઓને સમાન વર્ગના અંશતઃ ચુકવાયેલા શેરોમાં વધારાના ભંડોળની રકમ અસમાન પ્રમાણમાં જમા કરવાની અથવા તેવી જમા કરવાની દિશા આપવાની વિવેકસત્તા અને સત્તા રહેશે. આ કરાર હેઠળની બાંહેધરીઓના પાલનને સરળ બનાવવા અને શક્ય કરવા માટે, અને/અથવા અહીંની જોગવાઈ અનુસાર કરવામાં આવેલી અન્ય ગોઠવણો અને દસ્તાવેજોના અમલીકરણને સક્ષમ બનાવવા માટે, એસ.એસ.એન.એન.એલ.ના એસોસિએશનના લેખોમાં શક્ય તેટલી વહેલી તકે, ટ્રસ્ટીઓને સંતોષકારક હોય તેવા સ્વરૂપ અને રીતમાં, સુધારો કરવામાં આવશે.

રાહતના ઉપાયો

પ. ઉપરોક્ત મુજબની પોતાની જવાબદારીઓ અનુસાર જી.ઓ.જી. દ્વારા પૂરી પાડવાનું વધારાનું ભંડોળ, અહીંની કલમ ૭ માં વધુ વિશિષ્ટ રીતે નિર્ધારિત સિક્યુરિટીની જોગવાઈઓને આધીન રહી, એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે અથવા પરિસ્થિતિ મુજબ એસ.એસ.એન.એન.એલ. માટે પ્રતિનિધિ તરીકે કાર્યરત ટ્રસ્ટીઓને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. જો જી.ઓ.જી. આવું વધારાનું ભંડોળ પૂરી પાડવામાં નિષ્ફળ જાય, તો ટ્રસ્ટીઓને એસ.એસ.એન.એન.એલ. વિરુદ્ધ અનુસરવા પાત્ર હોય એવા કોઈપણ ઉપાયો ઉપરાંત, તેમને યોગ્ય કાનૂની અદાલતમાં આવી તમામ જવાબદારીઓના વિશિષ્ટ પાલન માટે હકદાર ગણવામાં આવશે અને તે સંદર્ભે કાનૂન હેઠળ તે બાબતમાં તેઓ હકદાર હોય તેવા નુકસાનભરપાઈની માંગણી કરવા અને દાવો કરવાની પણ હકદારી રહેશે. ઉપરોક્ત મુજબ ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા બોન્ડધારકો દ્વારા વસૂલ કરવામાં આવેલી રકમોના સંદર્ભે, ટ્રસ્ટીઓ અને/અથવા બોન્ડહોલ્ડરો દ્વારા વસૂલ થયેલી તેવી રકમો માટે ટ્રસ્ટીઓ એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને જમા આપશે. ટ્રસ્ટીઓ, વધારાના ભંડોળની ચુકવણી માટે જી.ઓ.જી. સામે દાવો કરવાનો અધિકાર સહિતના તેના અન્ય તમામ અધિકારોને અક્ષુણ્ણ રાખીને, જ્યાં જી.ઓ.જી. માંગણી કરાયેલી રકમ ચૂકવતું નથી ત્યાં આંશિક ચૂકવાયેલ શેરો જમ કરી શકે છે અને તેની પોતાની પસંદગીના કોઈપણ પક્ષના હિતમાં તે ફરીથી જારી કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ પણ કરી શકે છે. વિનિયોજન (૧) નિર્ધારિત ખાતામાં જી.ઓ.જી. દ્વારા કરાયેલ ચુકવણી અથવા જમા અનુસાર પ્રાપ્ત થયેલ વધારાનું ભંડોળ સંબંધિત સેવા તારીખ અંગેની જવાબદારીઓના નિવર્તન માટે વપરાશે. આવી ચુકવણીનો ઉપયોગ પ્રથમ ક્રમે ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા વસૂલી અથવા સાકારકરણના તમામ ખર્ચ, શુલ્ક અને ખર્ચાઓ, જો હોય તો, ચૂકવવામાં કરવામાં આવશે; બીજા ક્રમે સંબંધિત સેવા તારીખે ચુકવાપાત્ર થતા વ્યાજ તથા આવકપ્રકૃતિના અન્ય તમામ પ્રભારાઓની

ચુકવણી માટે કરવામાં આવશે; અને ત્રીજા ક્રમે સંબંધિત સેવા તારીખે ચુકવાપાત્ર થતા મૂળરકમ અથવા મૂડીપ્રકૃતિની તમામ રકમોની ચુકવણી માટે કરવામાં આવશે.

સુરક્ષા અને વધારાના દસ્તાવેજીકરણ

- (૨) એસએસએનએનએલ સંમત થાય છે કે ઉક્ત બોન્ડ્સ અને તે સંબંધિત બાકીદારી એસએસએનએનએલ દ્વારા તેવા સ્વરૂપે અને રીતે સુરક્ષિત કરવામાં આવશે, જે તેમના પોતાનાં અને ટ્રસ્ટીઓ વચ્ચે સંમત કરવામાં આવે. સુરક્ષાના સ્વરૂપ અને રીતમાં આંતરઅલિયા નીચેનો સમાવેશ થઈ શકે છે: (એ) ગુજરાત રાજ્યમાં, અમદાવાદના શાહીબાગ, ડફનાળા, નર્મદા કોલોનીની નજીક આવેલ, ટાઉન પ્લાનિંગ સ્કીમ નં. ૧૪ના પ્લોટ નં. ૨૮૦ પરના સબ-પ્લોટ નં. ૮ પર આવેલ અને ૨૫૦૩.૦૦૨ ચોરસ મીટર વિસ્તારમાં આવેલ બંગલા સ્વરૂપની ઉક્ત અચલ મિલકત ઉપર ગીરો.(બી) આ કરારની જોગવાઈઓ હેઠળ એસએસએનએનએલને પ્રાપ્ત થતા અધિકારો અને ઉપજતા લાભોના સંબંધમાં તેમજ વધારાના ભંડોળ પર પ્રથમ પ્રભાર.
- (૩) એસએસએનએનએલ અને જીઓજી એ બાબતે સંમત થાય છે કે તેઓ સુરક્ષા સંબંધે જરૂરી બને તેવી વધુ દસ્તાવેજીકરણ અને વ્યવસ્થા પણ કરશે તથા હકારાત્મક અને નકારાત્મક સ્વરૂપની વિવિધ પ્રતિબદ્ધતાઓ માટે જોગવાઈ કરવા અને બોન્ડધારકોના હિતોના વધુ સારા રક્ષણ માટે તથા આ કરાર હેઠળ એસએસએનએનએલ અને/અથવા જીઓજી દ્વારા ફરજોનું યથાવત્ પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા જરૂરી માનવામાં આવે તેવી વધુ પુષ્ટિ પણ જારી કરશે.
- (૪) એસએસએનએનએલ ઉપરોક્ત બોન્ડ્સ સંબંધિત લાગુ પડતી તમામ શરતો, નિયમો, વચનો અને જોગવાઈઓનું યથાવત્ પાલન અને અમલીકરણ કરશે અને તે અંગે કોઈપણ ભંગ અથવા ચુક થશે નહીં.

- (પ) એસએસએનએનએલ, એસએસએનએનએલ અને ટ્રસ્ટીઓ વચ્ચે અમલમાં મૂકવાનાર ડિબેન્યર ટ્રસ્ટ ડીડ હેઠળના ગીરણ અને ભાર અંગે ગુજરાતના કંપનીઓના રજીસ્ટ્રાર પાસેથી જરૂરી ભારની નોંધણીનું પ્રમાણપત્ર પ્રાપ્ત કર્યા પછી, તેને ફાળવેલ બોન્ડ્સ અંગે ટ્રસ્ટ ડીડમાં દર્શાવેલ ઓફર દસ્તાવેજોમાં જેના પ્રારૂપ અને મુખ્ય લક્ષણો વર્ણવાયેલા છે તે સ્વરૂપમાં દરેક બોન્ડધારકને બોન્ડ પ્રમાણપત્ર જારી કરશે (“ટ્રસ્ટ ડીડ”).
- (ડ) આથી વધુમાં અહીંના પક્ષકારો દ્વારા પરસ્પર નીચે મુજબ સંમતિ કરવામાં આવે છે:—(એ) કે ટ્રસ્ટીઓને આ ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજમાં અને/અથવા અહીંની કલમ ૮ માં ઉદ્દેખિત વધારાના દસ્તાવેજો કરવામાં તથા આ કરાર હેઠળ જોગવાઈ કરાયેલી તમામ સત્તાઓ, અધિકારો અને વિવેકાધિકારો રહેશે (બી) કે એસએસએનએનએલ તેની મિલ્કતો જે રાજ્યમાં આવેલી હોય તે રાજ્યમાં તે સમય દરમિયાન અમલમાં રહેલા કાયદાઓ અનુસાર, જે તેવા તમામ સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી (કોઈપણ વધારાની સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી સહિત), અન્ય શુલ્કો, ઉપકરો, કર, ચાર્જિસ અને દંડો ચૂકવવા માટે બાધ્ય બને, તે બધા ચૂકવશે; અને જો એસએસએનએનએલ ઉપરોક્ત મુજબની આવી સ્ટેમ્પ ડ્યૂટી, અન્ય શુલ્કો, ઉપકરો, કર અને દંડો ચૂકવવામાં નિષ્ફળ જાય, અને ટ્રસ્ટીઓના મત અનુસાર આવી નિષ્ફળતા બોન્ડધારકોના હિતને નુકસાન પહોંચાડવાની સંભાવના ધરાવતી હોય, તો ટ્રસ્ટીઓ સુરક્ષાના સંરક્ષણ અને જાળવણીના હેતુસર અથવા ટ્રસ્ટીઓ દ્વારા સુરક્ષાના અમલીકરણ માટે, તે જ ચૂકવવા અથવા તેની ચુકવણીની વ્યવસ્થા કરવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે (પરંતુ તેઓ તે માટે બાધ્ય રહેશે નહીં), અને એસએસએનએનએલ માંગણી થતાં જ કોઈ વાંધા વિના, તેની ઉપર વાર્ષિક ૨૧%ના દરે વ્યાજ સાથે, તે રકમ ટ્રસ્ટીઓને પરત ચૂકવશે(સી) ટ્રસ્ટીઓ સમયાંતરે અથવા કોઈ પણ સમયે, તેમને યોગ્ય જણાય તેવી શરતો અને નિયમો પર, અને બોન્ડધારકોનો સંદર્ભ લીધા વિના, આ દસ્તાવેજમાં સમાવિષ્ટ એસએસએનએનએલ અથવા જીઓજી દ્વારા કરવામાં આવેલા કરારો અને

જોગવાઈઓ પૈકી કોઈપણ ભંગને માફ કરી શકશે, પરંતુ હકોને અહિત પહોંચાડ્યા વિના તેના અનુસંધાનમાં થતા કોઈપણ અનુવર્તી ભંગ અંગે ટ્રસ્ટીઓ.

- (૭) ટ્રસ્ટીઓને વાજબી રીતે સંતોષ થાય તેવા પુરાવાથી એ સાબિત થવા પર કે હાલમાં જારી કરાયેલા ઉપરોક્ત તમામ બોન્ડ્સ ચૂકવી દેવામાં આવ્યા છે અથવા તેમની સંપૂર્ણ ભરપાઈ થઈ ગઈ છે, અને ટ્રસ્ટીઓએ ઉપાડેલા તમામ ખર્ચ, શુલ્ક અને વ્યયો (જેમાં ટ્રસ્ટીઓનું પરિશ્રમિક તથા તેના પરનું સમગ્ર વ્યાજ સમાવિષ્ટ છે) ની ચુકવણી થયા પછી, ટ્રસ્ટીઓ, એસએસએનએનએલની વિનંતી અને ખર્ચે, સુરક્ષાને, અથવા તેની એવી ભાગને જે ત્યાં આવરી લેવાયો હોય, એસએસએનએનએલને મુક્ત કરશે અથવા ફરી સોંપશે, આ શરતે કે તેના પર એસએસએનએનએલ દ્વારા ટ્રસ્ટીઓના હિતમાં એવી સુરક્ષા સર્જવામાં આવે જે અંગે એસએસએનએનએલ નિર્દેશ આપે.
- (૮) આ કરારની જોગવાઈઓ અને તે હેઠળ સમાવિષ્ટ બાધ્યતાઓ, એસએસએનએનએલ કોઈ પણ તબક્કે જીઓજીની સંપૂર્ણ માલિકીની અનુસંગી સંસ્થા ન રહે તો પણ, અથવા એસએસએનએનએલના કોઈપણ પુનર્ગઠન, વિલીનીકરણ અથવા સમાપન, અથવા સમાન સ્વરૂપની અન્ય કોઈ ઘટનાની પરવા કર્યા વિના, જીઓજી ઉપર બંધનકારક રહેશે.
- (૯) આ કરાર ઉપર પ્રથમ લખાયેલ તારીખથી અમલમાં આવશે અને બોન્ડ્સ સંબંધિત તમામ રકમો સંપૂર્ણપણે ચૂકવાઈ અને મુક્ત ન થાય ત્યાં સુધી અમલમાં રહેશે. જેના સાક્ષીરૂપે, કંપનીએ પોતાનું સામાન્ય મુદ્રાંક આ કરાર પર લગાવ્યું છે, આ કરારને ત્રિપ્રતિમાં અમલમાં મૂકાવ્યો છે અને આ કરારના અન્ય પક્ષકારોએ પણ અહીં આગળ દર્શાવ્યા મુજબ ઉપર પ્રથમ લખાયેલા દિવસ, મહિનો અને વર્ષના રોજ તેમના અનુક્રમે અધિકારીઓ/રચિત મુક્તારમાઓ દ્વારા તે જ અમલમાં મૂકાવ્યો છે.”
- સંબંધિત તથ્યો અને ઘટનાઓ

૩.૭ વધુમાં, પ્રોસ્પેક્ટસની શરતોમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ઇશ્યૂની શરતોમાં કોઈપણ ફેરફાર કરવા માટે બોન્ડધારકોની લખિત સંમતિ જરૂરી રહેશે, જેમાં બાકી રહેલી બોન્ડ રકમના ત્રણ-ચોથીથી ઓછા ન હોય તેવા બોન્ડધારકોનો સમાવેશ થતો હોય, અથવા આવા બોન્ડધારકોની બેઠકમાં પસાર કરાયેલા વિશેષ ઠરાવ દ્વારા એવી મંજૂરી અપાય.

૩.૭.૧ વર્ષ ૨૦૦૪ માં, ટીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સના સમયપૂર્વ રિડેમ્પ્શનનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો, તે નોંધપાત્ર છે. એસએસએનએનએલ દ્વારા બોન્ડધારકોની બેઠક બોલાવતી તા. ૨૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૪ની નોટિસ બહાર પાડવામાં આવી હતી, જેનો હેતુ બોન્ડ્સના વહેલા રિડેમ્પ્શનનો હતો. ઉક્ત બેઠકમાં એક વિશેષ ઠરાવ વિચારણા માટે મુકવામાં આવવાનો હતો. ત્યારબાદ પ્રસ્તાવિત કરાયેલો વિશેષ ઠરાવ, તેનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ હતો, નક્કી કરવામાં આવે છે કે, ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડધારકો દ્વારા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોની પરત ખેંચણી માટે નિર્ધારિત પ્રોસ્પેક્ટસમાં ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૬ તારીખના સુરક્ષિત પરતચૂકવાપાત્ર બિન-કરમુક્ત ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો, જે પ્રોમિસરી નોટ્સના સ્વરૂપના છે (ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો), ના ઇશ્યૂ બાબતના પ્રોસ્પેક્ટસની જોગવાઈઓ અનુસાર અને જરૂરી હોય તો સંબંધિત સત્તાધિકારી(ઓ)ની મંજૂરીના આધીન રહી, ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો સાથે સંલગ્ન અધિકારો, વિશેષાધિકારો, નિયમો અને શરતોમાં સુધારો/ફેરફાર કરવા માટે ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડધારકોની સંમતિ અત્રે આપવામાં આવે છે, જેથી કંપનીને જાળવણીની તારીખથી ૧૧મા વર્ષની સમાપ્તિએ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોની પૂર્વ પરતચૂકવણી કરવાનો અધિકાર/સત્તા

રહેશે અને તે માટે ૧૧મા વર્ષ માટેની એવી જ કલ્પિત મુખમૂલ્ય લાગુ પડશે જે ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડધારકો દ્વારા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોની પરત ખેંચાણી માટે પ્રોસ્પેક્ટસમાં નક્કી કરાયેલ છે; તેમજ ૧૧મા વર્ષની સમાપ્તિએ પૂર્વ પરતચૂકવણીનો અધિકાર/સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે ત્યારે કંપની, પૂર્વ પરતચૂકવણીની તારીખ પહેલાં, બે મહિનાની નોટિસ આપી, ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોના તમામ નોંધાયેલ ધારકોને જાણ કરશે અને પૂર્વ પરતચૂકવણીની તારીખથી ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો સંપૂર્ણપણે ચુકવાયેલ અને મુક્ત ગણાશે અને કંપની આવી ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો અંગે કોઈ વ્યાજ, નુકસાનભરપાઈ, વળતર, ખર્ચ અથવા ચાર્જિસ ચૂકવવા માટે જવાબદાર રહેશે નહીં, ભલે ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડનું પ્રમાણપત્ર પરતચૂકવણીની રકમ મેળવવા માટે સમર્પિત કરવામાં આવ્યું ન હોય.

૩.૭.૨ એવું જણાય છે કે બુક ક્લોઝર તારીખ નિર્ધારિત ન કરવા અંગે સિક્યોરિટી એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા સમક્ષ કેટલીક રજૂઆતો કરવામાં આવી હતી, અને સેબી દ્વારા જાણ કરવામાં આવતાં ડેબેન્યર ટ્રસ્ટીઓએ નોટિસ પાછી ખેંચી લીધી હતી. તે સમયે બાબત ત્યાં જ સ્થગિત રહી હતી.

૩.૭.૩ ત્યારબાદ જ, વર્ષ ૨૦૦૮માં રાજ્ય વિધાનમંડળે વિવાદિત કાયદો ઘડ્યો, અને તે દ્વારા વૈધાનિક જોગવાઈના માર્ગે પીછેહઠી અસરથી બોન્ડ પ્રમાણપત્રમાં સમાવાયેલ નાણાકીય કરારબંધ પ્રતિજ્ઞાઓ અને શરતોમાં ફેરફાર કરીને પૂર્વમુદતી મુક્તિની મંજૂરી આપવામાં આવી. કંપની-એસએસએનએનએલને કોલ વિકલ્પ આપવામાં આવ્યો. બોન્ડધારકોને ૦૩મી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ના દિવસાંકિત નોટિસ જારી કરવામાં આવી, જેમાં અન્યોના ઉપરાંત આનો ઉલ્લેખ

કરવામાં આવ્યો હતો કે જો ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ મુકિત માટે સમર્પિત કરવામાં નહીં આવે, તો ૧૦મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૮ પછી વ્યાજ ચૂકવવામાં આવશે નહીં. વિવાદિત વિધાનનો પાઠ ૩.૮ આગળ વધતા પહેલાં, ગુજરાત સરકારના અસાધારણ રાજપત્રમાં ૨૯મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ પ્રકાશિત થયેલ વર્ષ ૨૦૦૮નો ગુજરાત અધિનિયમ ક્રમાંક ૧૨, જે ત્રણ કલમોમાં વિભાજિત છે, તેવા વિવાદિત વિધાનનો સમગ્ર પાઠ નીચે પુનરુત્પન્ન કરવામાં આવે છે.

“ગુજરાત અધિનિયમ. ૧૨ ઓફ ૨૦૦૮

જનહિતમાં તે દ્વારા જારી કરાયેલા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સનું મુકિતભૂગતાન કરવાની સત્તા સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડને પ્રદાન કરવા માટે. અહીંથી ભારતના પ્રજાસત્તાકના ઓગણસાઠમા વર્ષમાં નીચે મુજબ અધિનિયમિત કરવામાં આવે છે:—૧૦. આ અધિનિયમને સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ (બોન્ડ્સનું રિડેમ્પશન કરવાની સત્તા પ્રદાન) અધિનિયમ, ૨૦૦૮ તરીકે ઓળખી શકાશે. ૧૦—(૧) કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૬૧૭ ના અર્થમાં સરકારી કંપની હોય એવી સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડ દ્વારા બોન્ડ્સ અંગે જારી કરાયેલ તા. ૨૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૩ ના પ્રોસ્પેક્ટસની શરતોમાં અથવા કંપની અને ટ્રસ્ટીઓ વચ્ચે થયેલ તા. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૪ ના ટ્રસ્ટ ડીડમાં, અથવા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ સંબંધિત અન્ય કોઈ દસ્તાવેજમાં, અથવા બોન્ડ્સની પાછળની બાજુએ “વિત્તીય પ્રતિબદ્ધતાઓ અને શરતો” શીર્ષક હેઠળ દર્શાવેલ શરત ક્રમાંક ૭ માં સમાવિષ્ટ શરતોમાં (આગળ જતાં “ઉક્ત વિત્તીય પ્રતિબદ્ધતાઓ અને શરતો” તરીકે ઓળખવામાં આવેલ) જે કંઈ પણ સમાવિષ્ટ હોય તે છતાં, ગુજરાત વિધાનસભા જાહેર હિતમાં અત્રે ઉક્ત વિત્તીય પ્રતિબદ્ધતાઓ અને શરતોમાં નીચે મુજબ સુધારો કરે છે, એટલે કે:— ઉક્ત વિત્તીય

પ્રતિબદ્ધતાઓ અને શરતોમાં રિડેમ્પ્શન સંબંધિત શરત ક્રમાંક ૩ પછી નીચેની શરત ઉમેરવામાં આવશે અને બોન્ડ્સના ફાળવણીના દિવસથી જ તે હંમેશાં ઉમેરવામાં આવેલ ગણાશે, એટલે કે, “૩અ. (એ) રિડેમ્પ્શન સંબંધિત શરત ક્રમાંક ૩ માં અને શરત ક્રમાંક ૯ હેઠળ દર્શાવાયેલ ઉપાડની શરતોમાં જે કંઈ પણ સમાવિષ્ટ હોય તે છતાં, રૂપિયા ૩,૬૦૦ માં જારી કરાયેલ અને રૂપિયા ૧,૧૧,૦૦૦ ના અંકિત મૂલ્ય ધરાવતા દરેક બોન્ડનું કંપની નક્કી કરે તેવી તારીખે અને કંપની નક્કી કરે તેવા કલ્પિત અંકિત મૂલ્યે, તે પ્રમાણે નક્કી કરાયેલ રકમની ચુકવણી દ્વારા, અગાઉથી રિડેમ્પ્શન કરવામાં આવશે: પરંતુ, કલ્પિત અંકિત મૂલ્ય એવું નક્કી કરવામાં આવશે કે તે તા. ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૫ ના રોજના રૂપિયા ૨૫,૦૦૦ ના કલ્પિત અંકિત મૂલ્યને ઉક્ત તા. ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૫ થી નક્કી કરાયેલ રિડેમ્પ્શનની તારીખ સુધીના સમયગાળા માટે ૧૮.૯૨ ટકા દરે વધારીને પ્રાપ્ત થતી રકમ કરતાં ઓછું ન હોય.(બી) કંપની, ઉપખંડ (એ) હેઠળ નક્કી કરાયેલ તારીખ અને અનુમાનિત મુખમૂલ્યનો પ્રકાશન, વ્યાપક પ્રસાર ધરાવતા વિસ્તારના અંગ્રેજી તથા ગુજરાતી ભાષાના અખબારમાં કરશે.”૧૦-(૨) ઉપકલમ (૧) દ્વારા ઉક્ત નાણાકીય કરારો અને શરતોમાં દાખલ કરવામાં આવેલી નવી શરત ૩એ, તેની ફાળવણીની તારીખ એટલે કે ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪થી અને તે તારીખથી અમલમાં, આવી દરેક બોન્ડમાં સમાવિષ્ટ થયેલી અને તેનો ભાગ બનેલી ગણાશે (બોન્ડ બોન્ડધારકના કબજામાં હોય કે ન હોય તે બાબતની પરવા કર્યા વિના.)

૩. આ અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈમાંથી અને કંપની દ્વારા જારી કરાયેલા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ (આ અધિનિયમ દ્વારા સુધારાયેલા મુજબ) માંથી ઉદ્ભવતા કોઈપણ પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવાની અધિકારિતા કોઈ દીવાની અદાલતને રહેશે નહીં અને બોન્ડ્સની કોઈપણ નાણાકીય પ્રતિબદ્ધતા અથવા શરતના અનુસરણમાં

લેવામાં આવેલી અથવા લેવામાં આવનાર કોઈપણ કાર્યવાહીની બાબતમાં કોઈ દીવાની અદાલત દ્વારા પ્રતિબંધાજ્ઞા મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં.”

૩.૮.૧ ઉપરોક્ત કાયદાકીય વિધાન માટેના હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન નીચે મુજબ વાંચાય છે,

સરદાર સરોવર નર્મદા નિગમ લિમિટેડે સરદાર સરોવર પ્રોજેક્ટને નાણાકીય સહાય પૂરું પાડવા માટે, ૧૯૯૩ના વર્ષમાં, ફાળવણીની તારીખ એટલે કે ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪થી ૨૦ વર્ષની પરિપક્વતા અવધિ ધરાવતા, પ્રતિ બોન્ડ રૂ. ૩,૬૦૦ની છૂટક કિંમતએ રૂ. ૧,૧૧,૦૦૦ના મૂલ્યવાળા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડો બહાર પાડી, તેથી રૂ. ૨૫૭.૦૯ કરોડ એકત્ર કર્યા હતા. ફાળવણીની તારીખથી અનુક્રમે ૭મા, ૧૧મા, ૧૫મા અને ૨૦મા વર્ષના અંતે, બોન્ડનું અનુમાનિત મૂલ્ય અનુક્રમે રૂ. ૧૨,૫૦૦/-, રૂ. ૨૫,૦૦૦/-, રૂ. ૫૦,૦૦૦/- અને રૂ. ૧,૧૧,૦૦૦/- રહેશે.

બોન્ડ્સની નાણાકીય કરારશરતો અને શરતો નિગમને બોન્ડ્સની રીડેમ્પશન કરવાનો વિકલ્પ આપતી નથી. વ્યાજદર ઘટવાના વર્તમાન પ્રવાહને ધ્યાનમાં લેતાં, જે ૧૦.૭૫ ટકા પર સ્થિર થયો છે, અને બોન્ડ્સ પરિપક્વ થાય ત્યારે ૨૦મા વર્ષના અંતે રૂપિયા ૭,૪૪૫.૨૬ કરોડની ચુકવણી કરવાની નિગમ પર આવનાર વિશાળ જવાબદારીને જોતા, જાહેર હિતમાં બોન્ડ્સની નાણાકીય કરારશરતો અને શરતોમાં નિગમને નિગમ દ્વારા નિર્ધારિત થનારી તારીખે બોન્ડ્સનું પૂર્વસમયે મુક્તિભુગતાન કરવાનો વિકલ્પ પ્રદાન કરવો આવશ્યક માનવામાં આવે છે, જેથી અંદાજે રૂપિયા ૪,૬૧૬/- કરોડની બચત થઈ શકે. તેથી, ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સની નાણાકીય કરારશરતો અને શરતોમાં એવો સુધારો કરવો આવશ્યક માનવામાં આવે છે કે જેથી નિગમને પોતાની દ્વારા નિર્ધારિત

- તારીખે બોન્ડ્સનું મુક્તિભુગતાન કરવા સક્ષમ બનાવવામાં આવે.”
- વિવાદોના વ્યાપક તથ્યો જ. અરજદારો દ્વારા વિધાનની માન્યતા વિરુદ્ધ ઉઠાવવામાં આવેલા મુખ્ય વિવાદો, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એ છે કે
- (૧) રાજ્ય યાદી એટલે યાદી ૨ અથવા સમવર્તી યાદી એટલે યાદી ૩, જે સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિમાં સમાવેશ પામે છે, તેમાં એવી કોઈ એન્ટ્રી િકા નથી જેના આધારે આક્ષેપિત કાયદો ઘડી શકાયો હોત;
 - (૨) અદાલત જો એવો નિષ્કર્ષ આપે કે વિધાનનો વિષયવિસ્તાર રાજ્ય વિધાનમંડળને ઉપલબ્ધ યાદી ૨ અથવા યાદી ૩ની કોઈપણ એન્ટ્રી િકાની અંદર આવે છે, તો પણ અસંગતતાનો સિદ્ધાંત પ્રવર્તશે;
 - (૩) આક્ષેપિત વિધાન સંસદના વિધિનિર્માણ ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ સમાન છે;
 - (૪) આક્ષેપિત કાયદો કેન્દ્રીય કાયદાઓ, એટલે કે સિક્ચોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ (રેગ્યુલેશન્સ) અધિનિયમ, ૧૯૫૬, સિક્ચોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ અધિનિયમ, ઇન્ડિયન કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ અને નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ અધિનિયમ, ૧૮૮૨ સાથે સંઘર્ષમાં ઉભો રહે છે; અને
 - (૫) જે ક્ષેત્રમાં આક્ષેપિત વિધાન કાર્યરત છે તે ક્ષેત્ર અગાઉથી જ કેન્દ્રીય વિધિઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલ હતું.

૪.૧ ઉપરોક્તના વિરોધે, પ્રતિવાદીઓ પક્ષનો બચાવ એવો રહ્યો છે કે આક્ષેપિત વિધાન “રાજ્યનું જાહેર ઋણ” શીર્ષક હેઠળ યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૪૩ હેઠળ આવે છે અને વધુમાં યાદી ૩ માં “આર્થિક અને સામાજિક આયોજન” સંબંધિત એન્ટ્રી ૨૦ હેઠળ પણ આવે છે. તેમના કહેવા મુજબ, પ્રશ્નાસ્પદ વિધાનનો વિષયવસ્તુ પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંત મુજબ ઉક્ત બે એન્ટ્રી ો હેઠળ આવે છે અને તેથી, રાજ્ય વિધાનમંડળે ઉક્ત એન્ટ્રી ોને સંદર્ભિત એવો કાયદો માન્ય

રીતે ઘડી શક્યો હતો. રજૂઆત મુજબ, આક્ષેપિત કાયદો સંસદ માટે અનામત રાખવામાં આવેલા વિધાનક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ કરતો નથી અને જુદા જુદા ક્ષેત્રો આવરી લેતા કોઈપણ કેન્દ્રીય કાયદાઓ સાથે તેનો સંઘર્ષ છે એવું કહી શકાય નહીં.

૪.૧.૧ જ્યારે ઉપરોક્ત પક્ષકારો દ્વારા લેવામાં આવેલ વ્યાપક વલણ અને ઉઠાવવામાં આવેલા આધાર છે, ત્યારે મૂળ પ્રસ્તાવના વિવિધ મુદ્દાઓ અને પાસાઓને આવરી લેતી તેમની રજૂઆતો અને દલીલોનો અહીં નીચે વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. અરજદારો તરફથી કરવામાં આવેલી રજૂઆતો ૪.૨ અરજદારો માટે પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી દેવેન પરીખે, વિદ્વાન વકીલ શ્રી કુણાલ નાણાવટી સાથે મળીને, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, નીચે મુજબની મુખ્ય રજૂઆતો કરી,

- (૧) રાજ્ય પાસે વિવાદિત વિધાન બનાવવાની સત્તાનો સ્ત્રોત ન હતો. યાદી ૨ અથવા યાદી ૩ માં આવેલી કોઈપણ એન્ટ્રી િકા આક્ષેપિત કાયદો પસાર કરવા માટેની વિધાનક્ષમતાનો પ્રદાન કરતી નથી. (૨) રાજ્યના જાહેર ઋણ સંબંધિત યાદી ૨ માંની એન્ટ્રી ૪૩ લાગુ પડતી નથી. ‘જાહેર ઋણ’ને વિશિષ્ટ તાત્પર્ય અને અર્થ છે. તેનો સંદર્ભ સંચિત નિધિ સાથે નિશ્ચિત રીતે જોડાયેલો છે. તેનો અર્થ મર્યાદિત છે. (૩) રાજ્યનું દરેક દેવું જાહેર ઋણ નથી. આક્ષેપિત અધિનિયમ ‘રાજ્યના જાહેર ઋણ’ સાથે સંબંધિત નથી. એન્ટ્રી ૪૩ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જાહેર ઋણ અને અન્ય ઋણ વચ્ચે ભેદ છે. (૪) અનુચ્છેદ ૨૯૨ અને ૨૯૩ રાજ્યની ઋણ લેવાની સત્તા અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. તેમનું વાંચન ગુજરાત ફિસ્કલ રૂલ્સ, ૨૦૦૬ ના નિયમ ૨(એ) અને નિયમ ૭ સાથે કરવાનું છે. વિવાદિત વિધાનને ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ નામની વિધાનિક એન્ટ્રી િકાની અંદર લાવવા માટે તેઓ આધાર બની શકે નહીં. (૫) અનુસૂચિ ૭ ની યાદીમાંની કોઈ નોંધને, પડકારાયેલ કાયદાના સંદર્ભમાં જે રીતે વ્યાપક અર્થમાં વાંચવાની માંગ કરવામાં આવી છે, તે રીતે વાંચી

શકાતી નથી.(૬) આક્ષેપિત અધિનિયમ અસંગત છે અને માત્ર સંસદ માટે અનામત રાખવામાં આવેલા વિધાનક્ષેત્રમાં સ્પષ્ટ અતિક્રમણરૂપ છે.(૭) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૬ અને ૨૫૪ ના વ્યાપ અને લાગુ પડતાશ અંગે, તેમજ કેન્દ્રીય કાયદાની સરખામણીએ રાજ્ય કાયદાની અસંગતતાના સિદ્ધાંતને પ્રકાશિત કરવા અને કઈ પરિસ્થિતિઓમાં આવી અસંગતતા ઊભી થઈ શકે તે દર્શાવવા, નીચેના નિર્ણયો આધારરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિ. એમ/એસ. ગેનોન ડંકરલી એન્ડ કો. (મદ્રાસ)

લિ. [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસસી ૫૬૦],(૨) સહારા ઇન્ડિયા રિયલ એસ્ટેટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૧૩) ૧ એસ.સી.સી. ૧](૩) સ્ટેટ ઓફ ઓરિસા વિ. એમ/એસ. ટુલોચ એન્ડ કો.

[એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૨૮૪, પરા ૧૫](૪) દીપ ચંદ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય

(એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૬૪૮(૧), અનુચ્છેદ ૨૯](૫)
ચે. ટીકા રામજી વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય

[એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ એસ.સી. ૬૭૬, પરા ૩૧]

(૬) એન્જિનિયરિંગ કુમગાર યુનિયન વિ. ઇલેક્ટ્રો સ્ટીલ્સ કાર્સ્ટિંગ લિમિટેડ.

[(૨૦૦૪) ૬ એસ.સી.સી. ૩૬, પરા ૧૭],

(૭) એ.પી. સરકાર વિ. જે. બી. એજ્યુકેશનલ સોસાયટી

[(૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૨, પરા ૮ થી ૧૨, ૧૫ અને ૧૬]

(૮) સૂચિ ૩ ની એન્ટ્રી િકાની બાબતમાં જ નહીં, તે સિવાય પણ અસંગતતા ઊભી થઈ શકે છે – સમવર્તી સૂચિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. માર અપ્રાન કુરિ કંપની લિમિટેડ [(૨૦૧૨) ૭ એસ.સી.સી. ૧૦૬, પરિચ્છેદ ૩૯, ૪૦ અને ૪૭] ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.(૯) ભારતીય કંપની

અધિનિયમ, ૧૯૫૬, સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ અને સિક્યોરિટી એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૮૨ એ એવા કેન્દ્રિય કાયદા છે, જે સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લે છે અને પોતપોતાનામાં પૂર્ણ સંહિતા છે. ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સના ઇશ્યૂ તથા તે સાથે સંબંધિત અધિકારો અને જવાબદારીઓ ઉપરોક્ત કેન્દ્રિય કાયદાઓ હેઠળ શાસિત થાય છે.(૧૦) સ્વભાવ, અસર અને ઘડવામાં આવેલી જોગવાઈઓના બળે, આક્ષેપિત કાયદો ઉપરોક્ત કેન્દ્રીય કાયદાઓ સાથે સીધા જ સંઘર્ષમાં આવે છે.(૧૧) આક્ષેપિત કાયદો છદ્મ વિધાન છે. આ સંદર્ભે કે.સી. ગજપતિ નારાયણ દેવ વિ. ઓરિસ્સા રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૩૭૫] [પરિચ્છેદ ૮] ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

૪.૨.૧ તર્કસંગતતાના અભાવના આધારે આક્ષેપિત વિધાનને પડકારવા માટે, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે નીચે મુજબની વધુ રજૂઆતો કરી હતી—

- (એ) કરાર પછી કોઈ અણધાર્યું પરિસ્થિતિજન્ય પરિવર્તન અસ્તિત્વમાં આવ્યું નહોતું; વ્યાજદરના ઘટાડાની શક્યતા પૂર્વેથી અનુમાનપાત્ર હતી; અંતે ચુકવવાપાત્ર રકમ કરારના સમયે અગાઉથી જ નિશ્ચિત થઈ ગઈ હતી;
- (બી) મુક્તિ કંપનીની આવકમાંથી કરવાની નહોતી, પરંતુ તેના માટે સુરક્ષા પૂરી પાડવામાં આવી હતી અને ત્રિપક્ષીય કરાર પણ હતો.
- (સી) ૧.૨૫ ગણાં જેટલી સુરક્ષાની કિંમત ઘટી ગઈ હોવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નહોતો;
- (ડી) કાયદો અમલમાં આવ્યો ત્યાં સુધી ત્રિપક્ષીય કરારમાં કોઈ માંગ કરવામાં આવી નહોતી.
- (ઈ) જ્યારે ઇશ્યૂએ તેની બાંધધરી આપી હતી ત્યારે ૧૮.૮૨% નો વ્યાજદર અન્યાયકારક ગણાવી શકાય નહીં.

(એફ) બોન્ડધારકોની ¾ બહુમતી દ્વારા શરતોમાં ફેરફારના સંદર્ભમાં યોગ્ય મનન કરવામાં આવ્યું હતું;

(જી) અરજદારો તેમના કામદારો પ્રત્યે વિશ્વાસપાત્ર સ્થિતિમાં છે;

(એચ) બોન્ડ્સ માટે “એ” રેટિંગ પ્રાપ્ત કરવામાં આવ્યું હતું અને તેઓને જાહેર સુરક્ષા તરીકે પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) અનુસરે, શરતોમાં કરવામાં આવેલ ફેરફાર અતર્કસંગત હતો અને તેને ન્યાયસંગત ઠેરવી શકાય નહીં.

(જે) આક્ષેપિત અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવેલી એકતરફી મુક્તિ સત્તાનો કપટપૂર્વક ઉપયોગ હતો. વધુ રજૂઆતો જ.૩ વિવિધ અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત અન્ય વિદ્વાન વકીલો શ્રી મૌલિન રાવલ, શ્રી બી.ટી. રાવ, શ્રી તુષાર હેમાની, અને શ્રી માસૂમ શાહએ ઉપરોક્ત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની રજૂઆતો અપનાવી અને નીચે મુજબ સંક્ષેપિત વધારાની રજૂઆતો કરી, (૧) બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં આવેલી કોઈપણ યાદીમાંનો એન્ટ્રી તેના લોકપ્રિય અર્થ અનુસાર નહીં પરંતુ તેના કાનૂની અર્થમાં અર્થઘટિત કરવો જોઈએ. એન્ટ્રી ને વ્યાપક અર્થ આપવાનો અર્થ એવો નથી કે તેના અર્થના સારત્વથી તેને વંચિત કરી દેવું. આ પ્રતિપાદન માટે સ્ટેટ ઓફ મેસાચુસેટ્સ વિ. ગેન્નન ડંકરલી એન્ડ કો. (મેસાચુસેટ્સ) લિ. [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૫૬૦, પેરા ૮, ૧૨, ૧૭, ૬૦] માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. (૨) વ્યાપક અર્થ આપવાથી, બીજી એન્ટ્રી િકાને નિર્ણયક બનાવી દેવી જોઈએ નહીં. સમર્થનરૂપે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. શાહ ગોવર્ધન એલ. કાબરા ટીચર્સ’ કોલેજ, [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૩૬૭૫] ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. (૩) ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ શબ્દસમૂહ, યાદી ૨ માં એન્ટ્રી જ૩ હોવાને કારણે, તેને ભિન્ન શબ્દોમાં વિભાજિત કરી અર્થઘટન કરી શકાય નહીં. તેનો અર્થ એક જ એકલ શબ્દસમૂહ તરીકે કરવો જોઈએ. (૪) આક્ષેપિત અધિનિયમ વિધાન સત્તાઓ પર છેતરપિંડીરૂપ છે. (૫) આક્ષેપિત કાયદાના કારણે નવ કેન્દ્રીય

અધિનિયમોની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન થયું છે—

- (એ) કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૨૬ થી ૧૪૧ નિષ્પ્રભ બની ગઈ છે,
 - (બી) કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫૫ થી ૬૬, ૬૮, ૧૧૯, ૬૩૭ અને ૬૪૧ નો ભંગ કરવામાં આવ્યો છે,
 - (સી) આવકવેરા અધિનિયમની જોગવાઈઓ,
 - (ડી) પરક્રામ્ય લખત અધિનિયમની જોગવાઈઓ,
 - (ઈ) સેબી અધિનિયમની જોગવાઈઓ,
 - (એફ) સુરક્ષા કરાર અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને
 - (જી) કર્મચારીઓના ભવિષ્ય નિધિ અધિનિયમની જોગવાઈઓ.
- (૬) સંઘીય સર્વોચ્ચતાનો સિદ્ધાંત લાગુ પડશે. આ પ્રસ્તાવનું ઉદ્ઘાટન સર્વોચ્ચ અદાલતના ઓફિશર હોલિંગ્સ (પી) લિ. વિ. બેંગલોર ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી [(૨૦૧૧) ૩ એસસીસી ૧૩૯] ના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૬૨ થી ૬૭, ૭૧, ૭૬, ૮૯, ૯૮, ૧૦૦ પર આધાર રાખીને કરવામાં આવ્યું હતું.

૪.૩.૧ સિક્યોરિટીઝ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા (સેબી) તરફથી, વિદ્વાન વકીલ સુશ્રી ધર્મિષ્ઠા રાવલે અરજદારોના કેસને સમર્થન આપતાં નીચે મુજબ રજૂઆત કરી, (એ) ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડનો ઇશ્યૂ સેબી અધિનિયમની નિયમનકારી જોગવાઈઓ દ્વારા નિયંત્રિત થતો હતો. તેમણે અધિનિયમની પ્રસ્તાવના અને કલમ ૧૧ પર આધાર રાખ્યો.(બી) સેબી એક નિયમનકારી સંસ્થા છે. એકવાર નિર્ગમ બહાર પાડવામાં આવે, ત્યારબાદ કાનૂની જોગવાઈઓ મુજબ સેબીનું નિયમનકારી તંત્ર કાર્યરત બને છે. સેબી અધિનિયમની કલમ ૩૦ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો.(સી) સહારા ઇન્ડિયા રિયલ એસ્ટેટ કોર્પન. લિ. વિ. સેબી [(૨૦૧૩) ૧ એસ.સી.સી. ૧, ફરો ૬૬] માંનો નિર્ણય એ દલીલ રજૂ કરવા

માટે આધારરૂપ રાખવામાં આવ્યો હતો કે સેબી અધિનિયમ સ્વયંસંપૂર્ણ સંહિતા છે.

૪.૩.૨ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ, હસ્તાંતરણ અરજીઓમાં, સિક્યોરિટી એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયાએ સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું અને સંબંધિત વિધાનની માન્યતા વિરુદ્ધ વિવિધ દલીલો ઉઠાવી હતી. તેમાં ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યું હતું કે એસએસએનએનએલ કંપનીઓ અધિનિયમ હેઠળ નોંધાયેલી એક કંપની હતી અને તે સંપૂર્ણપણે ગુજરાત સરકારની માલિકીની હતી તથા કંપનીઓ અધિનિયમની કલમ ૬૧૭ ના અર્થમાં સરકારી કંપની હતી. બોન્ડ્સના ઇશ્યૂની વિગતો આપતા જણાવવામાં આવ્યું હતું કે ૦૩મી નવેમ્બર, ૨૦૦૮ ની સ્થિતિએ, ૦૬,૬૯,૩૭૧ ડીડીબી બાકી હતા અને તેમાંથી કુલ ૦૧,૭૦,૪૬૨ ડીડીબી ગુજરાત રાજ્યમાં ૦૧,૨૯,૮૪૧ રોકાણકારો પાસે હતા અને બાકીના ૦૪,૯૮,૯૦૯ બોન્ડ્સ ગુજરાત રાજ્યની બહાર ૦૨,૭૯,૩૩૫ રોકાણકારો પાસે હતા.

૪.૩.૩ અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલોએ ઉપરોક્ત રજૂઆતો ઉપરાંત એ પણ રજૂ કર્યું કે જ્યારે આ ઇશ્યૂ સમગ્ર દેશમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો અને તે વિવિધ શેરબજારોમાં સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે વિવાદિત કાયદાકીય જોગવાઈએ એવા બોન્ડધારકોના હકોને અસર પહોંચાડી હતી, જેઓ રાજ્યની બહાર છે અને જેઓએ રાજ્યની બહારથી બોન્ડો ખરીદ્યા હતા; અન્ય શબ્દોમાં, વિવાદિત કાયદાકીય જોગવાઈને રાજ્યબાહ્ય કાર્યક્ષેત્ર છે અને એવો કાયદો રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવી શક્યો ન હોત. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે રાજ્યની વિધાનસભાઓ રાજ્યની સીમાઓની બહાર વ્યાપ્ત થઈ શકતી નથી અને રાજ્યની

બહારના બોન્ડધારકોના હકોને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડી શકાતી નથી તથા તેમને આ ઇશ્યુમાંથી પ્રાપ્ત થતા લાભોથી, જેમાં નિર્ધારિત દરે વ્યાજ મેળવવાનો લાભ પણ સમાવેશ થાય છે, વંચિત રાખી શકાય તેમ ન હતું. વિદ્વાન વકીલોએ ઉપરોક્ત આધાર પર, એટલે કે આ કાયદાકીય જોગવાઈને રાજ્યબાહ્ય કાર્યક્ષેત્ર હોવાના આધારે, તેની બંધારણીય માન્યતા સામે પડકાર ઉઠાવ્યો. ત્યારબાદ અરજદારોએ રજૂ કર્યું કે એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને બાકી રહેલ સમયગાળા માટે વ્યાજ ચૂકવવાનો તેમજ સમયપૂર્વ મુક્તિદાનના કારણે બોન્ડધારકોને થયેલ આર્થિક નુકસાનની ભરપાઈ કરવા દિશાનિર્દેશ આપવાની જે પરિણામસ્વરૂપ રાહત માંગવામાં આવી છે, તે મંજૂર થવી જોઈએ. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ખાસ કરીને ત્યારે આ જરૂરી હતું, જ્યારે વિવાદિત કાયદાકીય જોગવાઈમાં રહેલી જોગવાઈ મુજબ દીવાની દાવો પણ પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૪.૪ પ્રતિવાદી તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલી અનુસંગિક પ્રાર્થનાઓ આ અદાલત દ્વારા મંજૂર કરવામાં ન આવવી જોઈએ. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે બોન્ડના ઇશ્યૂની શરતો મુજબ બાકી રહી ગયેલા અવધિ માટે વ્યાજની મંજૂરી માટે જે દલીલ કરવામાં આવી હતી, તે છતાં તે મંજૂર કરી શકાય તેમ નથી, કારણ કે બોન્ડધારકોએ આક્ષેપિત વિધાનની તારીખ સુધી સંચિત વ્યાજ સાથે બોન્ડો પોતાના પાસે જાળવી રાખ્યા હતા કે નહીં, અને એસ.એસ.એન.એન.એલ.એ મૂળ રકમનો લાભ લેવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું કે નહીં, તે હકીકતનો વિષય છે અને તેની તપાસ કરવી આવશ્યક છે. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સમયપૂર્વ મુક્તિ સમયે કોઈ બોન્ડધારકે રકમ

સ્વીકારી હોય, તો પણ હકીકત એ જ રહે છે કે સંચિત વ્યાજ સાથેની મૂળ રકમ એસ.એસ.એન.એન.એલ. દ્વારા અલગ પાડવામાં આવી હતી અને તે પ્રાપક બોન્ડધારકે પ્રાપ્ત કરી તેનો લાભ લીધો હતો. પ્રતિવાદીની રજૂઆત મુજબ એવું કહી શકાય નહીં કે બોન્ડધારકો વ્યાજથી સંપૂર્ણપણે વંચિત રહી ગયા હતા, જેને નુકસાન અથવા હાનિ તરીકે ગણાવી શકાય. વધુમાં એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે દલીલખાતર તેમ માનવામાં આવે તો પણ, તેમાં નુકસાનનું પરિમાણીકરણ કરવાનું પ્રશ્ન ઊભું થાય, જેના માટે મુક્તિની તારીખ સુધીની મૂળ રકમ અને વ્યાજ પ્રાપ્ત કર્યા પછી સંબંધિત બોન્ડધારકોએ કમાયેલ હોવાનું દાવો કરેલા લાભો અંગે હકીકતશોધક તપાસ આવશ્યક બને. પ્રાપક બોન્ડધારકોએ તે રકમમાંથી આવક મેળવી હોય તો ક્યા દરે આવક મેળવી, રકમ ક્યા ઉપયોગમાં મૂકી, અને કેવા સ્વરૂપનું રોકાણ કરવામાં આવ્યું, તે બધા પ્રશ્નો પુરાવા અને હકીકત આધારિત તપાસના આધારે વિચારવા યોગ્ય છે. તેથી એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ભલે આ અદાલત આક્ષેપિત વિધાનને અસંવિધાનિક અથવા રદબાતલ ગણાવે, તો પણ આ અદાલતે નુકસાનની રકમ ફટકારવી નહીં. અરજદારો તરફથી આધારિત નિર્ણય

૪.૫ અરજદારોના વિદ્વાન વકીલે આધારિત વિવિધ નિર્ણયોમાંથી થોડાકનો ઉદ્દેખ રજૂ કરાયેલ નિવેદનના સંદર્ભમાં કરી શકાય.(૧) કિશન પારખ શર્મા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૧) ૫ એસ.સી.સી. ૨૧૨, પરા ૧૮] ના નિર્ણય પર અતિશય પ્રતિનિધિસોપાનના સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરવા અને આક્ષેપિત વિધાન તે દોષથી પીડિત છે એવો તર્ક રજૂ કરવા માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો

હતો.

(૨) એમ.સી. મહેતા વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા [એ.આઈ.આર. ૧૯૮૭ એસ.સી. ૧૦૮૬(૧), પરા ૨૯], શ્રીકાંત વિ. વસંતરાવ [(૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૨, પરા ૧૯ ૨૮ અને ૩૦], પ્રદીપ કુમાર બિસ્વાસ વિ. ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઑફ કેમિકલ બાયોલોજી [(૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૧૧૧, પરા ૨૦] અને ડૉ. એસ.એલ. અગરવાલ વિ. ધ જનરલ મેનેજર, હિંદુસ્તાન સ્ટીલ લિ. [એ.આઈ.આર. ૧૯૭૦ એસ.સી. ૧૧૫૦, પરા ૮, ૯ અને ૧૦] ના નિર્ણયો પર એ રજૂ કરવા માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૨ ના હેતુસર રાજ્ય હોઈ શકે તો પણ, તેમ છતાં તેને રાજ્ય સરકાર સમક્ષ ગણાવી શકાતી નથી.(૩) જોગેન્દ્ર લાલ સહા વિ. બિહાર રાજ્ય [એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૧૧૪૮] માં આવેલો નિર્ણય તેમાં સમાયેલ નીચેના સિદ્ધાંતના હેતુસર આધારરૂપ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૭. પ્રશ્નાસ્પદ કરાર હકીકતમાં આ અધિનિયમની યોજનાના વિરુદ્ધ છે. તે અનુવર્તી વેચાણ પરથી પ્રાપ્ત થયેલી વધારાની રકમ ચૂકવાવાનો ઠેકેદારનો અધિકાર છીનવી લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જ્યારે અધિનિયમની કલમ ૮૩(૩) ઠેકેદારને નિર્ધારિત સમયમર્યાદાની અંદર વધારાની રકમનો દાવો કરવાની સત્તા આપે છે. કરાર હેઠળની કેટલીક અન્ય શરતો પણ જોગવાઈઓના પ્રતિકૂળ જાય છે. જ્યારે સંસદ કોઈ નિશ્ચિત પરિસ્થિતિને આવરી લેવા માટે વિશેષ કાયદો ઘડે છે, ત્યારે રાજ્ય ઉપર એવી ફરજ આવે છે કે તે નાગરિકો સાથે એવા આવરી લેવાયેલા વિષયો સંબંધિત કરારો કરતી વખતે વિશેષ પ્રક્રિયાનું પાલન કરે અને કાયદો આવા વ્યવહારો અંગે જે રક્ષણ પ્રદાન કરવાનો આશય રાખે છે તે પ્રાપ્ત કરે, તેના બદલે પોતાની પ્રવૃત્તિઓને ભિન્ન દિશામાં જવા દે નહીં.

(૪) ભારત સંઘ વિ. શાહ ગોવર્ધન એલ. કાબરા ટીચર્સ' કોલેજ [(૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૨૨૮] પર આધાર રાખીને એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે

એન્ડ્રી નું અર્થઘટન અયોગ્ય રીતે તેનો અર્થ વિસ્તારીને કરી શકાતું નથી. પંજાબ ડિસ્ટ્રિલિંગ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. ધ કમિશનર ઓફ ઇન્કમ-ટેક્સ પંજાબ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૫ એસ.સી. ૧૮૬૨, પરિચ્છેદ ૧૧] તેમજ એસોસિએશન ઓફ નેચરલ ગેસ વિ. ભારત સંઘ [(૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૪૮૯, પરિચ્છેદ ૪૨] પર સમાન સિદ્ધાંત માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. (૫) સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ વિ. કે. શ્યામ સુંદર [(૨૦૧૧) ૮ એસ.સી.સી. ૭૩૭, પરિચ્છેદ ૫૧, પર અને ૫૩] તેમજ ગ્રાન્ડ કાકતિયા શેરાટન હોટેલ એન્ડ ટાવર્સ એમ્પ્લોઈઝ એન્ડ વર્કર્સ યુનિયન વિ. શ્રીનિવાસા રિસોર્ટ્સ લિમિટેડ [(૨૦૦૯) ૫ એસ.સી.સી. ૩૪૨, પરિચ્છેદ ૭૮, ૭૯ અને ૮૦] નો ઉલ્લેખ આ દલીલ માટે કરવામાં આવ્યો હતો કે પડકારાયેલ કાયદામાં અયોગ્યતા અને મનમાનીનું તત્ત્વ હતું. (૬) મન્નાલાલ ખેડાન વિ. કેદાર નાથ ખેડાન [(૧૯૭૭) ૨ એસ.સી.સી. ૪૨૪, ફકરો ૧૯ થી ૨૨] નો આશ્રય લઈ એ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં સ્પષ્ટ અથવા નિહિત કરારને, કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે અથવા અનુમાનથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં અદાલત પોતાની સહાય આપશે નહીં. (૭) એમ/એસ. હેલોસ એન્ડ મેથેસન ઇન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી લિમિટેડ કેર ઓફ કોર્પોરેટ લો ચેમ્બર્સ ઇન્ડિયા વિ. સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા [સિક્યોરિટીઝ એપેલેટ ટ્રિબ્યુનલ, મુંબઈ અપીલ નં. ૬૯ ઓફ ૨૦૧૧, તા. ૧૬મી નવેમ્બર, ૨૦૧૧ના રોજ નિર્ણય થયેલ] નો આશ્રય લઈ એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે લિસ્ટિંગ એગ્રીમેન્ટ ધારાસભ્ય સ્વરૂપનું છે. (૮) સુંદરમ ફાઇનાન્સ લિમિટેડ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [ગુજરાત વડી અદાલતનો ચુકાદો, વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૬૨૨૩ ઓફ ૨૦૧૧ અને વિશેષ દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૨૦૦૯ ઓફ ૨૦૦૧] નો પણ આધાર લેવામાં આવ્યો હતો.

રાજ્યની દલીલો ૪.૬ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ શ્રી કમલ ત્રિવેદીએ નીચે

મુજબની દલીલો રજૂ કરીને વાંધાજનક વિધાનનું સમર્થન કર્યું,

(૧) સાતમી અનુસૂચિની ત્રણેય યાદીઓમાં આવેલી એન્ટ્રી િકાઓનું અર્થઘટન વ્યાપક અને ઉદાર રીતે કરવું આવશ્યક છે અને કોઈપણ એન્ટ્રી િકામાં સૂચિત ક્ષેત્રને આનુષંગિક તથા સહાયક બાબતોને આવરી લેવાની મંજૂરી આપવી જ જોઈએ. વેલ્ફેર અસ્ન., એ.આર.પી. વિ. રણજિત પી. ગોહિલ [(૨૦૦૩) ૯ એસ.સી.સી. ૩૫૮, પરા ૨૮ થી ૩૦] ના નિર્ણયનો આધાર લેવામાં આવ્યો હતો. (૨) આક્ષેપિત વિધાન સ્પષ્ટપણે યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૪૩, એટલે કે “રાજ્યનું જાહેર ઋણ”, હેઠળ આવે છે. આ એન્ટ્રી ને યાદી ૩ ની એન્ટ્રી ૨૦, એટલે કે “આર્થિક અને સામાજિક આયોજન”, સાથે વાંચવામાં આવે તો તે લાગુ પડે છે. વિધાનનો સારતત્ત્વ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપ જોવાનું રહે છે. (૩) જાહેર ઋણ રાજ્ય અને તેના સાધન દ્વારા લેવાયેલ ઉધાર છે. વધુમાં, કાનૂનના તથ્યોનો સંબંધ બજેટીય સ્ત્રોત સાથે હતો. (૪) ઉપરોક્ત એન્ટ્રી િકા મુજબ પડકારાયેલું વિધાન યોગ્ય રીતે પોતાની વિધાનક્ષેત્રની ઉત્પત્તિ કરે છે અને રાજ્ય ઉક્ત અધિનિયમ બનાવવામાં સક્ષમ છે. પડકારાયેલા વિધાન અને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અન્ય કોઈપણ કાયદા વચ્ચે કોઈ વિસંગતિ નથી. (૫) આકસ્મિક અતિક્રમણના સિદ્ધાંત પર ભાર મૂકીને એવી રજૂઆત અને દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પડકારાયેલ અધિનિયમના બળે સંસદના ક્ષેત્ર ઉપર કોઈ અતિક્રમણ થતું નથી. (૬) કારણ કે તા. ૨૦મી ઓગસ્ટ, ૧૯૯૩ના ત્રિપક્ષીય કરારને પગલે રાજ્ય સરકાર એસ.એસ.એન.એન.એલ.ના સ્થાને એન્ટ્રી િકા હતી, તેથી એસ.એસ.એન.એન.એલ.નું ઋણ રાજ્યનું ઋણ બની ગયું, જે રાજ્યની જવાબદારીથી અલગ પાડી શકાય એવું ન રહ્યું અને તે રાજ્યનું જાહેર ઋણ બની ગયું. (૭) એસ.એસ.એન.એન.એલ. માટે બોન્ડ્સનું વિમોચન કરવું ફરજિયાત ન હતું અને આક્ષેપિત અધિનિયમની જોગવાઈઓ નિગમને આપવામાં આવેલ સત્તાપ્રદાનના સ્વરૂપની હતી. (૮) જમીનદાર અને મુખ્ય દેણદારની જવાબદારી સહવ્યાપી છે. રાજ્યએ

ત્રિપક્ષીય કરારના બળે એસએસએનએનએલની જવાબદારી સ્વીકારી હતી. (૮) બેંક ઓફ બિહાર વિ. દામોદર પ્રસાદ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૨૯૭, પેરા ૩ અને ૫] ના નિર્ણય તથા ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ફાઇનાન્સ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિ. વિ. કેનનુર સ્પિ. એન્ડ વીવિ. મિલ્સ લિ. [(૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૫૪, પેરા ૩૬] ના નિર્ણય પર આ સિદ્ધાંતને ઉજાગર કરવા માટે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો કે લેણદારે મુખ્ય દેનાર સામેના ઉપાયો અવશ્ય પૂર્ણપણે અજમાવવાના રહેતા નથી; અને બીજું એ કે જામીનદારની જવાબદારી કડક જવાબદારી છે તથા મુખ્ય દેનાર સાથે સમપરિમાણમાં વ્યાપે છે.

૪.૬.૧ ત્રિપક્ષીય કરાર અને તેના પ્રભાવ પર આધાર રાખીને, વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે રજૂ કર્યું હતું કે ત્રિપક્ષીય કરારના બળે, એસએસએનએનએલનું દેવું રાજ્ય સરકારની જવાબદારી બની ગયું હતું, જે કરાર હેઠળ જામીનદાર બની હતી. કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૨૮ અને ૧૪૦ની જોગવાઈઓ તથા બેંક ઓફ બિહાર વિ. ડૉ. દામોદર પ્રસાદ [એઆઈઆર ૧૯૬૯ એસસી ૨૯૭] ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૧૨૮ હેઠળ, કરારમાં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, જામીનદારની જવાબદારી મુખ્ય દેવાદારની જવાબદારી જેટલી વ્યાપક હોય છે. જામીનદાર સમગ્ર રકમ ચૂકવવા માટે જવાબદાર બને છે અને તે જવાબદારી તાત્કાલિક હોય છે; લેણદારે મુખ્ય દેવાદાર વિરુદ્ધના ઉપાયો પૂર્ણપણે અજમાવે ત્યાં સુધી તેને મુલતવી રાખવાની નથી. આ જ પ્રકારનું પ્રતિપાદન ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ફાઇનાન્સિયલ કોર્પોરેશન ઓફ ઇન્ડિયા લિ. વિ. કન્નાનોર એસપીજી. એન્ડ ડબલ્યુવીજી. મિલ્સ લિ.

[(૨૦૦૨) ૫ એસસીસી ૫૪] પર આધાર રાખીને પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

૪.૬.૨ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે સોગંદનામાના પરિચ્છેદ ૩ થી ૫ અને પરિચ્છેદ ૭ પર આધાર મૂક્યો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે સરદાર સરોવર યોજનાની, તેના હેતુની, ઇતિહાસની તથા તેના વિકાસની વિગતો દર્શાવવામાં આવી હતી. તેમાં એવો અવેર કરવામાં આવ્યો હતો કે એસએસએનએનએલની સ્થાપના યોજનાનો ઝડપી અમલ કરવા માટે કરવામાં આવી હતી; કે એસએસએનએનએલ ગુજરાત સરકારની સંપૂર્ણ માલિકીની કંપની છે અને રાજ્યની આર્થિક તથા સામાજિક આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરવા માટે વિશેષ હેતુવાળું સાધન રચવામાં આવ્યું હતું. સોગંદનામામાં, સરદાર સરોવર યોજનાના સંદર્ભમાં એસએસએનએનએલના હેતુઓને વિશેષ રૂપે રેખાંકિત કરવામાં આવ્યા હતા. વધુમાં એવું પણ જણાવાયું હતું કે માર્ચ, ૨૦૦૮ના અંત સુધી ગુજરાત સરકારે અન્ય લાભાન્વિત રાજ્યો દ્વારા મુક્ત કરાયેલા રૂપિયા ૦૨,૧૬૬.૩૯ કરોડની સામે રૂપિયા ૧૮,૪૮૯.૮૫ કરોડ મુક્ત કર્યા હતા. એવું જણાવાયું હતું કે ગુજરાત સરકાર યોજનાની ગતિ વેગવંતી કરવા માટે ભારત સરકાર પાસેથી ધિરાણ સ્વરૂપે સહાય પ્રાપ્ત કરતી હતી. વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે આ બાબત અંગેના અવેરણો અને હકીકતોના વર્ણનનો ઉલ્લેખ કરીને એ દલીલ કરવી ઇચ્છી હતી કે પડકારાયેલો કાયદો બહુહેતુક સરદાર સરોવર યોજનાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં સામાજિક અને આર્થિક આયોજન સાથે સંબંધિત હતો. તેઓ એ પણ રજૂ કરવું ઇચ્છતા હતા કે ગુજરાત સરકારે યોજના માટે નાણાં ઊભાં કર્યા હતા, જે પ્રતિવાદી નં. ૨-એસએસએનએનએલ મારફતે હતા, અને તેવા ઉધાર માટે ગુજરાત સરકારે જાહેર હિતમાં બાંહેધરીઓ આપી હતી. તેમનો પ્રયત્ન એ પણ સૂચવવાનો

હતો કે આ રાજ્યનું જાહેર ઋણ હતું, જેનું નિવર્તન પડકારાયેલા કાયદાના ઉપાયો દ્વારા કરવામાં આવી રહ્યું હતું. રાજ્ય સરકાર તરફથી આધારિત નિર્ણયો ૪.૭ ઉપરોક્ત રજૂઆતોના સમર્થનમાં વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે નીચેના નિર્ણયોનો આધાર લીધો હતો,

(૧) જી.એન. વેંકટસ્વામી વિ. તમિલ નાડુ સ્મોલ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિ. [એ.આઈ.આર. ૧૯૮૧ મદ્રાસ ૩૧૮, પરિચ્છેદ ૧, ૨, ૧૦, ૧૬, ૧૯, ૨૬, ૫૮]. તેથી ‘જાહેર ઋણ’ શબ્દપ્રયોગના અર્થઘટન પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો કે “જાહેર ઋણ” શબ્દપ્રયોગનો પોતાનો સ્વતંત્ર અર્થ છે, જે પબ્લિક ડેટ એક્ટ, ૧૯૪૪ માં પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ માત્ર સરકાર દ્વારા જનતામાંથી લીધેલા ઉધાર સુધી મર્યાદિત છે અને તેમાં જનતા દ્વારા સરકારને, તો પ્રશ્નગ્રસ્ત નિગમોને તો બહુ જ ઓછું, ચુકવવાપાત્ર કોઈ રકમનો સમાવેશ થતો નથી. તેથી, એન્ટ્રી ૪૩ પર રાજ્ય વિધાનમંડળને કલમ ૫૨-એ ઘડવાની સત્તા હોવાનું સમર્થન કરવા માટે આધાર રાખી શકાતો નથી. (૨) સરકારના સચિવ, જાહેર બાંધકામ અને પરિવહન વિભાગ, આંધ્ર પ્રદેશ વિ. અદોની જિનિંગ ફેક્ટરી [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ આંધ્ર પ્રદેશ ૫૩૮, અનુચ્છેદ ૧૩] અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા કરારોનું અસ્તિત્વ વિધાનકારી સત્તાઓને મર્યાદિત કરતું નથી. તે કેસમાં રાજ્ય દ્વારા કિંમતોના નિયમન માટે કાયદો બનાવવામાં આવ્યો હતો. (૩) એમ/એસ. રઘુબર દયાલ જૈ પારકાશ અને ૩. વિ. ભારત સંઘ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૨૬૩, અનુચ્છેદ ૧, ૧૯ થી ૨૬] ઉપરોક્ત સમાન પ્રસ્તાવ માટે. (૪) દામાદિલાલ વિ. પરાશ્રમ, [(૧૯૭૬) ૪ એસીસી ૮૫૫, ફકરો ૧૧] નો આધાર લઈને આ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે યોગ્ય સક્ષમ વિધાન દ્વારા કરારજન્ય બાંહેધરી જોડવામાં આવી શકે છે. (૫) બેંક ઓફ બિહાર લિ. વિ. ડૉ. દામોદર પ્રસાદ [એ.આઈ.આર. ૧૯૬૯ એસ.સી. ૨૯૭, પરિચ્છેદો

૩, ૫], ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ફાઇનાન્સ કોર્પ્સ. ઓફ ઇન્ડિયા લિ. વિ. કેનનોર એસ.પી.જી. એન્ડ ડબલ્યુ.વી.જી. મિલ્સ લિ., [(૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૫૪, પરિચ્છેદ ૩૬] અને મહારાજ ઉમેગ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૫૪૦, પરિચ્છેદો ૧, ૮, ૧૨ થી ૧૪] નો જામીનદારના મુખ્ય દેનારની સરખામણીમાં અધિકારો અને સ્થિતિ તેમજ જામીનગીરીના પ્રભાવ અંગે રજૂઆત કરવા માટે આધાર લેવાયો હતો.(૬) સ્ટેટ ઓફ ટી.એન. વિ. જી.એન. વેંકટસ્વામી,

[(૧૯૯૪) ૫ એસ.સી.સી. ૩૧૪, અનુચ્છેદ ૧૬ થી ૧૯] અને માર્ડિયા કેમિકલ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા,

[(૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૩૧૧, અનુચ્છેદ ૨,૫,૩૩,૬૬, ૬૭]

નો સહારો લઈ આ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે આર્થિક કાયદા-વ્યવસ્થાનું અર્થઘટન કેવી રીતે કરવું જોઈએ અને તેની બંધારણીયતા સામેના પડકારને વિચારતા કયા સિદ્ધાંતો લાગુ પાડી શકાય.(૭) જયંતીલાલ રવિશંકર ભટ્ટ વિ. ગુજરાત રાજ્ય

[૧૯૭૦ આઈએલઆર ૮૪૪ ગુજ., પાનું ૮૫૦, ૮૬૦ થી ૮૬૨ પર] અને એનિમલ વેલ્ફેર બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એ. નાગરાજા,

[(૨૦૧૪) ૭ એસ.સી.સી. ૫૪૭, પરિચ્છેદ ૭૯, ૮૮ થી ૯૦]

નો આકસ્મિક અતિક્રમણ અને અસંગતિના સિદ્ધાંત અંગે સંદર્ભ લેવાયો હતો.(૮) દયારામ વિ. સુધીર બાથમ [(૨૦૧૨) ૧ એસ.સી.સી. ૩૩૩, પરિચ્છેદો ૨૩ થી ૨૯, ૩૨, ૩૫](૯) જી.ટી.એલ. ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર લિ. વિ. ગુજરાત રાજ્ય

[૨૦૧૪ (૧) જી.એલ.આર. ૭૨૫, પરિચ્છેદ ૨૮, ૨૯], આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. મેકડોવેલ એન્ડ કો.

[(૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૭૦૯, પરિચ્છેદ ૨૭],

વેલ્ફેર એસન., એ.આર.પી. વિ. રણજિત પી. ગોહિલ,

[(૨૦૦૩) ૯ એસ.સી.સી. ૩૫૮, પરિચ્છેદ ૨૮ થી ૩૦],

અલ્કા સેરામિક્સ વિ. ગુજરાત સ્ટેટ ફાઇનાન્શિયલ કોર્પોરેશન

[૧૯૮૫ (૧) જી.એલ.આર. ૫૭, પરિષેદ ૧ થી ૪, ૧૧, ૧૨, ૧૪, ૧૭, ૨૬, ૩૦, ૩૧] અને

ઓરિયન્ટ પેપર એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. વિ. ઓડિશા રાજ્ય

[૧૯૯૧ સપ્લિ. (૧) એસ.સી.સી. ૮૧, પરિષેદ ૧,૨, ૯ થી ૧૪, ૨૨, ૨૩]

નો કાનૂન રચનાકીય સક્ષમતા તથા તે નિર્ધારિત કરવા માટેના માપદંડોના પાસા અંગે સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો હતો.

૪.૭.૨ આ અદાલતના વિભાગીય ખંડપીઠના જેંતીલાલ રવિશંકર ભટ્ટ વિ. ગુજરાત રાજ્ય [૧૯૭૦ જીએલઆર ૮૪૪] ના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ગુજરાત ઔદ્યોગિક વિકાસ અધિનિયમની સંવિધાનિક માન્યતાને આ આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી કે વિષયવસ્તુ સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ ની એન્ટ્રી ૪૮ હેઠળ આવે છે,

જ્યારે કોઈ કાયદાને તે બનાવનાર વિધાનમંડળની સત્તાઓની મર્યાદાથી બહાર હોવાનું કહીને પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે જે બાબત નિર્ધારિત કરવી જરૂરી બને છે તે એ કાયદાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ, તેનો સાર અને સત્વ છે. જો પરીક્ષણ કરતાં એવું જણાય કે કાયદેસર રચના સારત્વમાં એવા વિષય અંગે છે જે વિધાનમંડળની વિધિનિર્માણ સક્ષમતા અંદર આવે છે, તો તે કાયદાને તેની સંપૂર્ણતામાં માન્ય ગણવો જોઈએ, ભલે અનુસંગિક રીતે તે તેની સક્ષમતા બહારના વિષયો પર અતિક્રમણ કરતો હોય. તેની સક્ષમતા બહારના વિષયો પર થયેલા અતિક્રમણની વ્યાપ્તિ એ નક્કી કરવા માટે એક તત્ત્વ બની શકે કે કાયદેસર રચના ભાસમાન છે કે નહીં, એટલે કે, પોતાની સક્ષમતા હેઠળ આવતા વિષય પર કાયદો

બનાવવાનો આડો લઈને, વિધાનમંડળ હકીકતમાં પોતાની સક્ષમતા બહારના વિષય પર કાયદો બનાવી રહ્યું છે કે નહીં. પરંતુ જ્યાં તેવી સ્થિતિ નથી, ત્યાં અતિક્રમણ થયાનું તથ્ય કાયદાની માન્યતા પર, અતિક્રમણ થયેલા વિસ્તારના સંબંધમાં પણ, કોઈ અસર કરતું નથી.

૪.૭.૩ ત્રણેય ચાદીઓમાંની એન્ટ્રી િકાઓનું વ્યાપક અર્થઘટન કરવું જોઈએ અને તેમાં અનુસંગિક તથા આકસ્મિક બાબતોનો પણ સમાવેશ થવો જોઈએ, એવી દલીલને બળ આપવા માટે વિદ્વાન સહાયક સરકારી વકીલે વેલ્ફેર એસોસિયેશનના નિર્ણય તેમજ આ અદાલતની વિભાગીય પીઠના અલ્ફા સિરેમિક જયંતીલાલ રવિ શંકર ભટ્ટ, જુટિપીએલ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર બાબતના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-એસએસએનએનએલ તરફથી રજૂઆતો અને દલીલો

૪.૮ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨-નિગમ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર જોશીએ નીચે મુજબની રજૂઆતો કરીને પડકારાયેલ કાયદાને સમર્થન આપ્યું

(૧) એન્ટ્રી પત્રિકાની વિવિધ કલમોનો ઉલ્લેખ કરીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે તેમાં જાહેર ઋણનો તત્વ છે અને સાથે જ જાહેર હિતનો પરિમાણ પણ સંકળાયેલો છે, (૨) તેમણે નીચેના પાસાઓ પર પ્રકાશ પાડ્યો અને આંકડા ઉજાગર કરવામાં આવ્યા

(એ) કુલ મળીને ૩૦૦ કરોડ, જેમાંથી ૨૫૬.૮૦ કરોડ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડમાંથી હતા, જે પ્રોજેક્ટ માટે ઉઠાવવામાં આવેલું ભંડોળ હતું.

(બી) ૩.૭૪૪૫ કરોડની રકમ મુક્તિ અવધિના અંતે પરત ચુકવવાની આવશ્યક હતી. બોન્ડો જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪માં જારી કરવામાં આવ્યા

હતા અને ૨૦ વર્ષનો સમયગાળો ૨૦૦૮માં સમાપ્ત થવાનો હતો. (સી) રિડીમ્પ્શનની તારીખે, એટલે કે ૧૦મી ઓગસ્ટ, ૨૦૦૮ના રોજ, પરતચુકવણીની કુલ જવાબદારી રૂ. ૩૩૪૬ કરોડ અને તેથી વધુ થઈ હતી. રૂ. ૩૦૪૨.૮૫ કરોડની રકમ પહેલેથી જ ચૂકવવામાં આવી હતી. (ડી) અરજદારો રૂપિયા ૨૪૫.૩૧ કરોડની રકમ ધારણ કરે છે, જે કુલ વિમોચન રકમના માત્ર ૭.૩% બને છે. (ઈ) રાજ્યએ આ યોજના માટે રૂ. ૧૮,૦૦૦ કરોડ ફાળવ્યા છે અને ખર્ચના હિસાબોમાં ૨૦% વૃદ્ધિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

(એફ) રાજ્ય પોતે અંદાજે રૂ. ૪,૦૦૦ કરોડ વધુ ખર્ચવાથી બચવા માંગતું હતું અને તેથી તેણે તેની અંગભૂત સંસ્થા એસએસએનએનએલની જવાબદારી પોતાના પર લેતો કાયદો પસાર કર્યો. આ સામાજિક અને આર્થિક આયોજનના ક્ષેત્રનો વિષય હતો, એમ વકીલે ભારપૂર્વક રજૂ કર્યું. (જી) સામાજિક અને આર્થિક આયોજનના હેતુસર આક્ષેપિત વિધાન ઘડી શકાય છે, એવી રજૂઆતના સમર્થનમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણય પર અને ખાસ કરીને વિકલાદ કોલ મર્યન્ટ, પટિયાલા, વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૮૫] ના તેના પરિચ્છેદ ૨૨ પર આધાર મુકવામાં આવ્યો હતો.

(૩) આ પડકારના વિચારને રાજ્ય પર ઉપસ્થિત થયેલા જાહેર ઋણાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તેમજ આ હેતુ માટે રાજ્ય દ્વારા ઘડાયેલા એવા કાયદાના સંદર્ભમાં રાખવો જરૂરી છે, જેમાં જાહેર હિતનો તત્વ સમાયેલો છે અને જે સામાજિક તથા આર્થિક આયોજનની પ્રક્રિયામાં પણ આવે છે, કારણ કે સમગ્ર વિષયવસ્તુ નર્મદા પ્રોજેક્ટને સંબંધિત છે. (૪) પ્રકલ્પમાં સમગ્ર વ્યાજભાર ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા વહન કરવાનું છે અને કુલ દેવું ત્રણ તબક્કામાં વિભાજિત કરમાં આવ્યું છે. (૫) રોકાણકારોને કોઈ અખંડનીય અધિકાર નહોતો. પરત ખેંચવાનો વિકલ્પ ઉપલબ્ધ હતો. (૬) પડકારાયેલ અધિનિયમના હેતુઓ અને કારણો

અત્યંત સંબંધિત છે, એવું વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું અને તેમણે તે જ બાબતને ઉજાગર કરી.(૭) વિધાનમંડળનો આશય બોન્ડ અંગે કાયદો બનાવવાનો નહોતો, પરંતુ મૂળભૂત રીતે અને સર્વ હેતુઓ માટે આર્થિક અને સામાજિક આયોજનનું સંચાલન કરવા અને તેને આગળ વધારવા માટે જાહેર ઋણ ઘટાડવાનો હતો.(૮) બજેટરી ફાળવણી, ત્રિપક્ષીય કરાર, યોજનાનું સ્વરૂપ, સર્જાયેલ સંપત્તિઓ, વગેરે, એ બળવાન પાસાઓ છે, જે રાજ્યના દેવા સાથે સંબંધિત પડકારવામાં આવેલ વિધાન પસાર કરવાની સમગ્ર પ્રક્રિયાને જોડે છે. તેથી વિષય રાજ્યનું જાહેર દેવું હતો અને યાદી ૨ માં એન્ટ્રી ૪૩ ને યાદી ૩ માં એન્ટ્રી ૨૦ સાથે વાંચવામાં આવે તો તે લાગુ પડશે.(૧૦) વાસ્તવિક સાર અને તત્વમાં, જાહેર દેવાની સંકલ્પનાને અમલમાં મુકવામાં આવી હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે યાદી ૧ માંની અન્ય કોઈપણ નોંધનો ઉદ્દેશ કરવો તે તેના વિરુદ્ધ રંગીન સત્તાવ્યવહાર ગણાશે.(૧૧) તેમણે રજૂ કર્યું કે વિધાનમંડળના હેતુની તપાસ કરી શકાતી નથી, પરંતુ પડકારવામાં આવેલા અધિનિયમની વિધાનકારી સક્ષમતા નિર્ધારિત કરવા માટે હકીકતી પાસાનું પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે.(૧૨) વિધાનની વાજબીતા અંગે, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અરજદારોને વિવાદિત અધિનિયમને પડકારવા માટે આધારરૂપે રજૂ કરી શકાય એવો કોઈ મૂળભૂત અધિકાર, કે બંધારણીય અધિકાર, કે વૈધાનિક અધિકાર ઉપલબ્ધ નહોતો.(૧૩) અધિકારો કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે. આક્ષેપિત કાયદાકીય જોગવાઈ હેઠળ અનુમતિ આપવામાં આવેલ રિડીમ્પશન બાબતે એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે રિડીમ કરવાનો અધિકાર એક પ્રમાણભૂત અધિકાર છે અને રાજ્યએ પોતાની વિધાન સત્તાઓના ઉપયોગમાં, જેના માટે તેને યાદી ૨ ની એન્ટ્રી િકામાંથી સ્ત્રોત પ્રાપ્ત હતો, કાયદો ઘડીને યોગ્ય પ્રતિફળના આધારે વહેલી રિડીમ્પશનની જોગવાઈ કરી હોય ત્યારે તેમાં કંઈ ગેરકાયદેસર નથી.(૧૪) માત્ર એટલા માટે કે કરારજન્ય અધિકારોમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યા છે, તેનાથી આ કાર્યવાહી અયોગ્ય બની જતી નથી અને ન તો અધિનિયમને

અનુચ્છેદ ૧૪ના આધાર પર પડકાર માટે ખુલ્લું માનવામાં આવે. કોઈ સ્પષ્ટ મનસ્વીપણું નહોતું, જેના કારણે એવું કહી શકાય કે કોઈ કાયદો અનુચ્છેદ ૧૪ના તત્વો વિરુદ્ધ છે.(૧૫) પૂર્વલક્ષી અમલ માત્ર પોતાના પરથી અવૈધ નથી.(૧૬) પાંચ વર્ષના અંતે વધુ મોટી રકમની માંગણી એવો એક પ્રસંગ હતો, જે હજુ બનવાનો બાકી હતો.(૧૭) જોગવાઈની માન્યતાનો નિર્ણય કરવા માટે તેમણે અનુચ્છેદ ૧૮ ના સંદર્ભમાં વાજબીપણાં અંગે ધરમ દત્ત વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૪)૧ એસ.સી.સી. ૭૧૨] ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો.(૧૭) આર.સી. ટોબેકો (પી) લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૫)૭ એસ.સી.સી. ૭૨૫, પરિચ્છેદ ૨૧, ૨૨ અને ૩૦] ના નિર્ણય પર પાછલી અસરથી અમલના પાસા અંગે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. (૧૮) એક વ્યક્તિ વિષયક વિધાન પણ વિધાનસભાનો માન્ય ઉપયોગ હોઈ શકે છે એવી દલીલ કરવા માટે, તેમણે એસ.પી. મિતલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૮૩)૧ એસ.સી.સી. ૫૧, પરિચ્છેદ ૧૬૨ થી ૧૬૪] ના નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો.

૪.૮.૧ એસએસએનએનએલ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વિધાનક્ષમતાના પાસાં અંગે રજૂઆત કરી કે પ્રથમ પગલું સંબંધિત ચાદીની એન્ટ્રી િકાનો સંદર્ભ લઈ વિધાનક્ષેત્ર નક્કી કરવાનું હોય છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે એકવાર અધિનિયમના વિષયવસ્તુ માટેની એન્ટ્રી િકામાંથી વિધાનક્ષેત્ર માન્ય રીતે નિર્ધારિત થઈ જાય, ત્યારબાદ વિધાનક્ષમતા સ્થાપિત થયેલી ગણાય. તેમની રજૂઆત મુજબ, ત્યારપછીનો પ્રશ્ન એ વિચારવાનો રહે કે જે ક્ષેત્ર અથવા વિષય અંગે રાજ્ય વિધાનમંડળે કાયદો બનાવ્યો છે, તે સંદર્ભે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કોઈ કાયદાએ તે ક્ષેત્ર આવરી લીધું છે કે નહીં. તેમણે રજૂ કર્યું કે આ બે પાસાં સ્પષ્ટ થયા બાદ, અદાલતે આગળ એ પણ જોવાનું રહે કે રાજ્ય

વિધાનમંડળે બનાવેલો કાયદો સંઘ વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદામાં અતિક્રમણ કરે છે કે નહીં. અહીં વધુ પ્રાસંગિક પ્રશ્ન અતિક્રમણ અથવા ઘૂસણખોરીની વ્યાપ્તિનો રહેશે. ઘૂસણખોરી સીમિત છે કે નોંધપાત્ર, તે જ વિવાદનો મુખ્ય પ્રશ્ન રહેશે. તેમણે રજૂ કર્યું કે જ્યાં રાજ્ય વિધાનમંડળને પોતાની કાયદેસર રચના માટે કોઈ એન્ટ્રી િકા હેઠળ વિધાનક્ષેત્ર ઉપલબ્ધ હોય, ત્યાં સંસદે બનાવેલા કાયદાના ક્ષેત્રમાં રાજ્ય વિધાનમંડળના કાયદાથી થયેલું અનુસંગિક અતિક્રમણ રાજ્ય કાયદાને અમાન્ય બનાવતું નથી. તેમણે રજૂ કર્યું કે માત્ર એટલા માટે કે રાજ્ય વિધાનમંડળનો કાયદો ઉપરી દૃષ્ટિએ અસંગત દેખાય છે, તે આપોઆપ અમાન્ય બની જતો નથી અને આગળની તપાસ આવશ્યક બને કે તે કેન્દ્રીય કાયદેસરની વ્યવસ્થા સાથે વાસ્તવિક સંઘર્ષમાં છે કે નહીં. વિજ્ઞાન પરિષ્ઠ વકીલે જણાવ્યું તે ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત અંગે વાસ્તવમાં કોઈ વિવાદ નથી. રાજ્ય વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદાની બંધારણીય માન્યતા, જ્યારે તેનો મુકાબલો કેન્દ્રીય વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદા સાથે થાય, ત્યારે વિચારવાનો પ્રશ્ન એ રહેશે કે બંને કાયદાઓ, જે વિધાનએન્ટ્રી િકાના આધારે પોતાની ક્ષમતા અને અસ્તિત્વનો દાવો કરે છે, તેઓ યોગ્ય સમન્વય સાથે એકસાથે ટકી શકે છે કે નહીં. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨- એસએસએનએનએલ દ્વારા અવલંબિત નિર્ણયો

૪.૯ એસએસએનએનએલ તરફથી વિજ્ઞાન પરિષ્ઠ વકીલે ઉપરોક્ત રજૂઆતોને આધાર આપવા માટે નીચેના નિર્ણયોનો આધાર લીધો અને તેમનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કર્યો, જેથી વધુ ભારપૂર્વક રજૂ કરી શકાય કે આ વિધાન આર્થિક

પાસાં સાથે સંબંધિત છે અને તેની બંધારણીયતા વિવિધ દૃષ્ટિકોણથી પરખતી વખતે તે સંદર્ભ અવગણવો શક્ય નથી—

(૧) ઈશ્વરી ખેતાન શુગર મિલ્સ (પી) લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી.

[(૧૯૮૦) ૪ એસસીસી ૧૩૬];

(૨) આર.કે. ગર્ગ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [(૧૯૮૧) ૪ એસસીસી ૬૭૫];

(૩) સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિ. માર અપરેમ ફૂરી કંપની લિમિટેડ

[(૨૦૧૨) ૭ એસસીસી ૧૦૬];

(૪) રાજીવ સરિન વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તરાખંડ [(૨૦૧૧) ૮ એસસીસી ૭૦૮];

(૫) એનિમલ વેલ્ફેર બોર્ડ ઓફ ઈન્ડિયા વિ. એ. નાગરજા

[(૨૦૧૪) ૭ એસસીસી ૫૪૭];

(૬) સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ વિ. રાકેશ [(૨૦૧૨) ૬ એસસીસી ૩૧૨];

(૭) વિકલાદ કોલ મર્યન્ટ પટિયાલા વગેરે વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા

[એઆઈઆર ૧૯૮૪ એસસી ૯૫];

(૮) બિલ્ડર્સ એસોસિયેશન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા

[એઆઈઆર ૧૯૮૯ એસસી ૧૩૭૧];

(૯) એસોસિયેશન ઓફ લીઝિંગ એન્ડ ફાઈનાન્શિયલ સર્વિસ કંપનીઝ વિ.

યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [(૨૦૧૧) ૨ એસસીસી ૩૫૨];

(૧૦) સ્ટેટ ઓફ એ.પી. વિ. મેકડોવેલ એન્ડ કો.

[(૧૯૯૬) ૩ એસસીસી ૭૦૯];

(૧૧) દલમિયા સિમેન્ટ (ભારત) લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા

[(૧૯૯૬) ૧૦ એસસીસી ૧૦૪];

(૧૨) એસ.પી. મિતલ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા

[(૧૯૮૩) ૧ એસસીસી ૫૧];

(૧૩) ધર્મ દત્ત વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [(૨૦૦૪) ૧ એસસીસી ૭૧૨];

(૧૪) આર.સી. ટોબેકો (પી) લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા

[(૨૦૦૫) ૭ એસસીસી ૭૨૫].

૪.૯.૧ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એન. સોપારકરે એ જ દિશામાં રજૂઆતો કરી હતી. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી મિહિર ઠાકોરે વિધિમાન્યતાના પ્રશ્ન બાબતે અદાલતના અભિગમ પર ભાર મૂકતાં રજૂ કર્યું કે અદાલતનું કાર્ય ખામીઓ શોધીને કાયદાને રદ કરવાનું નથી. અદાલતે વિધાનને યથાવત્ રાખવાની દિશામાં પણ ઝુકાવ રાખવો જોઈએ. આ સંદર્ભમાં, તેમણે ગવ્ટ. ઓફ એ.પી. વિ. પી. લક્ષ્મી દેવી [(૨૦૦૮) ૪ એસ.સી.સી. ૭૨૦, પરિષ્દે ૩૯, ૪૦ થી ૪૯, ૫૫, ૬૧, ૬૪, ૭૦, ૭૩] ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો.

૫. ઉપરોક્ત તથ્યાત્મક પરિસ્થિતિના સમૂહદર્શન તથા પક્ષકારોની તરફેથી રજૂ કરાયેલ દલીલોને ધ્યાનમાં લેતાં, નીચેના પાસાઓ પરીક્ષણ માટે, વ્યાપક રીતે કહીએ તો, ઉજાગર થાય છે.

(એ) બંધારણની કલમ ૨૪૬ અને કલમ ૨૫૪ની અરજી તથા તેનો વ્યાપ;

(બી) શું વિવાદિત કાયદાકીય વ્યવસ્થા રાજ્ય ચાદીની એન્ટ્રી ૪૩ અને સમવર્તી ચાદીની એન્ટ્રી ૨૦ માંથી પોતાનું વિધાનક્ષેત્ર ઉત્પન્ન કરતી હોવાનું કહી શકાય, અને ઉક્ત એન્ટ્રી ોને અલગ અલગ રીતે અથવા સંયુક્ત રીતે

લેવામાં આવે ત્યારે પણ;

- (સી) શું રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડાયેલો વિવાદિત કાયદો વિસંગત છે અને શું એવી વિસંગતતા સંસદ દ્વારા ઘડાયેલ કાયદાઓની સરખામણીમાં ઊભી થાય છે;
- (ડી) શું, અધિકૃત ક્ષેત્રના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતા, વિવાદિત વિધાન માન્ય છે કે કેન્દ્રીય વિધાન દ્વારા આવરી લેવાયેલા વિષયક્ષેત્રમાં તેના અતિક્રમણને કારણે તે અસંવિધાનિક છે;
- (પ) ઉપરોક્ત (સી) અને (ડી) ના હેતુસર, સંઘીય વિધાનમંડળ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા કાયદાઓ, અર્થાત્
- (૧) સિક્યોરિટીઝ ઇન્ટરેસ્ટ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬;
- (૨) સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૯૨;
- (૩) ઇન્ડિયન કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬;
- (૪) નેગોશિએબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ અધિનિયમ, ૧૮૮૨ અને
- (૫) ઇન્ડિયન કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમ, ૧૮૭૨, ની સંબંધિત જોગવાઈઓનો, પડકારાયેલ વિધાનની સરખામણીએ, વ્યાપ અને કાર્યકારી પરિસીમા શું છે;

(એફ) રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ વિવાદિત કાયદાનો સ્વભાવ, વ્યાપ, પરિધિ અને પ્રભાવ; (જી) સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા ઉપરોક્ત કાયદાઓની તુલનામાં વિવાદિત વિધાન દ્વારા તેમાં કરવામાં આવેલ અતિક્રમણ, તેના સાથેનો સંઘર્ષ અને તેમાં કરવામાં આવેલ હસ્તક્ષેપ; વિવાદિત કાયદાની વિધિસત્તા અને તેની બંધારણીયતા; (એચ) અનુસંગિક રાહત અંગેનો પ્રશ્ન.

સંવિધાનિક જોગવાઈઓ

૬. કલમ ૨૪૬ ને કલમ ૨૫૪ સાથે વાંચવામાં આવે અને વધુમાં સંબંધિત

એન્ટ્રી ો સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે, તે જોગવાઈઓના અર્થઘટનાત્મક પ્રભાવ તથા અમલી ક્ષેત્ર અને વ્યાપના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, પડકારવામાં આવેલ કાયદાની સંવિધાનિકતા અંગેનો વિવાદ વિચારવા યોગ્ય બને છે.૬.૧ અનુચ્છેદ ૨૪૬ સંસદ અને રાજ્યની વિધાનસભાઓ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓના વિષયવસ્તુ સાથે સંબંધિત છે. તે અનુચ્છેદ નીચે મુજબ વાંચાય છે,

“૨૪૬. સંસદ દ્વારા તથા રાજ્યોની વિધાનમંડળો દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓનો વિષય-વિસ્તાર (૧) ખંડો (૨) અને (૩) માં રહેલી કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વિષય અંગે (આ બંધારણમાં જેને "સંઘ યાદી" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવી છે) કાયદા બનાવવા માટે સંસદને વિશિષ્ટ સત્તા છે. (૨) ખંડ (૩) માં રહેલી કોઈ પણ બાબત હોવા છતાં, સંસદને, અને ખંડ (૧) ને આધીન રહીને, કોઈ પણ રાજ્યની વિધાનસભાને પણ, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩ માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વિષય બાબતે (આ બંધારણમાં જેને "સમવર્તી યાદી" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવી છે) કાયદા બનાવવાની સત્તા રહેશે. (૩) ઉપખંડો (૧) અને (૨)ને આધીન રહીને, કોઈપણ રાજ્યની વિધાનસભાને આવા રાજ્ય માટે અથવા તેના કોઈપણ ભાગ માટે, સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૨ માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વિષય બાબતે (આ સંવિધાનમાં જેને "રાજ્ય યાદી" તરીકે ઓળખવામાં આવી છે) કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા રહેશે.(૪) ભારતના રાજ્યક્ષેત્રના એવા કોઈપણ ભાગ માટે, જે [કોઈ રાજ્યમાં] સમાવિષ્ટ ન હોય, કોઈપણ વિષય અંગે, ભલે તેવો વિષય રાજ્ય યાદીમાં સૂચિબદ્ધ વિષય હોય, સંસદને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે.”

૬.૧.૧ કલમ ૨૫૪ એ કલમ ૨૪૬ સાથે વાંચવાની બીજી જોગવાઈ છે.

કલમ ૨૫૪ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ અને રાજ્યના વિધાનમંડળો દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા વિષે ઉપબંધ કરે છે. તે અહીં પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે.

“૨૫૪. સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓ અને રાજ્યોની વિધાનસભાઓ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા (૧) જો રાજ્યની વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ, સંસદને ઘડવા સક્ષમ હોય એવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે, અથવા સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત સંબંધિત અમલમાં રહેલા કોઈ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય, તો ઉપખંડ (૨) ની જોગવાઈઓને આધીન રહીને, સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો, તે આવા રાજ્યની વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા પહેલાં કે પછી પસાર કરવામાં આવ્યો હોય તે છતાં, અથવા જે લાગુ પડે તે મુજબ, અમલમાં રહેલો કાયદો, પ્રબળ રહેશે અને રાજ્યની વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો, અસંગતતાની હદ સુધી, શૂન્ય ગણાશે.(૨) જ્યાં સમવર્તી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત સંબંધે રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદામાં, તે બાબત સંબંધે સંસદ દ્વારા અગાઉ બનાવવામાં આવેલ કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા અમલમાં રહેલા કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત એવી કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ હોય, ત્યારે તે રાજ્યના આવા વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો, જો તે રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય અને તેને તેમની સંમતિ પ્રાપ્ત થઈ હોય, તો તે રાજ્યમાં પ્રભાવી રહેશે: પરંતુ શરત એવી કે આ ખંડમાં રહેલી કોઈ બાબત સંસદને, તે જ બાબત સંબંધે, જેમાં રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા આમ બનાવવામાં આવેલ કાયદામાં ઉમેરો કરતો, તેમાં સુધારો કરતો, તેમાં ફેરફાર કરતો અથવા તેને રદ કરતો કાયદો પણ

સમાવેશ પામે છે, કોઈપણ સમયે કોઈ કાયદો ઘડવામાંથી અવરોધિત કરશે નહીં.”

૬.૧.૨ કલમ ૨૪૬ કાયદા ઘડવા બાબતે સંસદને સર્વોચ્ચતા આપે છે અને ૭મી અનુસૂચિની યાદી ૧માં સૂચિબદ્ધ કરાયેલ કોઈપણ વિષય અંગે કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદમાં નિહિત કરે છે. યાદી ૧, જેને સંઘ યાદી તરીકે ઓળખવામાં આવે છે, તેમાં વિવિધ મથાળા – એવા વિષયવિસ્તારો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે કે જેઓ અંગે કાયદા બનાવવા માટે સંસદને વિશિષ્ટ સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. ૭મી અનુસૂચિની યાદી ૨, જે રાજ્ય યાદી છે, તેમાં એવા વિષયોનું સૂચીકરણ કરવામાં આવ્યું છે જેઓ અંગે રાજ્યને કાયદા બનાવવાની સત્તા છે. યાદી ૩ – સમવર્તી યાદી, એવા વિષયોનો પરિચય આપે છે કે જેઓ અંગે સંસદ તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળો કાયદા ઘડી શકે છે. યાદી ૨માં સૂચિબદ્ધ કરાયેલ વિષયો અંગે કાયદો બનાવવાની રાજ્ય વિધાનમંડળોની સત્તા, સંઘ યાદી તેમજ સમવર્તી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ કરાયેલ વિષયો અંગે કાયદા બનાવવાની સંસદની સત્તાને આધીન છે. કલમ ૨૪૬ નો ખંડ (૩) રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તાને ખંડો (૧) અને (૨) ને આધીન બનાવે છે.

૬.૧.૩ સંસદ દ્વારા એક તરફ બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ અને બીજી તરફ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતતા સાથે વ્યવહાર કરતા, અનુચ્છેદ ૨૫૪ બે પાસાઓમાં કાર્ય કરે છે. પ્રથમ, સંઘર્ષની સ્થિતિમાં બંને કાયદાઓને પરસ્પર સામસામે મુકવામાં આવે ત્યારે તેમની વચ્ચેનો સંઘર્ષ નિરાકરવા માટેની પદ્ધતિ પૂરી પાડવાનો છે. બીજું, કોઈ નિર્દિષ્ટ

રાજ્ય કાયદો કેન્દ્રીય અધિનિયમને વિરુદ્ધ છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની સમસ્યાનું નિરાકરણ કરવામાં આવે છે; અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, વિરુદ્ધતા ક્યારે ઉદ્ભવે છે તે જણાવે છે.

૬.૧.૪ ગવર્નમેન્ટ ઓફ એ.પી. અને વિ. જે. બી. એજ્યુકેશનલ સોસાયટી

[(૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧૨]૯. સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માં સૂચિબદ્ધ કરાયેલા કોઈપણ વિષય અંગે, ખંડ (૨) અને (૩) માં જે કંઈ સમાયેલું હોય તે છતાં, કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા સંસદને છે. ઉપરોક્ત અપ્રતિબંધક ઉપવાક્ય એ દર્શાવે છે કે, સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૧ માં સૂચિબદ્ધ વિષય અંગે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા અને યાદી ૨ માં સૂચિબદ્ધ વિષય અંગે રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા વચ્ચે આવર્તન થવાની સ્થિતિમાં, સંઘ વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાનું પ્રાધાન્ય અથવા સર્વોચ્ચતા રહેશે.

૧૦. સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળ બંને પોતાના પોતાના સોંપાયેલા ક્ષેત્રોમાં સર્વોચ્ચ છે, તેમાં કોઈ શંકા નથી. સંસદ તથા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓનું એવું અર્થઘટન કરવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે કે જેથી કોઈપણ સંઘર્ષ ટાળી શકાય. જોકે, જો એવો સંઘર્ષ ટાળવો શક્ય ન હોય અને બંને અધિનિયમો પરસ્પર મેળ ન ખાતા હોય, તો કલમ (૧) ની નોન-ઓબ્સ્ટેન્ટે જોગવાઈના આધારે, રાજ્ય સૂચીમાં ઉલ્લેખિત કોઈ વિષય અંગે કાયદો બનાવવાની રાજ્ય વિધાનમંડળની વિશિષ્ટ સત્તા હોવા છતાં, સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો પ્રાબલ્ય ધરાવશે. ૧૧. યાદી ૩ (સમવર્તી યાદી) માં ગણાવેલ બાબતો અંગે, સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળ બંનેને કાયદેસર બનાવટ કરવા માટે સમાન સત્તા છે. અહીં ફરીથી, અદાલતો પર સંસદ તથા રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓનું એવું અર્થઘટન કરવાની ફરજ સોંપવામાં આવી છે કે જેથી પરસ્પર વિરોધ ટાળી

શકાય; અને જો એવો વિરોધ અનિવાર્ય બની જાય, તો આવા વિરોધના નિવારણની રીત શું હશે તે સૂચવવામાં આવે છે.

૬.૧.૫ કલમ રપજના વ્યાપ, લાગુપાત્રતા અને કાર્યપદ્ધતિ અંગે, વિજય કુમાર શર્મા વિ. કર્ણાટક રાજ્ય [(૧૯૯૦) ૨ એસ.સી.સી. ૫૬૨] મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું હતું, જે અહીં યોગ્ય રીતે ઉદ્ધૃત કરી શકાય.

“દરેક મામલામાં અદાલતે તપાસવું પડે છે કે બંને વિધાનકાર્યો અથવા તેમાંની સંબંધિત જોગવાઈઓ સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત બાબતોમાંથી કોઈ એક બાબત અંગે એક જ ક્ષેત્ર આવરી લે છે કે નહીં અને શું આ બે કાયદાઓ વચ્ચે વિસંગતિ અસ્તિત્વમાં છે. કલમ રપજ દ્વારા મૂકાયેલ ભાર “તે બાબત અંગે” છે. કલમ રપજ ની ઉપકલમ (૧) નિયમરૂપે એવું પ્રસ્થાપિત કરે છે કે સમવર્તી યાદીમાં આવતી એક જ બાબત સંબંધિત અને એક જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા રાજ્ય કાયદા અને સંઘ કાયદા વચ્ચે જો વિસંગતિ અથવા અસંગતતા હોય, તો સંઘ કાયદો પ્રભાવી રહેશે અને રાજ્ય કાયદો વિસંગતિ અથવા અસંગતતાની હદ સુધી નિષ્ફળ જશે, ભલે સંઘ કાયદો સમયક્રમ મુજબ રાજ્ય કાયદા કરતાં પૂર્વનો હોય કે પશ્ચાતનો. આ સામાન્ય નિયમ માટે, તેની ઉપકલમ (૨) માં એક અપવાદ સંલગ્ન કરવામાં આવ્યો છે, અર્થાત્, જો રાજ્ય કાયદો રાષ્ટ્રપતિના વિચારાર્થે અનામત રાખવામાં આવ્યો હોય અને તેને તેમની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હોય, તો તે સંઘ કાયદા સાથેની તેની વિસંગતિ અથવા અસંગતતા છતાં તે રાજ્યમાં પ્રભાવી રહેશે. આ અપવાદને ફરીથી તેની ઉપકલમ (૨) ના પરંતુકને આધીન રીતે વાંચવો પડે, જે સંસદને નવેસરથી કાયદો બનાવવા અથવા રદ કરવા અથવા સુધારવા, ફેરફાર કરવા અથવા બદલવા માટે સશક્ત કરે છે. વિસંગત રાજ્ય કાયદો અને તે

રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત હોવા છતાં અમાન્ય બની જાય છે. સંક્ષેપમાં, ઉપકલમ (૧) સામાન્ય નિયમ નિર્ધારિત કરે છે; ઉપકલમ (૨) ઉપકલમ (૧) નો અપવાદ છે અને પરંતુક તે અપવાદને મર્યાદિત કરે છે. મૂળ આધાર એવો છે કે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો સર્વોચ્ચ છે અને સંઘ તથા રાજ્ય કાયદા સમવર્તી યાદીમાં આવેલી એક જ વિષયવસ્તુ સાથે સંબંધિત હોવા જોઈએ. તેથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સંસદ રાજ્ય કાયદા પહેલાં કે પછી, કોઈપણ સમયે, રાજ્ય કાયદા દ્વારા આવરી લેવાયેલા વિષય પર કાયદો બનાવી શકે છે. જો બે અસંગત કાયદાઓ અથવા કોઈ ધારા હેઠળની એવી વિશિષ્ટ જોગવાઈઓ, જેઓમાંથી દરેક સમાન માન્યતા ધરાવતી હોય, એકસાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકે અને એક જ પ્રદેશમાં કાર્યરત રહી શકે, તો અયોગ્ય, અસંગત અથવા અસંમિલનીય પરિણામ ઉપસ્થિત થાય.” (પેરા ૬૩)

સંબંધિત એન્ટ્રી ઓ

૭. વિવાદિત કાયદા વિષયવસ્તુ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોવાનું દાવો કરતી પક્ષકારોની તરફથી કરવામાં આવેલી વિરોધાભાસી રજૂઆતોમાં જેમનો ઉલ્લેખ થયો હતો, તે વિધાનસભાકીય એન્ટ્રી ઓનો ઉલ્લેખ કરી શકાય.

૭.૧ યાદી ૧, એટલે કે, સંઘ યાદીમાં, એન્ટ્રી ૪૪ “નિગમોની સ્થાપના, નિયમન અને વિઘટન, ભલે તે વેપારી હોય કે ન હોય, જેઓના હેતુઓ એક રાજ્ય સુધી મર્યાદિત ન હોય, પરંતુ તેમાં યુનિવર્સિટીઓનો સમાવેશ થતો નથી.” વિષે છે.

૭.૧.૧ તે જ યાદીમાં એન્ટ્રી ૪૬ “વિનિમયપત્ર, ચેકો, પ્રોમિસરી નોટો અને અન્ય સમાન દસ્તાવેજો” સાથે સંબંધિત છે.

૭.૧.૨ “સ્ટોક એક્સચેન્જિસ અને ફ્યુચર્સ માર્કેટ્સ” નો વિષય આ જ યાદીની

એન્ટ્રી ૪૮ છે.

૭.૧.૩ ઉપરાંત, સંઘ યાદીમાં એન્ટ્રી ૩૫ “સંઘનું જાહેર ઋણ” છે, જે રાજ્ય યાદીમાં સમાન એન્ટ્રી ની બાજુમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો.

૭.૨ રાજ્ય યાદીમાંથી, અર્થાત્, યાદી ૨, એન્ટ્રી ૪૩ “રાજ્યનું જાહેર ઋણ” છે.

૭.૩ સંયુક્ત યાદીની જ્યાં સુધી વાત છે, ત્યાં સુધી ઉલ્લેખિત એન્ટ્રી ૭ એન્ટ્રી ૭, એન્ટ્રી ૨૦ અને એન્ટ્રી ૪૩ હતા.

૭.૩.૧ એન્ટ્રી ૭ માં વિષય આ મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે “ભાગીદારી, પ્રતિનિધિત્વ, વહનનો કરાર અને કરારના અન્ય વિશેષ સ્વરૂપો સહિતના કરારો, પરંતુ કૃષિ જમીન સંબંધિત કરારોનો તેમાં સમાવેશ થતો નથી.”

૭.૩.૨ એન્ટ્રી ૨૦ “આર્થિક અને સામાજિક આયોજન” વિષે છે.

૭.૩.૩ એન્ટ્રી ૪૩ આ મુજબ છે: “તે રાજ્યની બહાર ઉદ્ભવતા કર અને અન્ય જાહેર માંગણીઓ સંબંધિત દાવાઓની રાજ્યમાં વસુલાત, જેમાં જમીન મહેસૂલની બાકી રકમ તથા તેવી બાકી રકમ તરીકે વસૂલ કરી શકાય તેવી રકમનો સમાવેશ થાય છે.”

૭.૪ પ્રતિવાદીઓનો મામલો એવો છે કે “રાજ્ય યાદી”ની નોંધ ૪૩, એટલે કે “રાજ્યનું જાહેર ઋણ”, તથા “સમવર્તી યાદી”ની નોંધ ૨૦, એટલે કે “આર્થિક અને સામાજિક આયોજન”, અમલમાં આવે છે. વિવાદિત અધિનિયમ બનાવવાનો રાજ્યનો વિધાનક્ષેત્ર સંબંધિત અધિકાર ઉપરોક્ત બે નોંધોને સાથે વાંચીને અને સાથે લઈને પ્રાપ્ત થાય છે.

વિધાનસભાકીય નોંધોની વ્યાખ્યા સંબંધિત સિદ્ધાંતો

૮. વિવાદિત અધિનિયમ ક્યા વિધાનમથક હેઠળ આવશે તે અંગેની દલીલોની મૂળવણી કરવા માટે, તેથી, સાતમી અનુસૂચિની ત્રણેય યાદીઓમાં આવેલી વિધાનસભાકીય નોંધોની વ્યાખ્યાને માર્ગદર્શન આપતા પરિમાણો મનમાં રાખવા અને તેમની ચર્ચા કરવી અત્યંત આવશ્યક છે. એ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે વિધાનસભાકીય નોંધો બંને વિધાનમંડળો માટેના અનુક્રમે ક્ષેત્રો નિર્ધારિત કરે છે. તે કાયદા બનાવવાની સત્તાનો સ્ત્રોત નથી; સત્તાનો મૂળ સ્ત્રોત બંધારણનો અનુચ્છેદ ૨૪૬ તથા અન્ય લાગુ પડતી બંધારણીય જોગવાઈઓ છે. સાતમી અનુસૂચિની ત્રણેય યાદીઓ અને તેમાં સમાવિષ્ટ નોંધો જે કાર્ય નિભાવે છે તે માત્ર સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળ વચ્ચેના વિધાનક્ષેત્રોનું સીમાંકન કરવાનો છે.

૮.૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું છે કે એન્ટ્રી િકાઓમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા દરેક સામાન્ય શબ્દને એવો વિસ્તૃત અર્થ ધરાવતો માનવામાં આવ્યો છે કે જેથી તે એન્ટ્રી િકાના અર્થક્ષેત્રમાં આવતાં તમામ આનુષંગિક અને ગૌણ વિષયોનો સમાવેશ કરી શકે, તેમ છતાં એક શરત સાથે સમકાલીન ભારપૂર્વક, જેમ કે વેલફેર એસોસિયેશન એ.આર.પી. મહારાષ્ટ્ર વિ. રણજીત પી. ગોહિલ [(૨૦૦૩) ૯ એસ.સી.સી. ૩૫૮] માં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે,

“.... જ્યાં સુધી તેને યોગ્ય રીતે સમાવી શકાય, તેટલા સુધી, આ સર્વગ્રાહી મર્યાદાને આધીન રહીને કે અદાલતો કોઈ એન્ટ્રી િકાના ક્ષેત્રને એટલી હદ સુધી વિસ્તારી શકતી નથી કે જેના પરિણામે એવા વિષયોનો સમાવેશ થઈ જાય, જેઓનો બંધારણના રચયિતાઓએ ક્યારેય તે એન્ટ્રી િકાના વ્યાપમાં સમાવેશ

કરવાનો આશય રાખ્યો ન હતો, અથવા જેથી બીજી યાદીમાં આવેલી બીજી એન્ટ્રી િકાના ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ થાય.
(ભારપૂર્વક ઉલ્લેખિત)

૮.૨ શાહમાં પણ આવું જ અવલોકન હતું. ગોવર્ધન એલ. કાબરા ટીચર્સ' કોલેજ (ઉપરોક્ત) માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ એન્ટ્રી ની ઉદાર અર્થઘટનાનો નિયમ વિધાનમંડળને એવા વિષય સંબંધિત કાયદો બનાવવાની સત્તા આપતો નથી, જેનો તે એન્ટ્રી ના વિષયવસ્તુ સાથે કોઈ તર્કસંગત સંબંધ ન હોય. એવું નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે, વિધાનમંડળની સત્તા જળવાઈ રહે તેની ચિંતામાં, શબ્દોના અર્થને તેમની વાજબી સંજ્ઞા કરતાં વધુ વિસ્તૃત ન થાય તે સામે રક્ષણ આપવું ક્યારેક અદાલતનું કર્તવ્ય બને છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું હતું કે, “જ્યારે કોઈ એન્ટ્રી ને તેનો સર્વાધિક વ્યાપક અર્થ આપવાનો હોય છે, ત્યારે પણ તેની એવી રીતે વ્યાખ્યા કરી શકાય નહીં કે તે અન્ય એન્ટ્રી ને અતિક્રમિત કરે અથવા અન્ય એન્ટ્રી ને નિર્રર્થક બનાવી દે, અને વિવિધ એન્ટ્રી ો વચ્ચે જો દેખીતી વિસંગતિ હોય, તો તેમને સુસંગત બનાવવું અદાલતનું કર્તવ્ય છે....” સુસંગતિ સ્થાપવા માટે, સર્વોચ્ચ અદાલતે માર્ગદર્શન આપ્યું કે પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સનો સિદ્ધાંત લાગુ કરી કાર્યરત કરવો પડે.

૮.૩ ગેનોન ડંકરલીના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તે નિર્ણય તથા તે સંબંધિત કાનૂની વિકાસ પરથી અર્થઘટનની પદ્ધતિ જાણવા શક્ય બને છે. તે કેસમાં, (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૫૬૦) ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ,

૧૯૩૫ની સાતમી અનુસૂચીની યાદી ૨ ની એન્ટ્રી િ ૪૮ માં આવેલા “માલના વેચાણ” શબ્દોના અર્થનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે “માલના વેચાણ” શબ્દોની વ્યાખ્યા કરતી વખતે તેનો અર્થ એવો વિસ્તૃત કરી શકાય નહીં કે જેમાં સેલ ઑફ ગુડ્સ એક્ટની અંદર માલના વેચાણ ન ગણાતી વ્યવહારોનો સમાવેશ થઈ જાય. વધુમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં પક્ષકારો વચ્ચેનો કરાર એવો હોય કે કરારદાર સંમત પ્રતિફળના બદલામાં કરારમાં નિર્દિષ્ટ વિગતો મુજબ ઈમારતનું બાંધકામ કરશે, ત્યાં એવો કરાર બાંધકામમાં વપરાયેલી સામગ્રીના વેચાણનો કરાર ગણાતો નથી, તેમજ તે સામગ્રીમાંની મિલ્કત ચલ સંપત્તિ તરીકે હસ્તાંતરિત થતી નથી; અને આ દૃષ્ટિકોણથી એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે મદ્રાસ જનરલ સેલ્સ ટેક્સ (સુધારો) એક્ટ, ૧૯૪૭ની એવી જોગવાઈ, જેમાં વેચાણની વ્યાખ્યામાં વર્ક્સ કોન્ટ્રાક્ટનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો, તે અતિઅધિકારિત તથા શૂન્ય હતી.

૮.૩.૧ ગેન્નોન ડન્કરલીના કેસનો વાસ્તવિક પ્રભાવ, સંસદે માલના વેચાણ અથવા ખરીદી પર કર શબ્દસમૂહને વ્યાખ્યાયિત કરવા અને વેચાણનો અર્થ વિસ્તૃત કરવા માટે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૬૬માં ખંડ ૨૯(એ) ઉમેરતાં સંવિધાન (૪૬મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૨ અમલમાં મૂક્યો હોવાથી, ચાલુ રહ્યો નથી. ઉક્ત વિધાનાત્મક કૃત્ય દ્વારા, સર્વોચ્ચ અદાલતે સૂચી ૨ ની એન્ટ્રી ૪૮નું અર્થઘટન કરતી વખતે ‘માલના વેચાણ’ને આપેલો અર્થ, તે શબ્દો માટે, સંસદે મર્યાદામુક્ત કર્યો. બીજા શબ્દોમાં, ઉપરોક્ત મુજબ સુધારેલી વ્યાખ્યા અમલમાં મૂકવાથી, ઉક્ત એન્ટ્રી ના અર્થના વિસ્તરણ માટેનું અર્થઘટનાત્મક ક્ષેત્ર પરોક્ષ રીતે

વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું.

૮.૩.૨ સંવિધાનશાસ્ત્રના અગ્રણી વિદ્વાન એચ.એમ. સીરવાઈએ તેમના 'કોન્સ્ટિટ્યુશન ઓફ ઇન્ડિયા-અ ક્રિટિકલ કોમેન્ટરી' (જથું સંસ્કરણ ૨૦૧૧, ભાગ ૩) માં ઉપરોક્ત પાસાં અંગે ગેનોન ડંકર્લીની બાબતની ચર્ચા કર્યા બાદ તથા નિર્ણયોત્તર વિકાસોને ધ્યાનમાં લઈ એવો મત વ્યક્ત કર્યો હતો કે ગેનોન ડંકર્લીની બાબતમાં નીચે મુજબના અવલોકનો કાયદાનું ચથાર્થ પ્રતિપાદન હતા,

સારરૂપે કહીએ તો, એન્ટ્રી ૪૮ માં આવેલ 'માલનું વેચાણ' એવો કાનૂની પરિભાષાત્મક શબ્દ છે, જેના આવશ્યક તત્વો એ છે કે કિંમત બદલ જંગમ માલ વેચવાનો કરાર હોય અને તે કરારના અનુસંધાને તેમાંની માલિકી હસ્તાંતરિત થતી હોય. બિલ્ડિંગ કરારમાં, જે વર્તમાન કેસની જેમ એક જ સમગ્ર અને અવિભાજ્ય કરાર હોય છે — અને એ જ તેનો સામાન્ય સ્વરૂપ છે — ત્યાં માલનું વેચાણ થતું નથી, અને આવા કરારમાં વપરાયેલી સામગ્રીના પુરવઠાને વેચાણ ગણાવી તેના પર કર લાદવાની સત્તા પ્રાંતિય વિધાનમંડળને એન્ટ્રી ૪૮ હેઠળ નથી.

૮.૩.૩ માલના વેચાણના આવશ્યક તત્વો, જેમ સર્વોચ્ચ અદાલતે સમજાવ્યું છે તેમ, કિંમત માટે વેચવાનો કરાર અને માલિકીના હકનું હસ્તાંતરણ છે; તેથી 'માલનું વેચાણ' શબ્દોને તે મુજબ અર્થ આપવાનો હતો. ગેનોન ડંકરલીના કેસમાં થયેલો નિર્ણય અને ઉક્ત ચુકાદા પછી એન્ટ્રી િકાના આ પાસા અંગે કાયદામાં થયેલો અનુવર્તી વિકાસ, અર્થઘટનના પરિમાણો કયા હોઈ શકે અને એન્ટ્રી િકાના અર્થ તથા વ્યાપને વિસ્તૃત કરવા માટે કેટલી મર્યાદા સુધી અનુમત્ય રીતે અર્થઘટનના કયા સિદ્ધાંતો લાગુ પડી શકે તે સમજવામાં મદદરૂપ થાય છે.

૮.૩.૪ તેનો અભિપ્રાય એવો થાય છે કે કોઈ એન્ટ્રી માં આવેલા શબ્દોનું અર્થઘટન કરતાં, તે અર્થના સાર અને ગૂઢ તત્ત્વનું પાલન કરવું આવશ્યક છે અને તેને વિસ્તૃત અર્થ આપતાં વખતે એન્ટ્રી માં આવેલા શબ્દોના મૂળભૂત ઘટકોને તેમાંથી અલગ કરી શકાય નહીં. આ સિદ્ધાંત ખાસ કડકાઈથી લાગુ પડશે જ્યારે કોઈ નિશ્ચિત એન્ટ્રી માં કાનૂની પરિભાષા અથવા શબ્દો સમાવેશ પામતા હોય, અથવા તે તકનીકી શબ્દસમૂહ હોય, અથવા તેના અભિપ્રાયના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તેને વિશિષ્ટ અર્થ આપવો ન્યાયસંગત ઠરે.

૮.૪ ગેનન ડંકર્લી ના નિર્ણયના આધારે અરજદારોની તરફથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જ્યાં જ્યાં એન્ટ્રી માં કાનૂની શબ્દો આવેલાં હોય, ત્યાં તેમને તેમનો કાનૂની અર્થ આપવો જોઈએ. તેથી તેમણે એવો દાવો કર્યો કે ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ શબ્દો, એન્ટ્રી હોવાને કારણે રાજ્ય દ્વારા આધારરૂપે અવલંબન કરવાની કોશિશ કરવામાં આવેલી રાજ્ય યાદીની એન્ટ્રી િકા ૪૩ ને કાનૂની અને તકનીકી અર્થ આપવો આવશ્યક છે અને તેની સંકલ્પનાને એવી રીતે વિસ્તૃત કરી શકાતી નથી કે જેથી તેમાં પડકારાયેલ વિધાનનો સમાવેશ થાય.

૮.૫ રાજ્ય તરફથી આધારરૂપ રાખવામાં આવેલ મદ્રાસ વડી અદાલતના જી.એન. વેંકટસ્વામી (ઉપરોક્ત)ના નિર્ણયમાં, તમિલ નાડુ રેવન્યુ રિકવરી અધિનિયમની કલમ ૨એને રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તાઓથી પર ગણાવીને અમાન્ય ઠરાવતા, વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું કે, વિષયવસ્તુ સંબંધિત તેની જોગવાઈઓને કારણે રાજ્યનો કાયદો ‘જાહેર કર્જ’

શબ્દપ્રયોગની વ્યાપ્તિમાં આવતો નથી. ઉક્ત અધિનિયમની કલમ પરએ દ્વારા તમિલ નાડુ એગ્રો ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કોર્પોરેશનને બાકી રહેલી રકમ, જેને તમિલ નાડુ રાજ્ય સરકાર ગેઝેટમાં જાહેર કરે, તે જમીન મહેસૂલના બાકી તરીકે વસૂલ કરવાની સત્તા અપાઈ હતી. ગેન્નોન ડંકર્લી એન્ડ કો. (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય ઉદ્ઘૂત કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, મદ્રાસ વડી અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, “જ્યારે ‘જમીન મહેસૂલ’ જેવા શબ્દપ્રયોગે બંધારણના પ્રખ્યાપન પૂર્વે નિશ્ચિત અને સુસ્પષ્ટ રીતે સમજાતો અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો હોય અને બંધારણમાં પણ તે જ અર્થમાં આ શબ્દપ્રયોગ વપરાયો હોય, ત્યારે જે વસ્તુ જમીન મહેસૂલ નથી તેને કાનૂની કલ્પના દ્વારા જમીન મહેસૂલ ગણાવી અને તે વિષય અંગે કાયદો બનાવવો રાજ્ય વિધાનમંડળ માટે ખુલ્લું નથી.” (પરા ૪૯)

૮.૫.૧ તમિલનાડુ રાજ્યના વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલની દલીલ એવી હતી કે આ અધિનિયમ સૂચિ રની એન્ટ્રી ૪૩ હેઠળ આવી શકે, તે નકારી કાઢવામાં આવી હતી અને એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ‘જાહેર ઋણ’ શબ્દપ્રયોગનો પોતાનો સ્વતંત્ર અર્થ છે, જેમ કે જાહેર ઋણ અધિનિયમ, ૧૯૪૪ માં પ્રતિબિંબિત થાય છે; આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ માત્ર સરકાર દ્વારા જનતામાંથી ઉધાર લેવાનો જ થાય છે, તેથી કલમ પરએ ઘડવા માટે રાજ્ય વિધાનસભાને સક્ષમ ગણવામાં તેને આધારરૂપ માની શકાય તેમ નહોતું.

૮.૬ ત્રણેય યાદીઓમાંની નોંધણીઓ સ્પષ્ટપણે વિષયોની અતિ વ્યાપક શ્રેણીને આવરી લે છે, અને તે વિષયો એટલા જ વિસ્તૃત છે જેટલા ક્ષેત્રો અને પ્રવૃત્તિઓમાં રાજ્યને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તૃત કરવું પડે અને તે હેતુસર તે વિષયો

અંગે કાનૂન બનાવવાની જરૂરિયાત ઊભી થાય. રાજ્ય ચાદી અને સમવર્તી ચાદીમાં આવેલી વિવિધ નોંધણીઓની ઇન્દ્રધનુષી વ્યાપ્તિ જે સાવધાનીપૂર્વક વિચારવામાં આવે, તો કેટલીક નોંધણીઓ એવી છે કે જે સામાન્ય શબ્દોમાં તે ક્ષેત્રનું વર્ણન કરીને વિધાનક્ષેત્ર નિર્દિષ્ટ કરે છે. વિષયની સામાન્યતા અને વપરાયેલા શબ્દો સ્વાભાવિક રીતે તેને વ્યાપક અર્થ પ્રદાન કરે છે. તે જનું અર્થઘટન કરતી વખતે શક્ય તેટલો વિશાળ અર્થ આપવો સ્વાભાવિક રીતે સંભવ બને છે. કેટલીક નોંધણીઓ એવી છે જે વાણિજ્યિક શબ્દોને સૂચવે છે. કેટલીક નોંધણીઓ એવી છે જે સામાજિક-આર્થિક ક્ષેત્રમાં વિષયનું સીમાંકન કરે છે. નોંધણીઓમાં રાજ્યવ્યવસ્થા અથવા લોકશાહી ક્ષેત્રોના વિષયને લગતી નોંધણીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. અન્ય કેટલીક નોંધણીઓ એવી છે જેમાં વપરાયેલા શબ્દો તકનીકી સ્વરૂપના છે. હજી કેટલીક નોંધણીઓ એવી છે કે જેઓ કાનૂની પ્રયોગવાક્યોના સ્વરૂપની છે. નોંધણીઓની આ ઇન્દ્રધનુષી વ્યાપ્તિ, તેમના વિષયો અને તેમની પ્રકૃતિ એવી છે કે નોંધણીમાં ઉદ્દેખિત વિષયની મૂળ પ્રકૃતિના સંદર્ભમાં તેમના અર્થઘટન અને અર્થ અલગ અલગ રીતે સ્થાન પામે છે. યદ્યપિ વ્યાપક અને વિશાળ અર્થઘટનનો મુખ્ય સિદ્ધાંત સામાન્ય રીતે નોંધણીઓના અર્થને નિયંત્રિત કરનાર હોય છે, તેમ છતાં કોઈ નોંધણીનું અર્થઘટન કરતી વખતે જે વિસ્તરણ માન્ય થઈ શકે તેની હદ નોંધણી પોતે, તેમાં અંતર્નિહિત સંકલ્પના, તેનો સંદર્ભ અને તેનો સ્વતઃ અર્થ, તેના અનુસાર બદલાતી રહે છે. જ્યાં નોંધણીમાં આવેલ વિષયક્ષેત્ર તકનીકી અથવા કાનૂની સ્વરૂપનું હોય, અથવા તેમાં પરિભાષિત કરનાર શબ્દ કે શબ્દો સમાવિષ્ટ હોય, ત્યાં આવા પ્રસંગોમાં સાવચેતી આવશ્યક બને છે. આવી પ્રકારની નોંધણીઓનું

અર્થઘટન અથવા નિર્માણ અત્યંત વ્યાપક રીતે તે રીતે કરી શકાય નહીં, જેમ સામાન્ય સ્વરૂપની અન્ય નોંધણીઓમાં મંજૂર થઈ શકે છે.

૮.૭ ધારાસભાકીય એન્ટ્રી નું અર્થઘટન કરવા માટેના સંક્ષેપરૂપ સિદ્ધાંતો એ રહેશે કે એન્ટ્રી ને સામાન્ય રીતે વિશાળ અર્થઘટન આપવું જોઈએ જેથી તેમાં તમામ આકસ્મિક અને અનુસંગિક બાબતોનો સમાવેશ થાય. તેમ છતાં, તેનું વિસ્તૃત અર્થઘટન કરતા સમયે, તેને તેના સાર અને આવશ્યક ઘટકોથી વંચિત કરી દેવું ન જોઈએ. કોઈ એન્ટ્રી નું એટલું અતિવિશાળ અર્થઘટન પણ કરી શકાય નહીં કે તે બીજા એન્ટ્રી ને અતિક્રમિત કરી દે. કોઈ એન્ટ્રી નું અર્થઘટન એવું બંધાયેલું ન હોવું જોઈએ કે બીજા એન્ટ્રી નો અર્થ જ નિષ્ફળ **બની** જાય. જો અર્થઘટનની પ્રક્રિયામાં એવો અર્થ અને વ્યાખ્યા બીજી યાદીમાં આવેલ અન્ય એન્ટ્રી ના ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ કરે, તો તે પણ અસ્વીકાર્ય અર્થઘટન ગણાશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, વિસ્તરણ માન્ય છે, પરંતુ તેના મૂળ સારને હરપ કરી લીધા વિના કરાયેલ વિસ્તરણ જ સિદ્ધાંત છે. વિધાનમંડળની ધારાસભાકીય સત્તાને બચાવવાના અતિઉત્સાહમાં, એન્ટ્રી ના અર્થક્ષેત્રને ત્યાં સુધી લવચીક બનાવી શકાય નહીં જ્યાં સુધી તે હકીકતમાં પહોંચતું નથી. ધારાસભાકીય ક્ષેત્ર અને પડકારિત કાયદો ૯. પ્રતિવાદીઓનો મામલો એવો છે કે પડકારિત કાયદો યાદી ૧ માંના એન્ટ્રી ૪૩, એટલે કે “રાજ્યનું જાહેર ઋણ”, સાથે સંબંધિત છે; તેથી રાજ્યના જાહેર ઋણની સંકલ્પના અંગે વિદ્વાન વકીલોએ વિગતે દલીલો રજૂ કરી હતી અને એવું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો કે પડકારિત કાયદો ઉક્ત ક્ષેત્રને આધીન આવે છે. તેમની દલીલોનું આ તબક્કે યોગ્ય રીતે સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરી શકાય.

૯.૧ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ત્રિપક્ષીય કરારના કારણે રાજ્ય સરકારનું ઋણ રાજ્યના જાહેર ઋણના ક્ષેત્રમાં ગણવામાં આવ્યું હતું. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯૩ પર આધાર રાખીને એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે તે ઉધાર લેવાની સત્તા પ્રદાન કરે છે અને રાજ્યની કાર્યપાલક સત્તા ભારતના પ્રદેશની અંદર ઉધાર લેવા સુધી વિસ્તરે છે. અનુચ્છેદ ૨૯૩(૩) ના આધાર પર વધુમાં એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે આવા ઉધારમાં ભારત સરકાર દ્વારા રાજ્યને આપવામાં આવેલ ઋણ અથવા જેના સંબંધે જામીનગીરી આપવામાં આવી હોય તે પણ સમાવેશ પામશે. અનુચ્છેદ ૩૬૬ ના ઉપખંડ (૮) માં રહેલી “ઋણ” ની વ્યાખ્યાનો પણ આધાર લેવાયો હતો.

૯.૨ એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે “રાજ્યનું જાહેર ઋણ” નો અર્થઘટન સંચિત નિધિ ઉપરના ચાર્જ તરીકેના દેવાના સંદર્ભમાં કરવો આવશ્યક છે. આ સંદર્ભે બંધારણના વિવિધ અનુચ્છેદો પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો, એટલે

- કે (૧) અનુચ્છેદ ૧૯૯ નાણાં ભિલની વ્યાખ્યા આપે છે,
- (૨) અનુચ્છેદ ૨૦૦ રાજ્યપાલ દ્વારા ભિલોને મંજૂરી વિષે છે.
- (૩) અનુચ્છેદ ૨૦૨ વાર્ષિક નાણાકીય વિવરણ સાથે સંબંધિત છે.
- (૪) અનુચ્છેદ ૨૦૪ વિનિયોગ ભિલો વિષે છે.

તેથી, પ્રતિવાદીઓની રજૂઆત, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી છે કે આક્ષેપિત વિધાન “રાજ્યનું જાહેર ઋણ” શીર્ષક હેઠળ આવે છે, કારણ કે બોન્ડોના વિમોચન માટે રાજ્યએ જે રકમ વહન કરી હતી તે સંચિત નિધિ ઉપર ચાર્જ કરવામાં આવી હતી.

૯.૩ રાજ્ય સરકારની તરફથી, તા. ૦૫મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૫નું વધારાનું સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમાં જણાવાયું હતું કે

(૧) આક્ષેપિત અધિનિયમ સંબંધિત વિધેયક રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૯૯ હેઠળની જોગવાઈ મુજબ તા. ૨૬મી માર્ચ, ૨૦૦૮ના રોજ ધન વિધેયક તરીકે પસાર કરવામાં આવ્યું હતું.

(૨) પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ કંપની એસએસએનએનએલ, ગુજરાત વિધાનસભા નિયમો, ૧૯૬૦ની અનુસૂચિ-૩ માં નિર્દિષ્ટ જાહેર ઉપક્રમ છે.

(૩) કંપનીના હિસાબોની તપાસ નિયમ ૨૦૦૨ હેઠળ રચાયેલ જાહેર ઉપક્રમ સમિતિ દ્વારા નિયમ ૨૦૦૫ની જોગવાઈઓ હેઠળ કરવામાં આવે છે.

(૪) તા. ૨૦મી ઓગસ્ટ, ૧૯૯૩ના ત્રિપક્ષીય કરાર મુજબ, એસએસએનએનએનએલએ મુક્તિદાયી દાયિત્વ પૂર્ણ કરવા માટે નિધિ ઉપલબ્ધ કરાવવા પોતાની માંગ તાત્કાલિક રીતે રજૂ કરતાં તા. ૨૯મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૮નું સંદેશ રાજ્ય સરકારને પાઠવ્યું હતું.

૯.૩.૧ સોગંદનામા પર આધાર રાખીને એ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે નાણાકીય વર્ષ ૨૦૦૮-૨૦૦૯ દરમિયાન થનારું પૂરક ખર્ચ, જે તે વર્ષના વાર્ષિક અંતિમ નિવેદનમાં દર્શાવવામાં આવેલું ન હતું, તે અન્ય ખર્ચ સાથે પૂરક નિવેદન દ્વારા દર્શાવવામાં આવ્યું હતું અને તે રાજ્ય વિધાનમંડળ સમક્ષ પેશ કરવામાં આવ્યું હતું. વર્ષ ૨૦૦૮-૨૦૦૯ માટેનું ઉક્ત પૂરક ખર્ચ નિવેદન એ-૨ પાનું ૧૨૦ પર છે. વિધાનસભામાં ચર્ચા બાદ વિનિયોગ વિધેયક પસાર કરવામાં આવ્યું અને તા. ૦૩ માર્ચ, ૨૦૦૯ના રોજ મહામંદિર રાજ્યપાલ દ્વારા તેને અનુમતિ અપાતા ગુજરાત

(પૂરક) વિનિયોગ અધિનિયમ, ૨૦૦૯ અમલમાં આવ્યો. સોગંદનામામાંથી વધુમાં નીચે મુજબ જણાવવામાં આવ્યું હતું અને તેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો: “બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯૨ અને ૨૯૩માં રહેલી જોગવાઈઓ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, રાજ્ય સરકારને જામીનદારી આપવા તથા તે મર્યાદાનું નિયમન કરવા કાયદા બનાવવા સશક્ત બનાવે છે. આ સંદર્ભે, રાજ્ય વિધાનમંડળે પ્રારંભમાં ‘ધ ગુજરાત ગેરંટીઝ અધિનિયમ, ૧૯૬૩’ નામનો કાયદો બનાવ્યો હતો, જેમાં આ બાબતમાં રૂપિયા ૮૦૦૦ કરોડ સુધીની મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી હતી, જે બાદમાં માત્ર ગુજરાત રાજ્ય ગેરંટીઝ (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૧ દ્વારા રૂપિયા ૨૦,૦૦૦ કરોડ સુધી સુધારવામાં આવી હતી. નોંધપાત્ર રીતે, તા. ૨૦.૦૮.૧૯૯૩ના ત્રિપક્ષીય કરાર હેઠળ રાજ્ય સરકારે આપેલી જામીનદારી નિર્ધારિત મર્યાદાની અંદર હતી. તેથી, હાલના કેસમાં, તા. ૨૦.૦૮.૧૯૯૩ના ઉક્ત ત્રિપક્ષીય કરારમાં જોગવેલ મુજબ ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સના રિડેમ્પ્શન બાબતે જામીનદાર તરીકે ઊભું રહેવાની અને ઉક્ત બોન્ડ્સના રિડેમ્પ્શન અંગે રાજ્યના જાહેર ઋણ પ્રત્યેની પોતાની જવાબદારી નિર્વહ કરવા માટે રાજ્યની સંચિત નિધિમાંથી રકમોના વિનિયોગની વ્યવસ્થા કરવાની પ્રતિવાદી રાજ્ય તરફથી કરાયેલ કાર્યવાહી બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯૨ અને ૨૯૩માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ હેઠળ સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાયેલી છે.”

૯.૪ એવી રજૂઆતો કરવામાં આવી કે આક્ષેપિત વિધાન સરદાર સરોવર નમ દા પ્રોજેક્ટના સંદર્ભમાં રાજ્ય પોતાની નાણાકીય જવાબદારીનું સંચાલન કરવા ઈચ્છતું હોવાથી આર્થિક અને સામાજિક આયોજનના

હેતુસર છે. રજૂ કરવામાં આવ્યું કે સમવર્તી સૂચિમાં એન્ટ્રી ૨૦ સંબંધિત કાયદા માટે વિધાનક્ષેત્ર પ્રદાન કરવા આકર્ષિત થશે. નિગમ તરફથી વિદ્વાન વકીલે આર.કે. ગર્ગ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૮૧) ૪ એસસીસી ૬૭૫] ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો, જેમાં સ્પેશિયલ બોન્ડ્સ (ઇમ્યુનિટીઝ એન્ડ એક્ઝેમ્પશન્સ) અધિનિયમ, ૧૯૮૭ ને પડકારવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે વિધાન, ખાસ કરીને આર્થિક બાબતોના સંબંધમાં, તેમાં અપૂર્ણતાઓ અને અસમાનતાઓ તેમજ દુરુપયોગની શક્યતા પણ હોઈ શકે, પરંતુ માત્ર તે કારણસર કાયદાને અમાન્ય ઠરાવી રદ કરી શકાય નહીં. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો કે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ સંબંધિત કાયદાઓને નાગરિક હકોને સ્પર્શતા કાયદાઓની તુલનામાં વધુ વ્યાપક સ્વતંત્રતા સાથે જોવાં જોઈએ. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે આ જ સિદ્ધાંતને વિસ્તૃત કરવા સર્વોચ્ચ અદાલતના દલમિયા સિમેન્ટ (ભારત) લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૮૬) ૧૦ એસસીસી ૧૦૪] ના નિર્ણયના પરિચ્છેદ ૪૦ પર આધાર મૂક્યો. એ જ પ્રકારની દલીલોના અનુસંધાને, આર.સી. ટોબેકો (પી) લિમિટેડ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૫) ૭ એસસીસી ૭૨૫] ના આધારે રજૂ કરવામાં આવ્યું કે નાણાંના ઉપયોગના પ્રશ્નમાં પ્રાથમિકતાઓ નક્કી કરવા સરકાર સ્વતંત્ર છે અને વિધાનમંડળની પૂર્ણ સત્તા પર અદાલતો પ્રતિબંધ મૂકી શકતી નથી.

૯.૫ ઉપરોક્ત રીતે પ્રતિપાદિત ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ ની સંકલ્પનાની વ્યાખ્યાને અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત થયેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ તથા અન્ય વિદ્વાન વકીલો દ્વારા ખંડિત કરવામાં આવી હતી અને ભારત સરકાર અધિનિયમ,

૧૯૮૫ ની જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને યાદી ૨ ના મુદ્દા ૫ તથા ફેડરલ વિધાન યાદીની એન્ટ્રી િકા પર આધાર રાખીને, ‘રાજ્યની ઉધાર લેવાની સત્તા’ ની સંકલ્પનાનું સ્પષ્ટીકરણ કરીને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ શબ્દસમૂહનો વિશિષ્ટ અર્થ છે અને પડકારાયેલ વિધાનનો વિષય કોઈ પણ રીતે ઉક્ત સંકલ્પનાને સ્પર્શતો નથી. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, ભલે તે એવો કિસ્સો હોય, તો પણ રકમને સંકલિત નિધિ પર ભારિત કરવાથી માત્ર એ કારણસર વિષય આપોઆપ જાહેર ઋણના કાર્યક્ષેત્રમાં આવી જતો નથી.

૯.૫.૧ અરજદારો તરફથી એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે “રાજ્યનું જાહેર ઋણ” એ એક એવી વિશેષરૂપે વ્યાખ્યાયિત સંકલ્પના છે. આ શબ્દપ્રયોગમાં આવેલા શબ્દો, જેમ કે ‘જાહેર’ અથવા ‘ઋણ’ અથવા ‘જાહેર ઋણ’, ને સમગ્ર સંકલ્પનાથી અલગ પાડી તેમનું વિભાજન કરવાની અને તે મુજબ તેની વ્યાખ્યા કરવાની મંજૂરી આપતો નથી. પડકારવામાં આવેલ વિધાનનો સાર અને તત્ત્વ ૧૦. ઉપરોક્ત ચર્ચા એ વાતને રેખાંકિત કરે છે કે કોઈ એન્ટ્રી ને વ્યાપક અથવા વિશાળ અર્થ આપવાનો સિદ્ધાંત એવો અર્થ ધરાવતો નથી કે એન્ટ્રી માં દર્શાવાયેલ ક્ષેત્રને એટલું વધુ વિસ્તૃત કરી શકાય કે જે વાસ્તવમાં તે પરિધિમાં આવતું ન હોય તેવી બાબતને પણ તેમાં સમાવી શકાય. એન્ટ્રી ને કૃત્રિમ રીતે એટલો વિસ્તૃત કરી શકાય નહીં કે તે તેના સાર અને અર્થથી વિહોણો બની જાય.

૧૦.૧ બે સૂચિઓ વચ્ચેના સંઘર્ષનો પ્રશ્ન તેવા કિસ્સાઓમાં ઉદ્ભવશે નહીં, જ્યાં પડકારાયેલ વિધાન, પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતનો અમલ કરતાં, રાજ્ય સૂચિમાં આવેલા વિષયની નોંધને સંપૂર્ણપણે આવરી લેતું હોય અથવા

મુખ્યત્વે તે સાથે સંબંધિત ગણાતું હોય. આવા કિસ્સામાં સંઘ સૂચિ પર થતું અતિક્રમણ માત્ર આકસ્મિક જ ગણાશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના ડ્રજ્ટિકોણથી, એવો કાયદો રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા તેની સત્તાઓ અને કાર્યક્ષેત્રની મર્યાદામાં રહીને કરવામાં આવેલ અનુમત્ય વિધાનાત્મક ઉપક્રમ ગણાશે. બીજી તરફ, જો પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના ડ્રજ્ટિકોણથી રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો સંસદના વિધાનક્ષેત્રમાં આવે, તો તેનું પરિણામ વિપરીત આવશે અને એવો રાજ્ય કાયદો માન્ય રીતે ટકી શકશે નહીં.

૧૦.૨ પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંત હેઠળ, કાયદાસર્જનનું સાચું સ્વરૂપ નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે. એ બાબત પર પણ ભાર મૂકવામાં આવે છે કે કાયદાસભાએ કાયદાસર્જનને આપેલું નામ મહત્વપૂર્ણ નથી. પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતનો અમલ કરતી વખતે, (૧) સમગ્ર અધિનિયમ,

(૨) અધિનિયમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અને હેતુ અને

(૩) જોગવાઈઓનો વ્યાપ અને અસર, સંબંધિત વિચારણાઓ છે.

અધિનિયમની જોગવાઈઓનું તે સ્વરૂપ, જેના સંદર્ભમાં સંઘ ચાદીની વિષયવસ્તુના ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણનો પ્રશ્ન વિચારવામાં આવે છે, અતિક્રમણની માત્રા તેમજ અતિક્રમણનો પ્રકાર, જેનો ફરી અર્થ એ થાય છે કે પરસ્પર સંઘર્ષમાં હોવાનું આક્ષેપિત બે અધિનિયમોની જોગવાઈઓનું સ્વરૂપ, તે પણ વિચારવામાં આવવાનું છે.

૧૦.૩ એસોસિએશન ઓફ નેચરલ ગેસ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૨૦૦૦)૪ એસ.સી.સી. ૪૮૯] માં, સર્વોચ્ચ અદાલત સૂચિ ૧ માંની એન્ટ્રી

પૃ.૩, એટલે કે પેટ્રોલિયમ અને પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદનો, તથા સૂચિ ૨ માંની એન્ટ્રી ૨૫ “ગેસ અને ગેસ વર્ક્સ” ના અર્થઘટન સાથે સંબંધિત હતી, જેના આધારે રાજ્ય વિધાનમંડળે ગુજરાત ગેસ (ટ્રાન્સમિશન, સપ્લાય અને ડિસ્ટ્રિબ્યુશનનું નિયમન) અધિનિયમ, ૨૦૦૧ બનાવ્યો હતો, અને અદાલતે રાજ્યના આ કાયદાને સત્તા પરેનો ગણાવ્યો.

૧૦.૩.૧ ચાદી ૧ની એન્ટ્રી પૃ.૩ની ચાદી ૨ની એન્ટ્રી ૨૫ની સરખામણીમાં વ્યાખ્યા કરવા, જેથી રાજ્ય ચાદીની એન્ટ્રી નો વ્યાપ સંઘ ચાદીની એન્ટ્રી ની સરખામણીમાં નિર્ધારિત કરી શકાય, તે સંદર્ભે સર્વોચ્ચ અદાલતે જે નીચે મુજબનું તર્કદાન આપ્યું હતું, તેના આધારે અંતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ગુજરાત ગેસ (નિયમન, પ્રસારણ, પુરવઠો અને વિતરણ) અધિનિયમ, ૨૦૦૧ બનાવવાનો વિધાનાત્મક અધિકાર રાજ્ય વિધાનમંડળને ન હતો.

કુદરતી ગેસ પેટ્રોલિયમ ઉત્પાદન હોવાથી, અમારો અભિપ્રાય છે કે સૂચિ ૧ ની નોંધ પૃ.૩ હેઠળ માત્ર સંઘ સરકારને જ કાયદેસર સત્તા પ્રાપ્ત છે. ગુજરાત અધિનિયમની કલમ ૨(જી) માં આપવામાં આવેલી ગેસની વ્યાખ્યા મુજબ, જેમાં “ગેસ” ને “વાયવીય અવસ્થાનો એવો પદાર્થ, જે મુખ્યત્વે મિથેનથી બનેલો હોય” તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં નિશ્ચિતપણે કુદરતી ગેસનો પણ સમાવેશ થશે. અમારો અભિપ્રાય છે કે સાતમી અનુસૂચિની સૂચિ ૨ ની નોંધ ૨૫ હેઠળ રાજ્યને માત્ર ગેસ અને ગેસવર્ક્સ સંબંધે જ કાયદો બનાવવાની સત્તા હશે અને “ગેસ એન્ડ ગેસવર્ક્સ” શબ્દસમૂહના સહપ્રયોગને ધ્યાનમાં લેતાં, આ નોંધનો અર્થ એવો થશે કે તે ઉત્પાદિત ગેસ સંબંધિત ઉદ્યોગના કોઈપણ કાર્યને સૂચવે છે, જેનો ઉપયોગ ઘણીવાર ઔદ્યોગિક, વૈદ્યકીય અથવા અન્ય સમાન હેતુઓ માટે થાય છે. રાજ્યો માટે સૂચવાયેલી સૂચિ ૨ ની નોંધ ૨૫ ને

સમગ્રરૂપે વાંચવી પડશે. તેમાં આવેલા પ્રયોગોને વિભાગવાર અર્થઘટન કરી શકાશે નહીં. નોંધમાં આવેલ “ગેસ” શબ્દને અન્ય શબ્દ “ગેસવર્ક્સ” પરથી તેનો અર્થસ્વભાવ પ્રાપ્ત થશે.

બેલેન્ટાઈન્સ લૉ ડિક્શનરી, ૩જી આવૃત્તિ, ૧૯૬૯ માં “ગેસવર્ક્સ” ની વ્યાખ્યા “ફૅટ્રિમ ગેસના ઉત્પાદન માટેનો પ્લાન્ટ” એવી આપવામાં આવી છે. તેવી જ રીતે વેબસ્ટર્સ ન્યૂ ૨૦થ સેન્ટ્યુરી ડિક્શનરીમાં તેની વ્યાખ્યા “એવી સંસ્થા જ્યાં ગેસ અને પ્રકાશનું ઉત્પાદન કરવામાં આવે છે” એવી કરવામાં આવી છે. “ગેસવર્ક્સ” નો અર્થ “ગેસનું ઉત્પાદન કરનાર કારખાનું, તેની તમામ ચંત્રસામગ્રી અને અનુસંગી ઉપકરણો સહિત; એવી જગ્યા જ્યાં ગેસ ઉત્પન્ન થાય છે” એવો સમજાવવામાં આવ્યો છે. “ગેસવર્ક્સ” શબ્દનો અર્થ ગેસનું ઉત્પાદન થતી જગ્યાના અર્થમાં સુસ્પષ્ટ રીતે સમજાતો છે. તેથી, યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૨૫ માં આવેલ “ગેસ” માં કુદરતી ગેસનો સમાવેશ થાય છે, એવો પ્રસ્તાવ સ્વીકારવો મુશ્કેલ છે, કારણ કે તે ગેસવર્ક્સમાં ઉત્પાદિત ગેસથી મૂળભૂત રીતે ભિન્ન છે. પરિણામે, યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૨૫ ફક્ત ઉત્પાદિત ગેસને જ આવરી શકે અને તેના પરિધિમાં કુદરતી ગેસ આવતો નથી. આથી રાજ્યોનો એવો દલીલખંડન થાય છે કે કુદરતી ગેસ અને દ્રવીકૃત કુદરતી ગેસ સંબંધિત કાયદા બનાવવાની વિશિષ્ટ સત્તા માત્ર તેમની જ છે. યાદી ૨ ની એન્ટ્રી ૨૫ ફક્ત ઉત્પાદિત ગેસને જ આવરી લે છે. આ જ બંધારણના રચયિતાઓનો સ્પષ્ટ આશય છે

બંધારણ.”૧૦.૩.૨

ઉપરોક્ત ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૩ માં દર્શાવાયેલ

સિદ્ધાંત એવો હતો કે એક યાદીમાંની કોઈ એન્ટ્રી િકાનું એવું અર્થઘટન કરી શકાય નહિ કે જેના પરિણામે બીજી એન્ટ્રી િકા રદ થઈ જાય અથવા લુપ્ત થઈ

જાય, અથવા બીજી એન્ટ્રી િકા નિરર્થક બની જાય. યાદી ૨ ની એન્ટ્રી િકા ૨૫ નું એવું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું નહોતું જેનો પરિણામ સંઘ યાદીની એન્ટ્રી િકા ૫૩ ને લુપ્ત કરવાની અસર પેદા કરે.

૧૦.૩.૩ એન્ટ્રી િકામાં આવેલા શબ્દોની વ્યાખ્યા અંગે ઉપરોક્ત અવલોકનો અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા આ પ્રસ્તાવને સમર્થન આપે છે કે યાદી ૨માં આવેલ એન્ટ્રી િકા “રાજ્યનું જાહેર દેવું” ને એક જ સંકલ્પના અને એક જ વાક્યખંડ તરીકે અર્થઘટિત કરવી જોઈએ અને તેને અનુકૂળ અર્થઘટન જોડવા માટે દ્વિખંડિત કરી શકાતું નથી.

૧૦.૪ સાર અને તત્ત્વનો સિદ્ધાંત એ નિર્ધારિત કરવામાં પણ લાગુ પડશે કે કાયદેસર વ્યવસ્થા કોઈ નિશ્ચિત એન્ટ્રી ની અંદર આવે છે કે નહીં. સુરહમનાયન ચેટ્ટિયાર વિ. મુકુ સ્વામી ગાઉન્ડન [એ.આઈ.આર. ૧૯૪૧ એફ.સી. ૪૭] માં એવું અવલોકિત કરવામાં આવ્યું હતું અને ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, નિઃસંદેહ આ એક મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો છે, પરંતુ, લોર્ડશીપ્સના મત મુજબ, તેથી નહીં કે આક્રમણની વિવિધ માત્રાઓ વચ્ચે ભેદ કરીને કોઈ અધિનિયમની વૈધતા નક્કી કરી શકાય; પરંતુ આક્ષેપિત અધિનિયમનું સારતત્ત્વ અને મૂળ સ્વરૂપ શું છે તે નક્કી કરવાની દૃષ્ટિએ. તેની જોગવાઈઓ ફેડરલ ક્ષેત્રમાં એટલી હદ સુધી એન્ટ્રી િકા શકે છે કે તે દર્શાવે કે તેનો ખરો સ્વભાવ પ્રાંતીય બાબતો સાથે સંબંધિત નથી; પરંતુ પ્રશ્ન એવો નથી કે તેણે ઓછું કે વધારે અતિક્રમણ કર્યું છે કે નહીં, પરંતુ અતિક્રમણ, જે કંઈ હોય તે, એવું છે કે નહીં કે જે દર્શાવે કે આક્ષેપિત અધિનિયમનું સારતત્ત્વ અને મૂળ સ્વરૂપ ધીરધારનો વ્યવહાર નથી, પરંતુ પ્રોમિસરી નોટ્સ અથવા બેંકિંગ છે?

એકવાર આ પ્રશ્ન નક્કી થઈ જાય, ત્યારબાદ તે અધિનિયમ સીમારેખાની એક અથવા બીજી બાજુ આવે છે અને તેની વાસ્તવિક વિષયવસ્તુ અનુસાર તે વૈધ છે કે અવૈધ છે તે નિર્ધારિત કરી શકાય છે.

૧૦.૫ ભારત સંઘ વિ. શાહ ગોવર્ધન એલ. કાબરા ટીચર્સ' કોલેજ

[(૨૦૦૨)૮ એસીસી ૨૨૮] માં, એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું,

“પરંતુ, આ નિયમ વિધાનમંડળને એવા વિષય સંબંધિત કાયદો બનાવવા સક્ષમ બનાવશે નહીં, જેનો કોઈપણ એન્ટ્રી િકાના વિષયવસ્તુ સાથે કોઈ યુક્તિસંગત સંબંધ ન હોય. વિધાનમંડળની સત્તા જળવાઈ રહે તે અંગેની ચિંતામાં શબ્દોના અર્થને તેમના વાજબી અભિપ્રાયથી આગળ વિસ્તૃત ન કરવામાં આવે તે માટે અદાલત ક્યારેક કર્તવ્યબદ્ધ બને છે.

(ભારાંકન પૂરું પાડવામાં આવેલ છે)

૧૦.૫.૧ ઉપરોક્ત કેસમાં, સર્વોચ્ચ અદાલત સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ ની એન્ટ્રી િકા ૬૬ની સરખામણીમાં નેશનલ કાઉન્સિલ ફોર ટીચર્સ એજ્યુકેશન અધિનિયમ, ૧૯૮૩ ની કલમ ૧૭ ની ઉપકલમ (જ) ની તપાસ કરી રહી હતી. આ જોગવાઈમાં એવું પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હતું કે અનાધિકૃત સંસ્થા પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલ શિક્ષક શિક્ષણની લાયકાત સરકાર હેઠળની નિમણૂકના હેતુ માટે અમાન્ય ગણાશે. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સમગ્ર અધિનિયમનું સમગ્રપણે પરીક્ષણ કરતાં અને તેના હેતુ તથા વ્યાપની તપાસ કરતાં, આ જોગવાઈ સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૧ ની એન્ટ્રી િકા ૬૬ હેઠળ આવતી ઉચ્ચ શિક્ષણ માટેના ધોરણોના સમન્વય અને નિર્ધારણ સાથે સંબંધિત હતી.

૧૦.૫.૨ તે સમજાવવામાં આવ્યું હતું,

“જ્યારે કોઈ કાયદાને વિધાન સત્તાની સીમાથી બહારનો હોવાનું આક્ષેપ કરીને પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે જે બાબત નિર્ધારિત કરવી જરૂરી બને છે તે એ કાયદાનું સાચું સ્વરૂપ છે. જો આવા પરીક્ષણ પરથી એવું જણાય કે તે કાયદો તત્ત્વતઃ એવી બાબત અંગેનો છે જે વિધાનમંડળને સોંપવામાં આવી છે, તો પછી ભલે તે આકસ્મિક રીતે એવી બાબતોને સ્પર્શતો હોય જે તેની સત્તાની બહારની છે, તેમ છતાં તેને સમગ્રરૂપે માન્ય ગણવો ફરજિયાત થાય. અધિનિયમનું સાચું સ્વરૂપ તપાસવા માટે સમગ્ર અધિનિયમ, તેનો હેતુ, વ્યાપ અને અસરનો વિચાર કરવો જરૂરી છે. બીજી વિધિની સીમામાં અતિક્રમણ થયું છે કે નહીં તે પ્રશ્નનો નિર્ધારણ પ્રમાણથી નહીં પરંતુ તત્ત્વથી કરવાનું હોય છે. “સાર અને તત્ત્વ” ના સિદ્ધાંતનો અમલ માત્ર બે વિધાનમંડળોની સત્તાઓ વચ્ચેના સંઘર્ષના કેસોમાં જ નહીં, પરંતુ જ્યાં પણ એવો પ્રશ્ન ઊભો થાય કે કોઈ વિધિ તે ખાસ વિધાન સત્તા હેઠળ આવરી લેવાય છે કે નહીં, જેના પ્રયોગમાં તેનો નિર્માણ કરવામાં આવ્યો હોવાનું દર્શાવવામાં આવે છે, તેવા દરેક કેસમાં કરવો પડે છે.” (ફક્ટો ૭)

૧૦.૬ સર્વોચ્ચ અદાલતે એ.કે. ફૂલ્ગા વિ. મદ્રાસ સ્ટેટ [એ.આઈ.આર. ૧૮૫૭ એસ.સી. ૨૬૭] માં ઉલ્લેખેલ સિદ્ધાંતને સ્મરણમાં લેવું યોગ્ય છે કે પડકારાયેલ વિધાનના સાર અને તત્ત્વ તથા તેના સાચા સ્વરૂપ, તેમજ વિધાનક્ષેત્રના વિષયવસ્તુ પર વિચાર કરતાં, માત્ર ઢોંગના બહાને અથવા પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યાના સ્વરૂપમાં, કેન્દ્ર હોય કે રાજ્ય હોય, એમમાંથી કોઈને પણ પોતાની સત્તાની સીમા બહારના હેતુને અમલમાં મૂકવાની અને બીજા પક્ષની અનન્ય સત્તામાં અતિક્રમણ કરવાની સત્તા નથી. માત્ર પ્રક્ષેપિત હેતુના આધાર પર અને આ રજૂઆતના આધારે કે પડકારાયેલ અધિનિયમ કોઈ નિશ્ચિત હેતુ સિદ્ધ કરવા માગતું

હતું, કાયદાના સાચા સ્વરૂપને અવગણવા યોગ્ય વિચારણા બની શકતી નથી.
સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું,

ભલે ઉદ્દેશ્ય અથવા હેતુ વિધાનમંડળના વિધાનક્ષેત્રની અંદર
આવતો હોય, તથાપિ તેની સક્ષમતાની બહારના વિષયવસ્તુ પર
વિધાન બનાવી તેને સિદ્ધ કરી શકાતું નથી.... વિધાનનો સાર
અને તત્ત્વ નિર્ધારિત કરવા માટે જે જોવાનું હોય છે તે વિધાનની
વિષયવસ્તુ છે, અને “તેને પ્રેરિત કરતું પ્રેરક કારણ

વિધાનમંડળ” અથવા “અંતિમ અને પ્રાપ્ત કરવાનું ઇચ્છિત”.”

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૧૦.૭ એ સ્થિતિ, જે એવા પ્રકરણમાં ઊભી થાય છે જ્યાં કોઈ રાજ્ય
વિધાનમંડળ એવો દાવો કરે છે કે તેણે એવો વિષય ધ્યાનમાં રાખીને કાયદો
બનાવ્યો છે જે માટેનું વિધાનક્ષેત્ર ઉપરથી જોતા તો એવી કોઈ એન્ટ્રી િકામાંથી
ઉત્પન્ન થતું જણાય છે, પરંતુ વાસ્તવમાં તે ક્ષેત્ર રાજ્ય વિધાનમંડળ માટે નિર્ધારિત
નથી, અને તેના પરિણામો શું થાય છે, તે બાબતનું સ્પષ્ટીકરણ સર્વોચ્ચ અદાલતે
ઈ.વી. ચિન્નૈયા વિ. આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય [(૨૦૦૫) ૧ એસ.સી.સી. ૩૯૪] ના કેસમાં
આપેલા નિર્ણયના સંદર્ભથી કરી શકાય. આંધ્ર પ્રદેશ અનુસૂચિત જાતિ (અનામતનું
તર્કસંગતીકરણ) અધિનિયમ, ૨૦૦૦ ની માન્યતાને પડકારતી અરજીઓ પાંચ
ન્યાયાધીશોવાળી પીઠે જ:૧ ની બહુમતીથી ફગાવી દીધી હતી અને સર્વોચ્ચ
અદાલત સમક્ષ, અન્ય મુદ્દાઓ ઉપરાંત, આ પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઉઠાવવામાં
આવ્યો હતો કે આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યને યાદી ૨ ની એન્ટ્રી િકા ૪૧ અથવા યાદી ૩ ની
એન્ટ્રી િકા ૨૫ હેઠળ વિધાન કરવાની સક્ષમતા હતી કે નહીં. ઉક્ત અધિનિયમ

દ્વારા, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૪૧ હેઠળ તૈયાર કરાયેલી રાષ્ટ્રપતિ યાદીમાં દર્શાવેલ અનુસૂચિત જાતિઓને એ, બી, સી અને ડી એમ જૂથબદ્ધ કરવામાં આવી હતી, અને આ રીતે વિભાગ પાડી સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૫(૪) અને ૧૬(૪) હેઠળ રાજ્યની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં તથા રાજ્યની સેવાઓમાં પછાત વર્ગો માટેની ૧૫% અનામતનું વહેંચણું કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત અધિનિયમની માન્યતા વિરુદ્ધ ઉઠાવાયેલ દલીલ એવી હતી કે તે વાસ્તવમાં ઉપરોક્ત એન્ટ્રી િકાઓ હેઠળ અનુમાનિત વિધાનક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત નહોતો, પરંતુ હકીકતમાં તેનો હેતુ અનુસૂચિત જાતિનું ઉપવિભાજન કરવાનો હતો, અને તેથી તે અધિનિયમને યાદી ૨ ની એન્ટ્રી િકા ૪૧ તથા યાદી ૩ ની એન્ટ્રી િકા ૨૫ ના સંદર્ભે ન્યાયસંગત ઠેરવી શકાય તેમ ન હતો.

૧૦.૭.૧ જાણે પ્રતિવાદીઓ પક્ષની એ દલીલનો જવાબ આપતાં હોય કે કાનૂનની વિધેયકનો હેતુ તેના ક્ષેત્રનું મૂલ્યાંકન કરવા અને તેથી વિધાનક્ષમતાનું નિર્ધારણ કરવા માટે શાસક માપદંડ છે, તેમ અધિનિયમના હેતુઓ એકમાત્ર કસોટી બની શકતા નથી,

“....જો અધિનિયમમાં જણાવાયેલા હેતુઓ જ અધિનિયમના સાચા સ્વરૂપનું નિર્ધારણ કરવા માટેના એકમાત્ર માપદંડ હોત, તો પડકારાયેલો અધિનિયમ પિથ એન્ડ સબ્સ્ટન્સના સિદ્ધાંતના લાગુ પડવાથી રાજ્યની વિધાન સત્તા સ્થાપિત કરવાની આવશ્યકતા પૂર્ણ કરે છે, પરંતુ તે એકમાત્ર માપદંડ નથી. ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, અદાલતે માત્ર કાયદામાં જણાવ્યા મુજબના અધિનિયમના હેતુની જ નહીં, પરંતુ તેના વ્યાપ અને અસરની પણ

તપાસ કરવી પડશે, જેથી જાણી શકાય કે પ્રશ્નાધીન અધિનિયમ ખરેખર રાજ્યને ફાળવાયેલા વિધાન ક્ષેત્ર સાથે વાસ્તવિક રીતે સંબંધિત છે કે નહીં.” (ફકરો ૩૧) (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૦.૭.૨ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉક્ત કાયદા વિષે ઠરાવ્યું હતું કે ઉક્ત આક્ષેપિત અધિનિયમનો મુખ્ય હેતુ રાજ્યને લાગુ પડતી અનુસૂચિત જાતિઓની યાદીમાં ઉપજાતિઓના જૂથો સર્જવાનો હતો અને અનામતનું વહેંચાણ માત્ર ગૌણ તથા અનુસંગિક હતું. આ વર્ગીકરણ અને અનામતના વહેંચાણનો હેતુ જે કંઈ હોય, રાજ્ય યાદી ૨ની એન્ટ્રી ૪૧ અથવા યાદી ૩ની એન્ટ્રી ૨૫ પરથી પોતાની કાયદેસર સક્ષમતા અનુસરીને એવો કાયદો બનાવવાની વિધાન સત્તાનો દાવો કરી શકતું નથી. સર્વોચ્ચ અદાલતના તર્કમાં એક માર્ગદર્શક સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રશ્નાધીન કાયદો શિક્ષણના ક્ષેત્રને અથવા રાજ્યની જાહેર સેવાઓના ક્ષેત્રને નિયંત્રિત કરતો કાયદો નહોતો.

૧૦.૮ બોન્ડ્સના પૂર્વપરિપક્વ મુક્તિકરણ સંબંધિત પડકારાયેલ વિધાન, તેના મૂળ તત્ત્વ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપના દૃષ્ટિકોણથી, યાદી ૨ની એન્ટ્રી ૪૩ હેઠળ આવતું કાયદું છે કે યાદી ૩ની એન્ટ્રી ૨૦ હેઠળ આવતું કાયદું છે કે બંને સાથે લઈને આવતું કાયદું છે કે નહીં, તે પ્રશ્નના અર્થઘટનાત્મક પાસાને ધ્યાનમાં લેતાં, ઇ.વી. ચિન્નૈયા (ઉપરોક્ત) માં આપેલ ઉપરોક્ત નિર્ણય લાગુ પાડવા માટે વધુ નજીકની માર્ગદર્શક રેખાઓ પ્રદાન કરે છે. મૂળ તત્ત્વ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપના સિદ્ધાંતના આધારે તેની તપાસ કરતાં, અને વિશેષ કરીને પડકારાયેલ વિધાનની જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને કલમ ૩૨, ના સંદર્ભમાં જોતા, આ કાયદાનો વિષય

વાસ્તવમાં તેનું વિષયક્ષેત્ર યાદી રની એન્ટ્રી ૪૩ અને યાદી ૩ની એન્ટ્રી ૨૦ સુધી પહોંચતું હોવાનું જણાતું નથી અને જોગવાઈઓના સ્વભાવ તથા તેમના મૂળ તત્ત્વ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપને ધ્યાનમાં લેતાં, ઉક્ત એન્ટ્રી ોને પડકારાયેલ વિધાનના વિષયનું સ્વભાવિક ક્ષેત્ર કહી શકાય તેમ નથી.

૧૦.૯ આક્ષેપિત વિધાન તરફ પુનઃ વળતાં, તેનું નામકરણ અને તેની વાસ્તવિક જોગવાઈઓ બોન્ડોના પરિશોધન સાથે સંબંધિત છે. રાજ્યએ કાયદો ઘડીને એસએસએનએનએલને ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડોનું પૂર્વાવધિ પરિશોધન કરવાની સત્તા સોંપી છે. કલમ ૩એ, બોન્ડોના મૂળ નિર્ગમનની શરતોમાં તેમના પરિશોધનનો સમય, તારીખ અને મૂલ્યમુખ અંગે સ્થાનાપત્ર અને ફેરફાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કાયદો તેના ચથાર્થ સ્વરૂપ અને સારમાં પ્રતિભૂતિઓ સાથે સંબંધિત છે. રાજ્યએ આક્ષેપિત અધિનિયમમાં ઉક્ત જોગવાઈઓ ઘડીને, બોન્ડના નિર્ગમન સમયે રચાયેલ વિશેષ કરારમાં ફેરફાર કરવા માટે વિધાન કર્યું છે. વિવિધ સ્ટોક એક્સચેન્જોમાં સૂચિબદ્ધ કરાયેલા બોન્ડો સાથે સંલગ્ન શરતો, જેમાં તેમના વ્યવહારની પ્રક્રિયા, પરિશોધન ચુકવણી અને અવધિ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી, તે અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ બદલીને નવી શરતોથી સ્થાનાપત્ર કરવામાં આવી હતી.

૧૦.૯.૧ જ્યારે આક્ષેપિત વિધાનને સમૂહરૂપે જોવામાં આવે છે, ત્યારે સૂચિ ૨ માંની ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ એન્ટ્રી િકાની અંદર ઉક્ત કાયદો આવે છે એવી રજૂઆત સ્વીકારવી શક્ય નથી. તેના વિધાનક્ષેત્રના દષ્ટિકોણથી આ કાયદાને ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ સાથે સંબંધિત ગણાવી શકાય નહીં અને વિધાન કરવાની

સત્તા ઉપજાવવા તથા વિધાનક્ષમતા ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે રાજ્યને ઉક્ત એન્ટ્રી િકા ઉપલબ્ધ નથી. તેથી, આક્ષેપિત વિધાનનો રાજ્યના જાહેર ઋણના વિષય સાથે કોઈ સંબંધ નથી. આક્ષેપિત વિધાન માટે આ સંકલ્પના સાથે દૂરનો સંબંધ પણ અનુમાનિત કરી શકાય તેમ નથી. તેવી જ રીતે, સૂચિ ૩ માંની એન્ટ્રી િકા ૨૦, એટલે કે આર્થિક અને સામાજિક આયોજનનું ક્ષેત્ર, આકર્ષિત થાય છે એવી રજૂઆત પણ ગેરસમજભરી છે, કારણ કે જ્યારે આક્ષેપિત અધિનિયમની જોગવાઈઓનો પ્રકાર, સ્વરૂપ અને આવશ્યક તત્વોનું પરિચિંતન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તત્વ અને સારના દૃષ્ટિએ આ કાયદો આર્થિક અને સામાજિક આયોજન સાથે સંબંધિત છે એવું કહી શકાય નહીં.

“..... આ રીતે, પ્રકૃતિ અને સારનો નિયમ એ નક્કી કરવા માટે લાગુ પડે છે કે પડકારાયેલ વિધાન બંધારણની કલમો ૨૪૬(૧) અને ૨૪૬(૩) હેઠળની તે વિધાનસત્તાની પરિધિમાં આવે છે કે નહીં, અને અધિકારક્ષેત્રના સંઘર્ષનો નિવારણ કરવા માટે. જો કોઈ અધિનિયમ તેની પ્રકૃતિ અને સારમાં એક યાદીમાં આવતો હોય, તો માત્ર આકસ્મિક અતિક્રમણ હોવા છતાં તેને બીજી યાદીમાં આવતો ગણવો નહીં અને તેની માન્યતા તે મુજબ નક્કી થવી જોઈએ. પ્રકૃતિ અને સારનો નિયમ, આ રીતે, “બે જુદી જુદી યાદીઓની કોઈપણ બે એન્ટ્રી િકાઓ” અને અધિનિયમ વચ્ચેના આવરણના પ્રશ્નનો ઉકેલ, તે વિધાનના “ખરા સ્વભાવ અને લક્ષણ” અંગેની તપાસના આધારે કરે છે.

આ અદાલત વિધાનને સમગ્રતા સાથે તપાસે છે અને તે જાણવા પ્રયત્ન કરે છે કે પડકારાયેલો કાયદો તે બનાવનાર વિધાનમંડળની સત્તાસીમામાં મૂળભૂત રીતે આવે છે કે નહીં, ભલે

તે અનુસંગિક રીતે અન્ય કોઈ વિધાનમંડળના વિધાનક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ કરતો હોય. જે કેસમાં કોઈ અધિનિયમની વૈધતાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે, તેમાં એવું બની શકે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓના આધારે રહેલો વિષય, એક દષ્ટિએ, કેન્દ્રની સત્તાની અંદર આવે અને બીજી દષ્ટિએ રાજ્યોની સત્તાની અંદર આવે. જ્યારે આવી સ્થિતિ થાય, ત્યારે પડકારાયેલા વિધાનનું સારતત્ત્વ અને મૂળ સ્વરૂપ તપાસવું આવશ્યક બને છે; અને જોવું પડે છે કે તેના સારતત્ત્વ અને મૂળ સ્વરૂપ મુજબ તે વિધાન સૂચિઓમાંથી એક અથવા બીજીમાં આવે છે કે નહીં. અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, પડકારાયેલા અધિનિયમની બંધારણીય માન્યતા અન્ય વિધાનમંડળને ફાળવવામાં આવેલ ક્ષેત્રમાં થયેલા અતિક્રમણના પ્રમાણથી નક્કી થતી નથી, પરંતુ તેના સારતત્ત્વ, તેમજ તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપ અને લક્ષણથી નક્કી થાય છે, જેથી જાણી શકાય કે વિષય વસ્તુ તે અધિનિયમ બનાવનાર વિધાનમંડળના ક્ષેત્રમાં આવે છે કે નહીં. પ્રતિબંધિત ક્ષેત્રમાં થયેલું અનુસંગિક અથવા સહાયક અતિક્રમણ, પડકારાયેલો કાયદો બનાવવાની વિધાનમંડળની સક્ષમતાને અસર કરતું નથી.”

(પરિષેદ ૮૯)

૧૦.૧૦ ઉપર દર્શાવ્યા મુજબની એન્ટ્રી િકાની વ્યાખ્યા શાસિત કરતી સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં લેતાં, અને પડકારાયેલી વિધાનરચનાની જોગવાઈઓની સામગ્રીમાંથી પ્રાપ્ત થતી તેની સારસ્વરૂપતા તથા સાચા સ્વભાવને સાથે લઈ, એવો નિર્ણય કરવો આવશ્યક છે કે ઉક્ત કાયદો પોતાની સક્ષમતા માટે ઉક્ત વિધાનક્ષેત્ર પર દાવો કરી શકતો નથી. “રાજ્યનું જાહેર દેવું” પડકારાયેલી વિધાનરચના માટે વિધાનગૃહરૂપ આશ્રયસ્થાન નથી, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે તેના વિષયવસ્તુનું પિથ

એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતથી મૂલવવામાં આવે.

૧૦.૧૧ કલમ ૨૪૬ માં “ના સંબંધમાં” એવો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જે વિધાન સત્તાના પ્રયોગને સમજવામાં સાર અને તત્વના સિદ્ધાંતને કાર્યરત બનાવે છે. જોકે “ના સંબંધમાં” શબ્દો કોઈ એન્ટ્રી િકાનું વ્યાપક રીતે અર્થઘટન કરવા પ્રેરણા આપે છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉજાગર પ્રિન્ટ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [(૧૯૮૯)૩ એસ.સી.સી. ૪૮૮] માં અવલોકન કર્યું છે કે કોઈ વિશિષ્ટ કાયદો કોઈ વિશિષ્ટ વિષયના સંબંધમાં છે કે નહીં તે જોતી વખતે પણ કસોટી એ છે કે તે વિધાનનો એન્ટ્રી િકામાં આવરી લેવાયેલા વિષય સાથે સારૂપ અને વાસ્તવિક સંબંધ હોવો જોઈએ, માત્ર દૂરનો સંબંધ નહીં. વિવાદિત કાયદાને “ના સંબંધમાં” શબ્દપ્રયોગનો આશરો લઈ રાજ્યના જાહેર દેવા માટેનો કાયદો તરીકે પણ જોવું શક્ય નથી, કારણ કે તેના સાર અને તત્વમાં તે રાજ્યના જાહેર દેવાના સંબંધમાં નથી.

૧૦.૧૧.૧ વિવાદિત કાયદો રાજ્ય યાદીની કોઈપણ એન્ટ્રી સાથે સાંકળી શકાય તેમ નથી. જે જોગવાઈ તેમાં સંકલિત કરવામાં આવી છે અને જે વિષય અંગે તેની કુલ અસર ઊભી થાય છે, તે પ્રતિભૂતિઓ સાથે સમય પહેલાં વ્યવહાર કરવા બાબતની છે. કેન્દ્રિય વિધાનમંડળ દ્વારા સક્ષમ રીતે ઘડાયેલા વિવિધ અધિનિયમો આ વિષય સાથે સંબંધિત રીતે કાર્યરત છે. તેથી, જો વિવાદિત કાયદા માટે વિધાનક્ષેત્ર શોધવાનું હોય, તો તેનો મૂળ સ્વરૂપ અને તત્વના આધારે માત્ર તે ક્ષેત્રમાં જ શોધી શકાય જ્યાં સંસદીય કાયદાઓ કાર્યરત રહ્યા છે. તેનો વિગતવાર ઉલ્લેખ આગળ કરવામાં આવે છે. એવું બની શકે કે બોન્ડોના નિર્મોકનો મુદ્દો કરારક્ષેત્રમાં આવેલ હોવાથી, જેના પરિણામે કરારજન્ય બાધ્યતાઓ ઊભી થઈ હતી

અને ત્યારબાદ વિવાદિત કાયદા દ્વારા તે કરારજન્ય બાધ્યતાઓમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા તેને નિષ્ફળ બનાવવામાં આવી હોય, તો વિવાદિત વિધાનના વિષયને સમવર્તી યાદીની એન્ટ્રી ૭ સાથે સંકળાયેલ માનવામાં આવી શકે, જે છે “કરારો, જેમાં ભાગીદારી, એજન્સી, વહનનો કરાર અને કરારના અન્ય વિશેષ સ્વરૂપોનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ કૃષિ જમીન સંબંધિત કરારોનો સમાવેશ થતો નથી”. અગાઉના કરારને રદબાતલ કરીને વિશેષ કરાર ઊભો કરનાર તરીકે વિવાદિત કાયદાને જોવામાં આવી શકે. વિરુદ્ધતા અને તેના પાસાઓ ૧૧. જ્યારે વિરુદ્ધતા ઊભી થાય છે, ત્યારે સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાની સામે વિરુદ્ધ રાજ્ય કાયદો અમાન્ય બની જાય છે અને અસંવિધાનિક ઠરે છે. વિરુદ્ધતા એ રાજ્યના વિધાનમંડળ અને કેન્દ્રિય વિધાનમંડળની વિધાન કરવાની સત્તા સાથે સંબંધિત એક બંધારણીય સંકલ્પના છે, જે બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં આવેલી ત્રણ યાદીઓમાં વહેંચાયેલા વિવિધ વિધાનમથકો અને વિષયો અંગે લાગુ પડે છે. વિરુદ્ધતા શબ્દના અર્થમાં વિવિધ પાસાઓ અને પરિમાણો છે. વિરુદ્ધતા સંબંધિત વિધાનમંડળને કાયદો બનાવવા ના અધિકાર સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે. સંબંધિત યાદીની એન્ટ્રી માં તેના માટે નિર્ધારિત ક્ષેત્ર અંગેની તેની સક્ષમતા અને તે વિષય અંગે સક્ષમ રીતે વિધાન કરવા માટે સંસદની પ્રબળ સત્તા સાથે તેનો સીધો સંબંધ છે. તે એ કારણસર ઊભી થઈ શકે કે રાજ્ય કાયદાએ કેન્દ્રિય કાયદાના ક્ષેત્રમાં અતિક્રમણ કર્યું હોય અને વિસંવાદની પરિસ્થિતિ ઊભી કરી હોય, જેથી બંને કાયદાઓનું સહઅસ્તિત્વ શક્ય ન રહે.

ક્ષેત્ર સંસદ દ્વારા વિધિવત્ ઘડાયેલા કાયદા દ્વારા આવરી લેવાયેલો હોય, અને રાજ્ય વિધાનસભા તે જ ક્ષેત્રમાં, યાદીઓ પૈકીની કોઈ એક અથવા વધુ એન્ટ્રી િકાઓમાંથી વિધાનક્ષમતા હોવાનો દાવો કરીને, એવા વિષય અથવા વિષયો અંગે પોતાની વિધાનસભાનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયાસ કરે કે જેના માટેનો ક્ષેત્ર સંપૂર્ણ રીતે આવરી લેવાયો હોય. આવી પરિસ્થિતિ સર્જાય ત્યારે, રાજ્ય વિધાનસભા તે ક્ષેત્રમાં કાયદો બનાવવાના પોતાના અધિકારથી વંચિત થાય છે, કારણ કે આવી સ્થિતિમાં, રાજ્ય કાયદા સાથે સહઅસ્તિત્વનો પાસો એક બાજુ રાખવામાં આવે તો પણ, રાજ્ય કાયદાનું માત્ર અસ્તિત્વ જ અસંગતિ અને મતભેદની પરિસ્થિતિ ઊભી કરે છે, તેનું સાદું કારણ એ છે કે સંસદે તે વિષયવસ્તુ પર સંપૂર્ણપણે કાયદેસર વિધાન કર્યું છે. વિસંગતિના પ્રકારભેદો, જો તેમને એમ કહેવા હોય, તો અમારા સંવિધાનમાં વિધાનસભાઓની યોજના હેઠળ કલ્પાયેલ સંઘીય વિધાન સર્વોચ્ચતાના હિતકારી સિદ્ધાંતના આવશ્યક અનુસંગ અને તેના વિસ્તરણરૂપ છે.

૧૧.૨ કલમ ૨૫૪ના વાચનથી એવું જણાય છે કે જ્યારે રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય ત્યારે વિરોધાભાસ ઉપજે છે, અને તેનાથી એવો અર્થ નીકળે છે કે “કાયદાની કોઈપણ જોગવાઈ” બાબતે પણ રાજ્ય કાયદો અને કેન્દ્રીય કાયદા વચ્ચે વિરોધાભાસ ઊભો થઈ શકે છે. તેથી, કેન્દ્રીય કાયદાની સરખામણીએ રાજ્ય કાયદાની એકમાત્ર જોગવાઈ અંગે પણ એવો વિરોધાભાસ ઉપજી શકે છે. એકવાર આવું જણાય, ત્યારે તે વિરોધાભાસ સર્જે છે. કલમ ૨૫૪ની ઉપકલમ (૨) કહે છે કે જ્યારે સમવર્તી યાદીમાં આવેલા

વિષયોમાંથી કોઈ એક વિષય સંબંધે રાજ્યના વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો, તે જ વિષય સંબંધિત અમલમાં રહેલા કાયદાની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોય, ત્યારે કેન્દ્રીય કાયદો પ્રબળ રહેશે. તેના પરંતુકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે સંસદને ઉક્ત વિષય પર કોઈ કાયદો બનાવવા, અથવા અધિનિયમ દ્વારા તેમાં ઉમેરો કરવા, સુધારો કરવા, ફેરફાર કરવા કે રદ કરવા પરથી રોકવામાં આવતી નથી, અને મતભેદની સ્થિતિમાં એવો અધિનિયમ રાજ્યના વિધાન કરતાં પ્રબળ રહેશે. કલમ ૨૫૪ સંઘીય સર્વોચ્ચતાના સિદ્ધાંતને સ્વીકારે છે.

૧૧.૩ રાજ્ય કાયદો કેન્દ્રીય કાયદા સાથે અસંગત હોય ત્યારે અસંગતિના ઉપરોક્ત વ્યાપક રીતે ઉદ્દેખિત પાસાઓ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોનું અવલોકન કરતાં વધુ સ્પષ્ટતાથી સમજી શકાય છે.

૧૧.૪ દીપ ચંદ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. [એ.આઈ.આર. ૧૯૫૯ એસ.સી. ૬૪૮] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ત્રિવિધ કસોટીઓ દર્શાવીને વિસંગતતાની સંકલ્પનાનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હતું, (૧) શું બંને જોગવાઈઓ વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ છે; (૨) શું સંસદનો આશય રાજ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમને બદલીને વિષયવસ્તુ અંગે સંપૂર્ણ સંહિતા નિર્ધારિત કરવાનો હતો; અને (૩) શું સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો એક જ ક્ષેત્ર આવરી લે છે.

૧૧.૪.૧ સર્વોચ્ચ અદાલતે વધુમાં આ મુજબ નિરીક્ષણ કરીને પરિમાણોને ઉજાગર કર્યા,

“૨૯. નિકોલસે તેમના ઓસ્ટ્રેલિયન કોન્સ્ટિટ્યૂશનમાં, ૨૭ આવૃત્તિ, પાનું ૩૦૩ પર, અસંગતતા અથવા વિરુદ્ધાભાસના ત્રણ કસોટીઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે:—”(૧) સ્પર્ધાત્મક કાયદાઓની વાસ્તવિક શરતોમાં અસંગતતા હોઈ શકે;(૨) ભલે કોઈ પ્રત્યક્ષ સંઘર્ષ ન હોય, તેમ છતાં રાજ્યનો કાયદો અમલયોગ્ય ન રહી શકે, કારણ કે કોમનવેલ્થનો કાયદો અથવા કોમનવેલ્થ અદાલતનો પંચનિર્ણય પૂર્ણ અને સર્વત્રાહી સંહિતા હોવાનો અભિપ્રેત છે; અને (૩) હેતુના અભાવમાં પણ, જ્યારે રાજ્ય અને કોમનવેલ્થ બન્ને એક જ વિષયવસ્તુ ઉપર પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા પ્રયત્ન કરે, ત્યારે વિરુદ્ધતા ઊભી થઈ શકે છે.”

આ અદાલતે

(૧) માં, અન્ય બાબતો સાથે, જણાવાયેલા આ ત્રણ નિયમોને અસંગતિ તરીકે સ્વીકાર્યા હતા.

(૨) માં, આ અદાલતે સમાન કસોટી નિર્ધારિત કરી હતી. પાનું ૮૦૭ પર એમ જણાવાયું છે: “તેમાં સમાયેલ સિદ્ધાંત એ છે કે જ્યારે કેન્દ્ર અને પ્રાંત બન્ને દ્વારા સમાન ક્ષેત્રને આવરી લેતું કાયદાનિર્માણ થયેલું હોય, અને બન્નેને એ જ બાબતે કાયદો બનાવવાની સત્તા હોય, ત્યારે કેન્દ્રનો કાયદો રાજ્યના કાયદા ઉપર પ્રબળ રહેશે.”

૧૧.૫ એમ. કરુણાનિધિ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૭૯) ૩ એસસીસી

૪૩૧] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે આ સિદ્ધાંતને આ રીતે વિસ્તૃત કર્યો હતો,

જ્યાં સમવર્તી યાદીમાંની અ અને અ ની જોગવાઈઓ સંપૂર્ણપણે અને

નિર્વિવાદ રીતે લાગુ પડતી હોય, ત્યાં ના પ્રાવધાનો પ્રબળ રહેશે અને

વિરોધાભાસને કારણે તે રદબાતલ બની જશે. ૨. જોકે, જ્યાં રાજ્ય દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈ કાયદો સમવર્તી ચાદીની કોઈ એન્ટ્રી િકા પર પસાર કરાયેલા કાયદા સાથે સંઘર્ષમાં આવે છે, ત્યાં તે અસંગતતાની હદ સુધી પ્રાધાન્ય પામશે અને તે જોગવાઈ શૂન્ય બની જશે, શરતે કે તે કલમ (૨) અનુસાર પસાર કરવામાં આવી હોય. ૩. જ્યાં રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરાયેલ કોઈ કાયદો રાજ્ય ચાદીની એન્ટ્રી િકાઓની વ્યાપ્તિમાં મોટે ભાગે આવતો હોવા છતાં કેન્દ્ર ચાદીની કોઈપણ એન્ટ્રી િકામાં અતિક્રમણ કરે છે, ત્યાં અધિનિયમની જોગવાઈઓના વિશ્લેષણ પરથી જો એવું જણાય કે કુલ મળીને તે કાયદો રાજ્ય ચાદીની મર્યાદાઓની અંદર આવે છે અને અતિક્રમણ, જો કંઈ હોય, તો માત્ર આનુષંગિક અથવા ગૌણ પરિણામરૂપ છે, તો પિથ એન્ડ સબસ્ટન્સના સિદ્ધાંતનો આશ્રય લઈ તે કાયદાની બંધારણીય માન્યતા જાળવી રાખી શકાય. ૪. પરંતુ, જ્યાં સમવર્તી ચાદીમાં આવતાં વિષય અંગે રાજ્ય વિધાનમંડળે બનાવેલો કાયદો, સંસદે અગાઉ બનાવેલા કાયદા સાથે અસંગત અને વિરોધાભાસી હોય, ત્યારે એવો કાયદો બંધારણની જોગવાઈઓ હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરીને રક્ષિત રહી શકે છે. રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થવાનો પરિણામ એ રહેશે કે, જ્યાં સુધી સંબંધિત વિષયનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તે રાજ્યમાં પ્રાબલ્ય ધરાવશે અને તે રાજ્ય પૂરતા પ્રમાણમાં સંબંધિત કાયદાની જોગવાઈઓને અપ્રભાવી બનાવશે. આવી સ્થિતિ માત્ર ત્યાં સુધી જ અસ્તિત્વમાં રહેશે જ્યાં સુધી સંસદ કોઈપણ સમયે રાજ્ય વિધાનમંડળે બનાવેલા કાયદામાં વધારો કરતો,

અથવા તેમાં સુધારો કરતો, ફેરફાર કરતો અથવા તેને રદ કરતો કાયદો બનાવી શકે, જે ઉપરોક્ત ઉપબંધ હેઠળ કરવામાં આવ્યો હોય. (પેરા ૮)

૧૧.૬ જે. બી. એજ્યુકેશનલ સોસાયટી (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું,

“આથી, સંસદીય વિધાન અને રાજ્ય વિધાન વચ્ચે અસંગતતાનો પ્રશ્ન બે રીતે ઉદ્ભવી શકે છે. પ્રથમ, જ્યાં વિધાનો, ભલે તેઓને તેમના ફાળવાયેલા ક્ષેત્રના વિષયો અંગે ઘડવામાં આવ્યા હોય, તેમ છતાં પરસ્પર આવરી લે છે અને વિસંગતિ પેદા કરે છે. દ્વિતીય, જ્યાં બંને વિધાનો સમવર્તી ચાલીના વિષયો અંગે છે અને તેમાં વિસંગતિ છે. બંને પરિસ્થિતિઓમાં, કલમ (૧) માં આવેલ અપ્રતિબંધક જોગવાઈના બળે, સંસદીય વિધાન પ્રબળ રહેશે,) ના કારણસર કલમ (૨) એવી પરિસ્થિતિ સાથે સંબંધિત છે જ્યાં રાજ્ય વિધાન અનામત રાખવામાં આવ્યું હોય અને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત કરી હોય તો તે તે રાજ્યમાં પ્રબળ રહે છે; પરંતુ આ ફરીથી આ શરતને આધીન છે કે સંસદ આવી રાજ્યવિધિને પણ અમાન્ય કરવા માટે ફરીથી વિધાન ઘડી શકે છે.” (પરા ૧૨)

૧૧.૭ વિજય કુમાર શર્મા (ઉપરોક્ત) મામલામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે સૂચિ ૩ની એન્ટ્રી િકા જરૂર હેઠળ ઘડાયેલા કાર્ટાટક કોન્ટ્રાક્ટ કેરેજિસ (અધિગ્રહણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૬ની બંધારણીય માન્યતા તથા સૂચિ ૩ની એન્ટ્રી િકા ૩૫ હેઠળ ઘડાયેલા મોટર વાહનો અધિનિયમ, ૧૯૮૮ સાથે તેની વિરુદ્ધાભાસિતાનો વિચાર કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલતે, તે મામલાના તથ્યોના આધારે અને કાર્ટાટક

અધિનિયમની જોગવાઈઓની તુલના કર્યા પછી, ઉક્ત રાજ્ય કાયદો અસંવિધાનિક નથી અને રાજ્ય માટે એન્ટ્રી િકામાં નિર્દિષ્ટ કરાયેલ વિધાનક્ષેત્રની અંદર ઘડાયેલો છે એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો, તેમ છતાં, ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અનેક નિર્ણયોનો વિચાર કરીને વિરુદ્ધાભાસિતાનો અર્થ અને તેની કસોટી સ્પષ્ટ કરી હતી. તે મામલામાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે કર્ણાટક અધિનિયમની કલમ ૧૪ અને ૨૦ની જોગવાઈઓ કેન્દ્રિય કાયદા એવા મોટર વાહનો અધિનિયમ, ૧૯૮૮ સાથે સીધા સંઘર્ષમાં છે. સર્વોચ્ચ અદાલતે આ દલીલ નકારી કાઢી હતી. તેમ છતાં, આ દલીલ સ્વીકારી ન લેતા અને કર્ણાટક અધિનિયમ રાજ્યની વિધાનક્ષમતા હેઠળ આવે છે એવું ધારણ કરવા માટે સર્વોચ્ચ અદાલતે આપેલ તર્ક, વર્તમાન મામલામાં ઊભા થયેલા પ્રશ્નોને સમજવામાં મદદરૂપ થશે, જેથી કયા આધારભૂત વિચારણાઓના આધારે કોઈ રાજ્ય કાયદો કોઈ નિશ્ચિત એન્ટ્રી િકાની અંદર આવે છે, અર્થાત્ તેને ઉપલબ્ધ વિધાનક્ષેત્રની અંદર આવે છે, તે સ્પષ્ટ થઈ શકે. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના તે મામલામાં રાજ્ય વિધાન, અર્થાત્ કર્ણાટક કોન્ટ્રાક્ટ કેરેજિસ અધિનિયમને રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ હતી.

૧૧.૭.૧ વિજય કુમાર (ઉપરોક્ત) માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે બે વિધાન વચ્ચે અસંગતિ કેવી રીતે ઊભી થાય તે સમજાવ્યું,

“બે વિધાનકૃત કાયદાઓ વચ્ચેની અસંગતિનો, સામાન્ય રીતે કહીએ તો, અર્થ એવો થાય છે કે જ્યારે બંને કાયદાઓને સમાન હકીકતોના સમૂહ પર લાગુ કરવામાં આવે ત્યારે પરસ્પર વિરુદ્ધ પરિણામો ઉપજે છે. અસંગતિ ત્યારે ઊભી થાય છે જ્યારે બંને કાયદાઓની જોગવાઈઓ સંપૂર્ણપણે અસંગત હોય અથવા સંપૂર્ણ

રીતે સમાધાનઅસમર્થ હોય અને એકનું પાલન કર્યા વિના બીજાનું ઉદ્ધંધન કર્યા વગર પાલન કરવું અશક્ય બની જાય. જ્યારે સમાન ક્ષેત્ર આવરી લેતા બંને અધિનિયમોને હકીકતોના નિર્ધારિત સમૂહ પર લાગુ કરતાં વિરુદ્ધ પરિણામો ઉપજે, ત્યારે અસંગતિ ઊભી થાય.” (ફકરો ૬૪)

૧૧.૭.૨ નીચે મુજબના સર્વાંગી નિષ્કર્ષો હતા,

ઉપરોક્ત ચર્ચાના પરિણામે નીચેના નિષ્કર્ષો સામે આવે છે:

(એ) સંવિધાનની કલમ ૨૫૪ હેઠળ અસંગતિ અથવા વિસંગતતાનો સિદ્ધાંત ત્યારે જ ઉદ્ભવે, જ્યારે સંસદ દ્વારા અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા એક જ વિષય બાબતે બનાવવામાં આવેલ અધિનિયમ અથવા કોઈ અધિનિયમની જોગવાઈ/જોગવાઈઓ સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચીની સમવર્તી યાદી ૩ સાથે સંબંધિત હોવી જોઈએ, તે જ ક્ષેત્ર આવરી લેતી હોવી જોઈએ અને પરસ્પર વિસંગત હોવી જોઈએ;(બી) અનુચ્છેદ ૨૫૪ હેઠળ અસંગતતાનો વિચાર કરતાં રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાન સક્ષમતા અંગેનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી, કારણ કે સંસદ અને રાજ્યનું વિધાનમંડળ બંનેને કોઈ વિષય, અર્થાત્ તે બાબત અંગે, કાયદો બનાવવાની નિર્વિવાદ સત્તા અને અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સમવર્તી યાદીમાં ઉલ્લેખિત એક જ બાબતે ક્ષેત્ર આવરી લીધું છે. (સી) જો કાયદાનાં બંને અધિનિયમો, સ્વભાવથી સંબંધિત અને અનુસંગી હોવા છતાં, અલગ અને ભિન્ન વિષયોની વ્યવસ્થા કરતા હોય, તો અસંગતતા ઊભી થતી નથી.(ડી) અધિનિયમ/જોગવાઈ અથવા અધિનિયમની જોગવાઈઓ સમવર્તી યાદીની એક કે બીજી નોંધ અથવા નોંધોમાં આવે છે કે નહીં, તે બાબતનું બહુ ઓછું મહત્વ છે. બંને વિધાનકૃતિઓમાં "એજ ક્ષેત્ર આવરી લેતી એજ બાબતનું તત્વ જ મહત્વપૂર્ણ છે" અને સ્વરૂપ નહીં. "તે બાબત" શબ્દસમૂહ "બાબત"ની એકરૂપતા દર્શાવે છે, તેમના માત્ર સાન્નિધ્યને નહીં. બંને વિધાનકૃતિઓમાં

અધિનિયમ/જોગવાઈ અથવા જોગવાઈઓ બનાવવાના પરિસ્થિતિઓ કે હેતુ અગત્યના નથી.(ઈ) શોધવામાં આવવાની અસંગતિ બે કાયદાઓના અધિનિયમ/ જોગવાઈ/ જોગવાઈઓની અસંગતિ છે અને બે કાયદાઓના વિષય-વસ્તુના પ્રમુખ હેતુની નથી.(એફ) પ્રતિકૂળતા અથવા અસંગતતા વિવિધ રીતે ઊભી થઈ શકે છે, જે માત્ર ઉદાહરણરૂપ છે અને પૂર્ણ સૂચક નથી (૧) બંને જોગવાઈઓ વચ્ચે પ્રત્યક્ષ વિરોધાભાસ હોઈ શકે; (૨) સંસદ રાજ્યના અધિનિયમમાં રહેલી જોગવાઈ અથવા જોગવાઈઓને અપસ્થાપિત કરતાં, તે જ સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવાનો પોતાનો આશય તે સંબંધે સર્વસમાવેશક સંહિતા નિર્ધારિત કરીને પ્રગટ કરી શકે છે. સંસદનો અધિનિયમ રાજ્ય કાયદા કરતાં પૂર્વવર્તી અથવા અનુવર્તી, બંનેમાંથી કોઈપણ હોઈ શકે;(૩) અસંગતતા બે કાયદાકીય વિધાનોની જોગવાઈઓની વિગતવાર તુલના દ્વારા જ દર્શાવવી આવશ્યક હોય એવું નથી, પરંતુ કાયદાઓમાં તેમની માત્ર અસ્તિત્વ દ્વારા પણ તે દર્શાવી શકાય છે;(૪) સમાન ક્ષેત્રને આવરી લેવું; કાર્યકારી અસંગતતા; સંધાન ન થઈ શકે તેવી અસંગતતા અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા અધિનિયમ/જોગવાઈ અથવા અધિનિયમની જોગવાઈઓ અને રાજ્યના કાનૂનમાં તેમની સમકક્ષ જોગવાઈઓ વચ્ચે એક જ પ્રદેશમાં તેમના અમલ દરમિયાન વાસ્તવિક અથડામણ થવી, આ કેટલાક સાચા કસોટીના માપદંડો છે;(૫) રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા ધારિત તે જ ક્ષેત્ર પર કબજો જમાવવાનો સંસદનો આશય સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યો ન હોઈ શકે, પરંતુ તે અભિપ્રેત હોઈ શકે છે, જે તે જ ક્ષેત્ર આવરી લેતા બંને વિધાનના સંબંધિત ઉપબંધોની તપાસ દ્વારા નિષ્કર્ષિત કરી શકાય;(૬) જો એક અધિનિયમ/ જોગવાઈ/ અધિનિયમની જોગવાઈઓ એવું કૃત્ય કાયદેસર ઠરાવે છે, જેને બીજું ગેરકાયદેસર જાહેર કરે છે, તો તે હદ સુધી બંને અસંગત અથવા પરસ્પર વિરુદ્ધ ગણાય. જોગવાઈઓના કોઈપણ સમૂહમાં રહેલા હિતકારી ભાગનો ત્યાગ કરીને બંને કાયદાઓનું પાલન શક્ય છે એવી સંભાવના કોઈ નિશ્ચિત કસોટી નથી;(૭)

જો સંસદ નાગરિક/વ્યક્તિ પર અધિકાર/ફરજ/વિશેષાધિકાર અર્પણ કરતો કાયદો બનાવે અને સત્તાધિકારીઓને તે કાયદાનું પાલન કરવા ફરમાવે, પરંતુ રાજ્યનો કાયદો એ જ અધિકારો અથવા વિશેષાધિકારોનો ઇનકાર કરે, અથવા તે ફરજને નકારી કાઢે અથવા તેને સ્થગિત કરી દે, અને સત્તાધિકારીઓને અરજી મંગાવવા અથવા વિચારવા તથા તેમાં મૂકવામાં આવેલી શરતને આધીન રહી સંઘના કાયદા દ્વારા અર્પિત અધિકાર/વિશેષાધિકાર મંજૂર કરવા નિર્દેશ કરે, તો આ બંને જોગવાઈઓ પરસ્પર અથડામણના માર્ગ પર આવે છે અને આથી કાયદાના આ બે અંશો વચ્ચે વિસંગતિ ઉત્પન્ન થાય છે;(૮) સંસદ રાજ્યના કાયદાને સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક અનુસંગથી પણ રદ કરી શકે છે, પરંતુ અદાલતો હંમેશા અનુસંગથી થયેલા રદને પ્રોત્સાહન આપતી નથી. અનુસંગથી રદ થયેલું એવું ત્યારે માનવામાં આવી શકે જ્યારે રાજ્યનો કાયદો તેની યોજના અથવા અમલ વગેરેમાં સંઘના કાયદા સાથે વિરુદ્ધાભાસી અથવા અસંગત હોય અને બંને કાયદાઓને આપવામાં આવેલ સમાન તથ્યોના એક જ સમૂહ પર લાગુ કરતાં પરસ્પર વિસંગત પરિણામો ઉત્પન્ન થાય, અથવા બંને સાથે સાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતા ન હોય, અથવા એક કાયદો કહે કે કરવું અને બીજો કાયદો કહે કે ન કરવું. અન્ય શબ્દોમાં, કેન્દ્રીય કાયદો કોઈ કૃત્ય અથવા ચૂકને કાયદેસર જાહેર કરે છે, જ્યારે રાજ્યનો કાયદો તેને ગેરકાયદેસર ગણાવે છે અથવા ભિન્ન પ્રકાર, કક્ષાના અથવા પ્રક્રિયામાં ફેરફારવાળી સમાધાન અશક્ય એવી દંડ/ સજાઓ નિર્ધારિત કરે છે વગેરે. આવી અસંગતિ આક્ષેપિત અધિનિયમો / જોગવાઈ / તેમાંની જોગવાઈઓના મુખપૃષ્ઠ પરથી જ પ્રગટ થવી આવશ્યક છે;(૯) જો સમાન ક્ષેત્રને આવરી લેતી જોગવાઈઓના બંને ભાગો એક જ વિષય સાથે સંબંધિત ન હોય પરંતુ ભિન્ન, તેમ છતાં સમાનપ્રકૃતિના અથવા સંલગ્ન સ્વરૂપના હોય, તો તાત્પર્યથી રદબાતલ થતું નથી,(૧૦) અદાલતે વિધાનના બંને ભાગોને અમલમાં આવે તે માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે સંવિધાન દ્વારા સંસદ તથા રાજ્યનું

વિધાનમંડળ સંવિધાનની સાતમી અનુસૂચીની સમવર્તી યાદી ૧૧૧ માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વિષય અથવા વિષયો અંગે કાયદા બનાવવા સક્ષમ છે. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે તેને બંને અધિનિયમો/જોગવાઈ અથવા જોગવાઈઓ વચ્ચે અસંગતતા અથવા અસુમેળ જણાય, અથવા બંને કાયદાઓ સાથે સાથે અમલમાં રહી શકે તેમ ન હોય, ત્યારે અદાલત રાજ્યના કાયદાને શૂન્ય અથવા અનુસંગિક અર્થઘટન દ્વારા રદ થયેલો જાહેર કરવા અધિકારપ્રાપ્ત બને છે; અને (૧૧) ભારતના રાષ્ટ્રપતિની અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાજ્યના કાયદા/તેની અંદરની જોગવાઈ/જોગવાઈઓને આપવામાં આવેલી અનુમતિ, કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિરુદ્ધતા હોવા છતાં, માત્ર કાર્યકારી માન્યતા આપે છે; પરંતુ બાદમાં સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા અથવા સંસદના અધિનિયમ દ્વારા કરાયેલ સુધારો/ફેરફાર, પરિવર્તન અથવા રદબાતલ થવાથી, રાજ્ય કાયદો અમાન્ય બની જાય છે. રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા અગાઉ આપવામાં આવેલી અનુમતિ અમાન્ય કાયદામાં પ્રાણ ફૂંકતી નથી.

સ્વરૂપ અને તત્વના સિદ્ધાંત તથા સમવર્તી યાદી સંદર્ભે મુખ્ય હેતુના નિયમનો વ્યાપ અને અમલ.” (અનુચ્છેદ ૮૮)

૧૧.૮ ઓ.પી. સ્ટ્યુઅર્ટ વિ. બી.કે. રોય ચૌધુરી [એ.આઈ.આર. ૧૯૩૯ કેસ ૬૨૮] ના મામલે કલકત્તા વડી અદાલતના એક નિર્ણયમાં અસંગતિની સંકલ્પનાનું સુસ્પષ્ટ રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું, જે નિર્ણયનો દીપ ચંદ (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે અનુમોદન સાથે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. કલકત્તા વડી અદાલતે આ મુજબ જણાવ્યું હતું,

“ક્યારેક એવું કહેવામાં આવે છે કે બે કાયદાઓને યોગ્ય રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ કહેવાઈ શકતા નથી, જો સુધી તેમના વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ ન હોય, જેમ કે એક કહે કે “કરો” અને બીજો કહે કે “ન કરો”; આ દૃષ્ટિકોણ મુજબ, જો બંને કાયદાઓનું પાલન કરવું શક્ય હોય, તો વાસ્તવિક પરસ્પર વિરુદ્ધતા હોતી નથી. જે કારણો અમે હમણાં આગળ મૂકવાના

છીએ, તેના આધારે અમને લાગે છે કે આ કસોટી અતિ સંકુચિત છે: એવી પરિસ્થિતિઓ પણ હોઈ શકે છે જેમાં બંને કાયદા “ન કરો” એવું કહેતા હોય, પરંતુ અલગ અલગ રીતે. ઉદાહરણ તરીકે, એક કાયદો કહી શકે કે, “કોઈપણ વ્યક્તિ દારૂનું છૂટક વેચાણ નહીં કરે, એટલે કે એક સમયે પાંચ ગેલનથી ઓછી માત્રામાં નહીં કરે” અને બીજો કાયદો કહી શકે કે, “કોઈપણ વ્યક્તિ દારૂનું છૂટક વેચાણ નહીં કરે, એટલે કે એક સમયે દસ ગેલનથી ઓછી માત્રામાં નહીં કરે”. અહીં સ્પષ્ટ છે કે બંને કાયદાઓનું પાલન કરવું શક્ય છે, બંનેમાંથી વધુ કડક એવા બીજા કાયદાનું પાલન કરીને; તેમ છતાં એટલું જ સ્પષ્ટ છે કે આ બે કાયદાઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે, કારણ કે જેટલી હદ સુધી નાગરિકને તેમાંના એકનું પાલન કરવા માટે બાંધ્ય કરવામાં આવે છે, તેટલી હદ સુધી બીજો કાયદો, ભલે તેનો વાસ્તવમાં ભંગ થતો ન હોય, તોય રદબાતલ બની જાય છે”.

“તેથી, અંગ્રેજી કેસોમાંથી જેમ અને કેનેડિયન કેસોમાંથી જેમ જે સિદ્ધાંત નિષ્કર્ષિત થાય છે, તે ઓસ્ટ્રેલિયન જ્જ કલાકના કેસ (૩૭ સી.એલ.આર. ૪૬૬) માં આઈઝેક્સ, જે. દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંત સમાન જ જણાય છે કે જો પ્રભુત્વશાળી કાયદાએ સ્પષ્ટ રીતે અથવા અવ્યક્ત રીતે સમગ્ર ક્ષેત્ર આવરી લેવાનો પોતાનો આશય દર્શાવ્યો હોય, તો તે જ ક્ષેત્રમાં આવેલો અધિનસ્ત કાયદો વિરુદ્ધભાસી ગણાય અને તેથી અમલયોગ્ય રહેતો નથી. આપેલ કેસમાં પ્રભુત્વશાળી કાયદો એવો આશય દર્શાવે છે કે નહીં અને કેટલા પ્રમાણમાં દર્શાવે છે, તે અવશ્યપણે સંબંધિત વિશિષ્ટ કાયદાની ભાષા પર નિર્ભર રહેવું જોઈએ”.

અધિગ્રહિત ક્ષેત્રની સંકલ્પના

૧૨. ચદ્વપિ, એક રાજ્યની વિધાનસભા દ્વારા બનાવવામાં આવેલ અને બીજી સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ એવી બે કાનૂની વ્યવસ્થાઓ એવી સ્થિતિમાં સાથે-સાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતી નથી કે જેમાં એકનું પાલન કરવા માટે બીજાનું

ઉદ્ધંધન કરવું જરૂરી બને, તો પ્રતિસંવાદિતાની સ્થિતિ નિર્ધારિત કરવા માટે લાગુ પાડવાનો આ એક નિશ્ચિત કસોટીપત્ર છે, તેમ છતાં ઉપર ચર્ચાયેલ નિર્ણયો માં કરાયેલ અવલોકનોમાંથી વધુ એક મહત્વપૂર્ણ અને વધુ નિશ્ચિત સિદ્ધાંત પ્રગટ થાય છે. આ કસોટી સંઘના પ્રબળ કાયદાની છે, અને વધુ ચોક્કસ રીતે કહીએ તો, તે અધિગ્રહિત ક્ષેત્રનો સિદ્ધાંત છે.

૧૨.૧ રાજ્ય સરીન (ઉપરોક્ત) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે, ભલે તે સર્વસમાવેશક સંહિતા સિદ્ધાંતના કારણે હોય કે ભલે તે અસામાધાન્ય સંઘર્ષની સંકલ્પનાના કારણે હોય, વાસ્તવિક કસોટી એ છે કે શું બંને અધિનિયમોને લાગુ પડવા માટે અવકાશ અથવા શક્યતા રહેશે કે નહીં. સર્વોચ્ચ અદાલતે આગળ જણાવ્યું હતું કે, અન્ય એકમાત્ર ક્ષેત્ર જ્યાં અસંગતિ ઊભી થઈ શકે છે તે એવું છે જ્યાં ઉચ્ચતર વિધાનમંડળ, અર્થાત્, પાર્લામેન્ટે પૂર્ણ સંહિતા રચવાની મનશા પ્રગટ કરી હોય. ૧૨.૨ સ્ટેટ ઓફ ઓરિસા વિ. ટુલોચ એન્ડ કો. [એઆઈઆર ૧૯૬૪ એસસી ૧૨૮૪] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે ઓક્યુપાઈડ ફીલ્ડના સિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં જણાવ્યું,

“પરંતુ જો આ મુદ્દો હજુ સુધી અનિર્ણિત પણ હોત, તો પણ આ દલીલ સ્વીકારી શકાતી નથી. અસંગતિ ત્યારે ઊભી થાય છે જ્યારે બે વિધાન, બંને પોતાની પોતાની વિધાનસભાની સત્તાક્ષમતા અંદર હોવા છતાં, પરસ્પર ટક્કરાય અને જ્યારે બંધારણ સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક અનુસંગ દ્વારા એવું નિર્ધારિત કરે કે એક વિધાનસભાનું વિધાન બીજાની સરખામણીએ પ્રાધાન્ય ધરાવે છે, ત્યારે અસંગતિ જેટલા પરિમાણ સુધી એક બીજાને અવલંબી બનાવે છે. પરંતુ બે વિધાનો પરસ્પર અસંગત હોવા છતાં પણ એવું શક્ય છે કે એકનું પાલન કરતાં બીજા વિધાનનો ભંગ થતો ન હોય. તેમ છતાં, પરસ્પર

વિરોધાભાસી જોગવાઈઓ ધરાવતા બે કાયદાઓની કસોટી જ અસંગતિ માટેનું એકમાત્ર માપદંડ નથી, કારણ કે જો ઉચ્ચ પ્રભાવશીલતા ધરાવતી સક્ષમ વિધાનસભા પોતાના વિધાન દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે અથવા ગૂઢ રીતે સમગ્ર ક્ષેત્ર આવરી લેવાનો આશય દર્શાવે, તો બીજી વિધાનસભાના, ભલે તે પહેલાં કે પછી બનાવાયેલા હોય, એવા કાયદાઓ અસંગતિના આધારે અપ્રભાવી બની જાય. જ્યાં સ્થિતિ આવી હોય, ત્યાં અસંગતતા બે અધિનિયમોની જોગવાઈઓની વિગતવાર તુલના દ્વારા નહીં, પરંતુ માત્ર એવા બે વિધાનોના અસ્તિત્વથી જ પ્રતિપાદિત થાય છે. વર્તમાન કેસમાં, કલમ ૧૮(૧) ના શબ્દપ્રયોગને ધ્યાનમાં લેતાં, અમને સ્પષ્ટ જણાય છે કે સંસદનો આશય સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવાનો હતો અને તેથી, નિયમો ઘડાય ત્યાં સુધી કોઈ અસંગતિ ઊભી થતી નથી અને કોઈ અતિક્રમણ થતું નથી, એવી દલીલ માટે કોઈ અવકાશ રહેતો નથી.” (પરિષેદ ૧૫) (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૨.૨.૧ ઉપરોક્ત કેસના તથ્યો સિદ્ધાંતને સમજવા માટે થોડા વિગતવાર રીતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય. રાજ્ય દ્વારા સ્ટેટ એર માઈનેલ્સ (ડેવલપમેન્ટ એન્ડ ૧૯૪૮) હેઠળ લીઝ મંજૂર કરવામાં આવ્યા પછી, ટુલોક એન્ડ કંપનીએ મેંગેનીઝની ખાણમાં કામકાજ શરૂ કર્યું. ઓડિશા રાજ્યએ ઓડિશા માઈનિંગ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ પસાર કર્યો, જેના હેઠળ રાજ્ય સરકારને રાજ્યની “માઈનિંગ એરિયાઝ”ના વિકાસ માટે ફી વસૂલવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. આ જોગવાઈઓ અમલમાં મૂક્યા બાદ, ઓડિશા રાજ્યએ ટુલોક એન્ડ કંપની પાસેથી ૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૦ના રોજ જુલાઈ, ૧૯૫૭થી માર્ચ, ૧૯૫૮ના સમયગાળા માટે ફી માંગી. ટુલોક એન્ડ કંપનીએ બંધારણની હેઠળ વડી અદાલત સમક્ષ આ માંગની કાનૂની માન્યતાને પડકારી. રિટ અરજીએ આ આધાર

પર મંજૂરી પામી કે માઈન્સ એન્ડ મિનરલ્સ (રેગ્યુલેશન એન્ડ ઓફ ૧૯૫૭), જેને આગળ “૧૯૫૭નો અધિનિયમ” તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો છે, અમલમાં ૧ જૂન, ૧૯૫૩થી આવ્યા પછી ઓડિશા માઈનિંગ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ને અસ્તિત્વવિહોળો ગણવો જોઈએ. આ જ વિવાદ હતો જે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો.

૧૨.૨.૨ નિર્ધારણ માટે ઊભા થયેલા મુદ્દાઓમાંથી એક મુદ્દો અસંગતિનો હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઓડિશા માઈનિંગ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ ઇન્ડ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ નો હેતુ અને ઉદ્દેશ ૧૯૫૭ ના અધિનિયમના હેતુ અને ઉદ્દેશથી ભિન્ન હતો, પરિણામે બંને અધિનિયમો માન્ય રીતે સાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતાં હતાં, કારણ કે તેઓ એક જ ક્ષેત્રને આવરી લેતાં નહોતાં. આ દલીલ સર્વોચ્ચ અદાલતે નામંજૂર કરી અને એવું ઠરાવ્યું કે સંબંધિત કલમની શરતોને ધ્યાનમાં લેતાં, સંસદની મનશા સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવાની હતી. વધુમાં, ઉક્ત કલમ હેઠળ સંસદ દ્વારા કરવામાં આવેલી જાહેરાતના પરિણામે ખનિજોના સંરક્ષણ અને વિકાસના સમગ્ર વિષયક્ષેત્રને સંસદ દ્વારા વ્યવહાર માટે પોતાના અધિકારમાં લઈ લેવામાં આવ્યો હતો અને તેથી રાજ્યને અગાઉથી પ્રાપ્ત સત્તાથી વંચિત કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૨.૨.૩ (૧૯૬૧) ૨ એસ.સી.આર. ૫૩૭ ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની પીઠના ચુકાદા પર આધાર રાખીને, ટુલોકના કેસમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઘોષણા પ્રભાવી થવા માટે નિયમો બનાવવામાં આવ્યા હોય અથવા અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હોય તે આવશ્યક નથી; જરૂરી એટલું જ હતું કે સંસદ

દ્વારા એવી અસરની ઘોષણા કરવામાં આવે કે લોકહિતમાં ખાણોના નિયમન અને વિકાસ સંઘના નિયંત્રણ હેઠળ આવવા જોઈએ. આવા કેસમાં કસોટી એ હોવી જોઈએ કે વિધાનિક ઘોષણા સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લે છે કે નહીં. ટુલોકના કેસમાં, ટી.આર.ટી. ની બંધારણીય પીઠે આ કસોટી લાગુ કરી અને એવો નિર્ણય આપ્યો કે ૧૯૫૭ નો અધિનિયમ ખાણોના નિયમન અને વિકાસ સંબંધિત સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવા માટે, જે કેન્દ્રીય સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ છે, અભિપ્રેત હતો.

૧૨.૨.૪ આરજાદિત ક્ષેત્રના પાસા અંગે એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું, “અંગ્રેજી કેસોમાંથી, તેમજ કેનેડિયન કેસોમાંથી ઉત્પન્ન થતો સિદ્ધાંત, તેથી, ઓસ્ટ્રેલિયન જજ કલાકના કેસ (૧૯૨૬) ૩૭ સીએલઆઈઝેડ ૪૬૬ માં ઇસેક્સ, જે. દ્વારા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો તે જ હોવાનું જણાય છે; જો પ્રબલ કાયદાએ સ્પષ્ટ રીતે અથવા આવશ્યક નિહિત અર્થ દ્વારા સમગ્ર ક્ષેત્ર આવરી લેવાનો પોતાનો આશય દર્શાવ્યો હોય, તો તે જ ક્ષેત્રનો ગૌણ કાયદો અસંગત ગણાય અને તેથી અમલયોગ્ય રહેતો નથી. કોઈ નિર્ધારિત કેસમાં પ્રબલ કાયદો એવો આશય દર્શાવે છે કે નહીં અને કેટલા પ્રમાણમાં દર્શાવે છે, તે અવશ્ય જ સંબંધિત વિશિષ્ટ કાયદાની ભાષા પર નિર્ભર રહેશે.” (પરા ૪૬)

૧૨.૨.૫ સર્વોચ્ચ અદાલતે સમજાવ્યું હતું કે,

“જ્યારે બે અધિનિયમો વચ્ચે અસંગતિ હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એ તપાસવું આવશ્યક બને છે કે શું બંને કાયદાઓ એક જ ક્ષેત્રને આવરી લે છે, શું નવો અથવા અનુવર્તી અધિનિયમ જૂના અધિનિયમના સમગ્ર વિષયવસ્તુને આવરી લે છે, શું વિધાનમંડળનો આશય અગાઉના કાયદા દ્વારા આવરી લેવાયેલ વિષયવસ્તુ અંગે સંપૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી સંહિતા

નિર્ધારિત કરવાનો હતો જેથી તેને સંપૂર્ણપણે બદલી શકાય, અને શું અગાઉના વિશેષ અધિનિયમને અનુવર્તી સામાન્ય કાયદા પર લાયકાતરૂપે અથવા અપવાદરૂપે પ્રભાવી રહી શકે તેમ અર્થઘટન કરી શકાય, કારણ કે નવો અધિનિયમ અગાઉના કાયદાના અસ્તિત્વ વિશે પૂર્ણ જ્ઞાન સાથે જ ઘડવામાં આવ્યો છે અને છતાં તેને સ્પષ્ટ રીતે રદ કરવામાં આવ્યો નથી. વધુમાં, નિર્ણયમાં એમ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે બંને અધિનિયમો એક જ વિષયવસ્તુને આવરી લે છે કે કેમ તેની તપાસ માટે, બંને કાયદાકીય અધિનિયમોની વ્યાપ્તિ અને હેતુનું પરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, અને તે સામાન્ય રીતથી આશય નિર્ધારિત કરીને કરવાનું રહે છે; તથા સામાન્ય રીતનો અર્થ બંને કાનૂની વિધાનોના પ્રબળ હેતુના નિર્ધારણથી વધારે કે ઓછો કંઈ નથી.” (પરા ૪૬) (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૨.૩ આઈ.ટી.સી. લિમિટેડ વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, [૧૯૮૫ સપ્લિમેન્ટ એસ.સી.સી. ૪૭૬],માં સર્વોચ્ચ અદાલત સૂચિ ૧ ની એન્ટ્રી પર અંગે વિચારણા કરી રહી હતી, જે કેન્દ્રીય વિધાનમંડળને તેને ગમતી કોઈપણ ઉદ્યોગનો કબજો લેવા માટે સત્તાધિકૃત કરતી હતી. એવું નિર્ધારિત થયું કે તમાકુ બોર્ડ અધિનિયમ, ૧૯૭૫ના બળે, સંસદે તમાકુ ઉદ્યોગના સમગ્ર ક્ષેત્ર પર અધિકાર સ્થાપિત કરવાનો વિકલ્પ અપનાવ્યો હતો, જેમાં તમામ પ્રકારના તમાકુ અને તેની ઉપઉત્પાદનોનો સમાવેશ થાય છે. કેન્દ્રીય અધિનિયમની જોગવાઈઓની કર્ણાટક કૃષિ ઉપજ બજારકરણ (નિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની જોગવાઈઓની સરખામણીએ વિચારણા કર્યા પછી, જેમાં તમાકુના વેચાણકારો પાસેથી બજાર ફી લાદવા અને વસૂલ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી, તે કેન્દ્રીય અધિનિયમ સાથે વિરુદ્ધ હોવાનું માનવામાં આવ્યું અને તેને અસંવિધાનિક ઠરાવવામાં આવ્યું. એવું

અવલોકન કરવામાં આવ્યું કે એકવાર કેન્દ્ર સૂચિ ૧ ની એન્ટ્રી પર હેઠળ કોઈ ઉદ્યોગનો કબજો લે અને વિધાનક્ષેત્રમાં વિષયવસ્તુનું નિયમન કરવા માટે અધિનિયમ પસાર કરે, ત્યારબાદ તે ક્ષેત્રમાં કાયદા બનાવવાની રાજ્ય વિધાનમંડળની કોઈ અધિકારિતા રહેતી નથી. અને જો તે તેમ કરે, તો આવું વિધાન રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તાઓની મર્યાદાથી બહાર ગણાશે.

૧૨.૪ સર્વોચ્ચ અદાલતે એનિમલ વેલફેર બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા વિ. એ. નાગા રાજા [(૨૦૧૪) ૭ એસ.સી.સી. ૫૪૭] માં નીચેના શબ્દોમાં સિદ્ધાંત દર્શાવ્યો હતો.

“ઘણા પ્રસંગોમાં એવું બની શકે છે કે રાજ્ય કાનૂન કેન્દ્રીય કાનૂન સાથે અસંગત હોય, જ્યાં બે કાયદાઓની વાસ્તવિક શરતોમાં સ્પષ્ટ અસંગતિ હોય એવી કે એકનું પાલન બીજા નું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના કરી શકાતું ન હોય. વધુમાં, જો સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો પૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી સંહિતા હોવાના આશયથી બનાવવામાં આવ્યો હોય, તો સીધો સંઘર્ષ ન હોવા છતાં રાજ્ય કાનૂન અમલયોગ્ય ન રહે. બે અધિનિયમો વચ્ચે વિરુદ્ધતા ત્યારે પણ ઊભી થશે, ભલે બંનેનું પાલન બીજા નું ઉલ્લંઘન કર્યા વિના શક્ય હોય, જો ઉચ્ચ પ્રભાવક્ષમતાવાળી સક્ષમ વિધાનસભા પોતાના કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે અથવા નિષ્કર્ષરૂપે સમગ્ર ક્ષેત્ર આવરી લેવાનો આશય દર્શાવે.” (પરિષ્દેદ ૭૬) (ભાર મુકવામાં આવેલ)

૧૨.૫ સર્વોચ્ચ અદાલતનો વધુ એક નિર્ણય, જેનો સંદર્ભ આપી શકાય, તે સ્ટેટ ઓફ કેરળા વિ. માર અપ્રેમ કુરી કો. લિ. [(૨૦૧૨) ૭ એસ.સી.સી. ૧૦૬] છે, જેમાં અનુસૂચિ ૭ ની યાદી ૩ માંની એન્ટ્રી ૭ ના સંદર્ભે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું

હતું કે ચિટ ફંડ્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૨, જે ઉલ્લેખિત એન્ટ્રી હેઠળ સંસદે બનાવેલો કાયદો હતો, તેનો આશય ચિટ ફંડોના સંચાલન વગેરે અંગે સમગ્ર વિધાનક્ષેત્ર આવરી લેવાનો હતો; તેથી કેરળા ચિટ્ઝીઝ અધિનિયમ, ૧૯૭૫ અમાન્ય બની ગયો અને ચિટ ફંડ્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૨ બનાવવામાં આવતા જેટલા અંશે અસંગત હતો તેટલા અંશે રદ થયેલો માનવામાં આવ્યો.

૧૨.૬ સ્ટેટ ઓફ જે એન્ડ કે વિ. એમ.એસ. ફાફ્ફી [(૧૯૭૨) ૧ એસસીસી ૮૭૨] માં, સર્વોચ્ચ અદાલતે જણાવ્યું, “૨૪. અમે ટિકા રામજી કેસમાં ઉદ્ઘૂત કરાયેલા સ્ટોક મોટર પ્લાઉ લિ. વિ. ફોર્સાઈથ [(૧૯૩૨) ૪૮ એસસીસી ૧૨૮] માં જે. ઇવેટ દ્વારા કરાયેલ અવલોકનોનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ:

તે (ક્ષેત્રને આવરી લેવાની કસોટી) એ માત્ર આ હકીકત વ્યક્ત કરવાની એક ચલણી ઉક્તિથી વધુ કંઈ નથી કે, જે વિષયવસ્તુનો વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે તેના કારણે, અને તેનો વ્યવહાર કરવાની પદ્ધતિને કારણે, તથા નિર્ધારિત કરાયેલા નિયમનોના સ્વરૂપ અને બહુવિધતાને કારણે, સંઘીય સત્તાએ એવી યોજના અથવા માળખું સ્વીકાર્યું છે કે જો તે વિષય ઉપર કોઈ અન્ય સત્તા દ્વારા કોઈપણ વધારાના નિયમનો નિર્ધારિત કરવામાં આવે, તો તેમાં અવરોધ અને પ્રતિબંધ ઊભો થશે; અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જો રાજ્ય સત્તા દ્વારા તે વિષયને સ્પર્શવામાં આવે અથવા તેમાં અતિક્રમણ કરવામાં આવે.”

૧૨.૬.૧ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષના મામલામાં, યાદી ૩ ની એન્ટ્રી ૭, જે “કરારો” વિષય સાથે સંબંધિત હતી, તેની વિચારણા કરવામાં આવી હતી. આ એન્ટ્રી માં વિશિષ્ટ કરારોનો પણ સમાવેશ થાય છે. કારણ કે તે સમવર્તી યાદીમાં છે,

તેથી તેના સંબંધમાં કાયદો બનાવવાની સત્તા સંસદ અને રાજ્ય વિધાનસભા બન્નેને છે. સંપૂર્ણ સંહિતાના સિદ્ધાંતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું,

“આ સમસ્યાને અભિગમ કરવાનો એક વધુ માર્ગ છે. નીચેનાં બન્ને અદાલતોએ આ આધાર પર કાર્યવાહી કરી છે કે , ૧૯૮૨ અને , ૧૯૭૫ વચ્ચે પરસ્પર વિરોધ છે (આપત્તિગ્રસ્ત ચુકાદાના પરિણેદ ૧૩, ૧૪ અને ૧૫ જુઓ). અમારી દૃષ્ટિએ, સંસદની મનશા સ્પષ્ટપણે યાદી ૩ ની નોંધ ૭ હેઠળ આવતાં સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવાની હતી.

૧૯૮૨નો અધિનિયમ કેન્દ્રીય વિધાન તરીકે આ હેતુથી ઘડવામાં આવ્યો હતો કે “સમગ્ર દેશમાં ચિટ ફંડ સંસ્થાઓને લાગુ પડતી જોગવાઈઓમાં એકરૂપતા સુનિશ્ચિત થાય, કારણ કે આવું કેન્દ્રીય વિધાન આવી સંસ્થાઓને કોઈ રાજ્યમાં ચિટ ફંડોને શાસિત કરતો કોઈ કાયદો ન હોવાનો લાભ લેવા પરથી અથવા કોઈ રાજ્યના કાયદામાં રહેલી કોઈ ખામી કે શિથિલતાનો લાભ ઉઠાવી તેવા રાજ્યોમાં પોતાની પ્રવૃત્તિઓ વિસ્તૃત કરીને તેનો દુરુપયોગ કરવા પરથી રોકી શકે”. (ફકરો ૫૫)

૧૨.૬.૨ વર્તમાન કેન્દ્રીય કાયદાને સંપૂર્ણ સંહિતા તરીકે ગણવા માટે કયા માપદંડો હોઈ શકે તે બાબતે એવું જણાવાયું હતું કે, અધિનિયમના પ્રણયનનો આધાર, જે બેઝિંગ કમિશનની અહેવાલનો સંદર્ભ આપે છે, તે શ્રીરામ ચિટ્સ એન્ડ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ (પી) લિમિટેડ [(૧૯૯૩) સપ્લિ. ૪ એસ.સી.સી. ૨૨૬] ના કેસમાં તેમજ ૧૯૮૨ના અધિનિયમના ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનમાં વિસ્તૃત રીતે વિચારવામાં આવ્યો છે. તેથી, કેન્દ્રીય ૧૯૮૨ના અધિનિયમનો સ્પષ્ટ આશય ચિટ ફંડના વ્યવસાયના સંચાલન સંબંધે તેને સંપૂર્ણ સંહિતા બનાવવાનો અને આવા

ચિટ ફંડોને સંબંધિત વિધાનક્ષેત્ર આવરી લેવાનો હતો.

(પરા ૫૬) ચિટ્સના સંચાલન સંબંધિત દરેક એક પાસું વધુ વ્યાપક રીતે સ્પર્શવામાં આવ્યું છે. તેથી, ૧૯.૦૮.૧૯૮૨ના રોજ, સંસદે કેન્દ્રિય કાયદો બનાવતી વખતે માત્ર અસ્તિત્વમાં રહેલા રાજ્ય કાયદાઓને અતિક્રમિત કરવાનો જ નહીં, પરંતુ ચિટ્સ સંબંધિત સમગ્ર ક્ષેત્ર, જે વિશેષ કરાર છે અને યાદી ૩ ની એન્ટ્રી ૭ હેઠળ આવે છે, તે પોતાના અધિકારમાં લેવાનો પોતાનો આશય પ્રગટ કર્યો છે. પરિણામે, રાજ્ય વિધાનમંડળે ૨૯.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ ૨૦૦૨ દ્વારા કાયદો બનાવવાનો પોતાનો અધિકાર/સત્તા, સંવિધાનના આધિન અને તે મુજબ, બચાવી રાખ્યો હતો. તેથી, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૫૪(૨) હેઠળ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી."

૧૨.૭ ઉપર મુજબ ઉજાગર થયેલ સંપૂર્ણ સંહિતા સિદ્ધાંતનું મૂળ સંઘીય વિધાનસત્તાના પ્રભુત્વના તત્વમાં નિર્ણય છે. બંધારણ દ્વારા સીમારેખાંકિત કરાયેલા વિધાનક્ષેત્રમાં સંસદ પ્રભુત્વસભર સ્થાન ધરાવે છે અને જ્યાં સુધી વિધાનક્ષેત્રનો પ્રશ્ન છે ત્યાં સુધી તેને સર્વોચ્ચતા પ્રદાન કરવામાં આવી છે. આ સિદ્ધાંત એવું માન્ય રાખે છે કે સંઘીય વિધાનમંડળને એવા ક્ષેત્ર સંબંધે કાયદો બનાવવા માટે અંતિમ સત્તા પ્રાપ્ત છે. જો રાજ્ય કાયદો એ જ ક્ષેત્ર અથવા વિષયવસ્તુ અંગે હોય જે કેન્દ્રિય વિધાન દ્વારા સંપૂર્ણપણે આવરી લેવામાં આવેલ હોય અને એવા કેન્દ્રિય વિધાનનો કાર્યક્ષેત્ર એ દર્શાવે છે કે સંસદનો આશય વિષયવસ્તુના સમગ્ર ક્ષેત્રને સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાનો હતો, તો રાજ્યને તે વિધાનક્ષેત્રમાં એન્ટ્રી કરવાની મનાઈ છે. આવરિત ક્ષેત્રની સંકલ્પનામાં ભાર "આવરી લેવાયેલા ક્ષેત્ર" ઉપર છે અને સંબંધિત વિધાનવિષયના સમગ્ર ક્ષેત્રને સંસદીય કાયદાએ આવરી

લીધેલ હોવાનું એકવાર જણાઈ આવે ત્યારબાદ અન્ય વિચારણાઓ ગોંણ બની જાય છે. આક્ષેપિત કાયદો અને કેન્દ્રીય વિધાનો (૧) સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમ વિરુદ્ધ આક્ષેપિત કાયદો

૧૩. ઉપરોક્ત ચર્ચાને પૃષ્ઠભૂમિ તરીકે ધ્યાનમાં રાખીને, હવે ભિન્ન કેન્દ્રીય અધિનિયમો પર વિચાર કરવામાં આવે છે, જેઓના સંદર્ભે આક્ષેપિત કાયદાને વિરોધાભાસી ગણાવીને અને તેથી બંધારણીય રીતે માન્ય ન હોવાનું પડકારવામાં આવ્યું છે. નીચેની ચર્ચા દર્શાવશે કે આક્ષેપિત અધિનિયમ કેવી રીતે અસમાધાન્ય બની જાય છે અને તે વિષયવસ્તુ અંગે સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદાઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલા ક્ષેત્રમાં અગ્રાહ્ય અતિક્રમણ અને હસ્તક્ષેપ સમાન બને છે.

૧૩.૧ અરજદારોની એક મુખ્ય દલીલ એવી છે કે આક્ષેપિત વિધાન સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ સાથે વિસંગત છે; ખાસ કરીને, અધિનિયમની કલમ ૨૧ અને ૨૧એનો આધાર લેવામાં આવ્યો હતો, જે નીચે મુજબ છે.”૨૦. પ્રતિભૂતિઓમાં વિકલ્પોના પ્રતિષેધ.

(૧) આ અધિનિયમમાં અથવા હાલ અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, આ અધિનિયમના અમલારંભ પછી કરવામાં આવેલા પ્રતિભૂતિઓમાંના તમામ વિકલ્પો ગેરકાયદેસર ગણાશે. (૨) સિક્યોરિટીઝમાં કોઈપણ વિકલ્પ, જેવો એવો પ્રારંભ પહેલાં કરવામાં આવ્યો હોય અને જેવો એવો પ્રારંભ પછી, પૂર્ણરૂપે કે આંશિક રીતે, અમલમાં મૂકવાનો બાકી રહેતો હોય, તે હદ સુધી, રદબાતલ થઈ જશે.૨૧. જાહેર કંપનીઓ દ્વારા પ્રતિભૂતિઓનું સૂચીબદ્ધ કરાવવાનું બાધ્ય કરવા અંગેની સત્તા.— વર્તમાન સમયમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં જે કંઈ સમાવાયેલ હોય તે છતાં, જો ભારતીય પ્રતિભૂતિ અને વિનિમય બોર્ડને,

કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ (૧૯૫૬ નો ૧) માં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ કોઈપણ જાહેર કંપની દ્વારા જારી કરાયેલ પ્રતિભૂતિઓના સ્વરૂપને ધ્યાનમાં રાખીને અથવા તેમાં થતા વ્યવહારોને ધ્યાનમાં રાખીને, એવો મત હોય કે વેપારના હિતમાં અથવા જાહેર હિતમાં એવું કરવું આવશ્યક અથવા યોગ્ય છે, તો તે કંપનીને, આ બાબતમાં તેને સાંભળવાની તક આપ્યા પછી, તેની પ્રતિભૂતિઓને કોઈપણ માન્યતા પ્રાપ્ત શેરબજારમાં સૂચીબદ્ધ કરવા સંબંધે વિહિત કરવામાં આવેલી આવી આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવા ફરજ પાડી શકે છે.”

૧૩.૧.૧ સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમ હેઠળ આવરી લેવાયેલ લિસ્ટિંગ કરારને પોતાનો વૈધાનિક સ્વભાવ છે, અધિનિયમ હેઠળ સિક્યોરિટીઝ અને તેના વ્યવહાર સંબંધે નિર્ધારિત પ્રક્રિયાઓ તથા પ્રતિબંધો પરિગણિત અસરકારક ઉપાયો છે અને તેઓ બંધનકારક છે. પડકારાયેલ કાયદો અને તેની જોગવાઈઓનો પ્રભાવ સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે એવો સીધો સંઘર્ષ ધરાવતો કહેવાઈ શકે કે બંને એકસાથે અમલમાં રહી શકતા નથી.

૧૩.૨ દુર્ગા દાસ બસુ દ્વારા રચિત ભારતના બંધારણ વિષયક ટિપ્પણીગ્રંથ, ૮મી આવૃત્તિ, ૨૦૧૧ માં, લેખકે આર વિ. જસ્ટિસ ઓફ મિડલસેક્સ [(૧૮૩૧) ૨ બી એન્ડ એડ ૮૯૧] માં અંગ્રેજી નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરતાં, એવી પરિસ્થિતિઓમાંથી એકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે જેમાં અસંગતતા અધિનિયમના ગૃહિત રદરૂપે કાર્ય કરે છે—“જો બે ધારાઓ બે જાહેર સત્તાધિક સંસ્થાઓને એવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની અધિકૃતિ આપે છે કે જે વિધાનમંડળના હેતુ સાથે સુસંગત રીતે સહઅસ્તિત્વમાં રહી શકે નહીં, તો અગાઉની ધારા અનુગામી ધારાથી આવશ્યકરૂપે

રદ થયેલી માનવી જ પડશે.”

૧૩.૩ યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા વિ. સી. દિનાકર, આઈ.પી.એસ. [(૨૦૦૪) ૬ એસ.સી.સી. ૧૧૮] મામલે સર્વોચ્ચ અદાલતના એક નિર્ણયમાં એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે જ્યારે સંસદે સી.બી.આઈ.ના નિયામકના પદ માટે પસંદગીની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરતો એવો અધિનિયમ પસાર કર્યો, જે દિલ્લી પોલીસ સ્પેશિયલ એસ્ટેબ્લિશમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૪૬ના નિયમોમાં સમાવિષ્ટ પ્રક્રિયા કરતાં ભિન્ન હતો, ત્યારે ખાસ કરીને જ્યારે તે નિયમો અધિનિયમની જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હતા, ત્યારે તે નિયમો અભિપ્રેત રીતે રદ થયેલા માનવામાં આવ્યા.

(૨) સેબી અધિનિયમ વિ. આક્ષેપિત કાયદો ૧૪. પ્રતિભૂતિ કરારો (વિનિયમન) અધિનિયમ અને સેબી અધિનિયમ તેમની જોગવાઈઓ, અમલ અને લાગુ પડતાની દૃષ્ટિએ પરસ્પર ઘનિષ્ઠ રીતે સંકળાયેલા છે. પ્રતિભૂતિઓ વગેરે સંબંધિત બંનેમાં સમાવિષ્ટ આવશ્યકતાઓ અવિરિછન્ન રીતે પરસ્પરમાં ગૂંથાયેલેલી છે.

૧૪.૧ સિક્યોરિટીઝ એક્સચેન્જ અધિનિયમ સિક્યોરિટીમાં અનિરૂપનીય વ્યવહારોને અટકાવવાના હેતુથી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. આ કાયદાનો હેતુ તે સંબંધિત બાબતો માટે જોગવાઈ કરીને સિક્યોરિટીઝના વ્યવહારના ધંધાને નિયમિત કરવાનો છે. આ કાયદો તેની અનુસંગિક અસરરૂપે તેની નિયમનકારી અને દંડાત્મક જોગવાઈઓ દ્વારા રોકાણકારોના હિતોના સંરક્ષણને પણ પ્રોત્સાહન આપે છે. નોંધનીય છે કે સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમ અને સેબી અધિનિયમ તેમના

કાર્યક્ષેત્રમાં પરસ્પર નજીકથી સંકળાયેલા છે. વિધાનમંડળે અનેક જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં સેબી અધિનિયમના હેતુ માટે સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમની જોગવાઈઓ તથા વિવિધ વ્યાખ્યાઓ લાગુ કરવા માટે સમાવેશના સિદ્ધાંત અથવા સંદર્ભના સિદ્ધાંતનો અમલ કર્યો છે. સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ અધિનિયમ કંપનીઝ અધિનિયમ સાથે પણ પરસ્પર સંકળાયેલો છે. આ અધિનિયમમાં સ્ટોક એક્સચેન્જમાં સિક્યોરિટીઝની સૂચીકરણ, અનુમત્ય શરતો તથા વિવિધ પ્રકારના પ્રતિબંધો અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

૧૪.૧.૧ આ અધિનિયમમાં બોર્ડની સ્થાપના કરવાનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેનો હેતુ પ્રતિભૂતિઓમાં રોકાણકારોના હિતોના સંરક્ષણ કરવાનો હતો. આ અધિનિયમ પ્રતિભૂતિ બજારના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવા તેમજ તેને વધુ નિયમિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને તે સંબંધિત અથવા તેને અનુસંગિક તમામ બાબતોનું નિયમન કરે છે. ઉક્ત કેન્દ્રીય કાયદાકીય વ્યવસ્થાના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં અન્ય બાબતો ઉપરાંત એવો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે તાજેતરના સમયમાં મૂડીબજારે અતિશય વૃદ્ધિ નોંધાવી છે અને જનતાની ભાગીદારીમાં સતત વધારો થયો છે. તેમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો કે મૂડીબજારમાં રોકાણકારોના સંરક્ષણને સુનિશ્ચિત કરીને રોકાણકારોનો વિશ્વાસ જાળવી શકાય છે. આ હેતુસર, સરકારે સેબીને મૂડીબજાર સંબંધિત બાબતો અને મૂડીબજારમાં થતી વ્યવહારો તથા કારોબાર સાથે વ્યવહાર કરવા અને તેનું નિયમન કરવા માટે કાનૂની સત્તાઓ સોંપવાનો નિર્ણય કર્યો.

૧૪.૧.૨ અધિનિયમની કલમ ૨(૧) માં પ્રતિભૂતિની વ્યાખ્યા

આપવામાં આવી છે અને જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેનો અર્થ પ્રતિભૂતિ કરારો (વિનિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨ માં તેને આપવામાં આવેલ અર્થ એવો રહેશે. કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) કહે છે કે આ અધિનિયમમાં વપરાયેલ અને વ્યાખ્યાયિત ન કરાયેલા, પરંતુ પ્રતિભૂતિ કરારો (વિનિયમન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ અથવા ડિપોઝિટરીઝ અધિનિયમ, ૧૯૯૬ માં વ્યાખ્યાયિત શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓને તે અધિનિયમમાં અનુક્રમે આપવામાં આવેલા અર્થો જ રહેશે. આ કાયદામાં બોર્ડની સ્થાપના, તેની કાર્યો અને વિનિયમનાત્મક ચંત્રણાને લગતી વિવિધ જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે; વધુમાં, તે શેર દલાલોની નોંધણી માટેની ચંત્રણાની પણ જોગવાઈ કરે છે અને આંતરિક વેપાર વગેરેને રોકવા અને નિયંત્રિત કરવા માટે ચલકપટી અને ભ્રામક ઉપાયો સામે પ્રતિબંધાત્મક પગલાં તથા જોગવાઈઓનો સમાવેશ કરે છે. નિયામક બંધનોના ઉદ્ધંધન અને ચૂકોની સ્થિતિમાં દંડ તથા નિર્ધારણ માટે પણ જોગવાઈઓ છે. કલમ ૨૯ સૂચિબદ્ધ વિષયો અંગે નિયમો બનાવવાનો અધિકાર કેન્દ્ર સરકારને આપે છે, જ્યારે કલમ ૩૦ બોર્ડને વિનિયમો બનાવવાની સત્તા સોંપે છે.

૧૪.૧.૩ સેબી અધિનિયમની કલમ ૩૦ બોર્ડને સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવેલા વિષયો બાબતે નિયમો બનાવવાની સત્તા આપે છે, જેમાં ઉપકલમ (૨) ના ખંડ (સી) માં જે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તે સંબંધિત છે. કલમ ૩૦(૨)(સી) મુજબ, કલમ ૧૧એ હેઠળ કંપનીઓ દ્વારા મૂડીના ઇશ્યુ, પ્રતિભૂતિઓના હસ્તાંતરણ અને તે અનુસંગિક અન્ય બાબતોને લગતા વિષયો તથા એવી બાબતો કઈ રીતે જાહેર કરવી તે અંગે બોર્ડ નિયમો બનાવી શકે છે.

૧૪.૧.૪

રોકાણકારોના રક્ષણના હેતુસર પ્રતિભૂતિઓના ઇશ્યૂ માટે નાણાં મંગાવવા અંગેના પ્રોસ્પેક્ટસ, ઓફર દસ્તાવેજ અથવા જાહેરાતને નિયમિત કરવા અથવા પ્રતિબંધિત કરવા બોર્ડને સત્તા પ્રદાન કરતી કલમ ૧૧અ નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકાય. કલમ ૧૧અ(૧)(એ) હેઠળ બોર્ડ, નિયમો દ્વારા, મૂડીના ઇશ્યૂ, પ્રતિભૂતિઓના હસ્તાંતરણ તથા તેને અનુસંગિક અન્ય બાબતો, તેમજ આવી બાબતો કંપનીઓ દ્વારા કઈ રીતે જાહેર કરવી તે વિષયોની નિશ્ચિતી કરી શકે છે. ઉપખંડ (બી) હેઠળ બોર્ડ, સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશો દ્વારા, કોઈપણ કંપનીને પ્રોસ્પેક્ટસ, ઓફર દસ્તાવેજ વગેરે જાહેર કરવાની અને જનતામાંથી નાણાં મંગાવવાની મનાઈ કરી શકે છે; તેમજ તે બાબતે શરતો પણ નિશ્ચિત કરી શકે છે. કલમ ૧૧અ ની ઉપકલમ (૨) માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે, સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૧ ની જોગવાઈઓને અખંડિત રાખીને, બોર્ડ લિસ્ટિંગ અને પ્રતિભૂતિઓના હસ્તાંતરણ માટેની આવશ્યકતાઓ તથા તેને અનુસંગિક અન્ય બાબતો નિશ્ચિત કરી શકે છે.

૧૪.૧.૫

કલમ ૩૦ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, બોર્ડે સિક્યોરિટીઝ એન્ડ એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા (કેપિટલની ઇશ્યૂ અને માહિતીપ્રકટીકરણ આવશ્યકતા) નિયમનો, ૨૦૦૯ નામે નિયમનો બનાવ્યા છે. તેઓ કાયદેસર સ્વરૂપ ધરાવે છે અને સિક્યોરિટીઝના ઇશ્યૂ, તેના નિયંત્રણ અને નિયમન સાથે સંબંધિત સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરે છે, તેમજ જાહેર ઇશ્યૂ માટેની સામાન્ય શરતો, આવા ઇશ્યૂ અંગેની આવશ્યકતાઓ, શેરો, સિક્યોરિટીઝ અને બજારમાં વ્યવહારી અન્ય સિક્યોરિટીઝના ઇશ્યૂ સંબંધે સામાન્ય જોગવાઈઓ, પાત્રતાની

આવશ્યકતાઓ નિર્ધારિત કરે છે; તેઓ જાહેર ઇશ્યુમાં ભાવનિર્ધારણના ક્ષેત્ર, હસ્તાંતરણક્ષમતા પરના પ્રતિબંધ, લઘુત્તમ આવશ્યકતાઓ, ભિન્ન પ્રકારના ઇશ્યુ અંગે માહિતીપ્રકટીકરણનો પ્રશ્ન અને તે સંબંધિત તથા અનુસંગિક તમામ બાબતો અને પાસાઓને પણ આવરે છે. આ નિયમનો નિયમનકારી તેમજ પ્રતિબંધાત્મક સ્વરૂપના છે.

૧૪.૧.૬ ઉપરોક્ત નિયમાવલિના નિયમ ૨૪ ને પુનઃઉત્પાદિત કરી શકાય, કારણ કે તે નોંધપાત્ર પ્રાસંગિકતા ધરાવે છે.

૨૪. નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓના ધારકોના અધિકારોમાં ફેરફાર.—કોઈપણ નિર્ગમક તે વર્ગની નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓની શરતોમાં (નિર્ગમનની શરતો સહિત) એવો ફેરફાર કરશે નહીં, જે તે નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓના ધારકોના હિતોને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડે, સિવાય કે તે વર્ગની નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓમાંથી ઓછામાં ઓછી ત્રણ-ચોથા ભાગની નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓના ધારકોની લેખિત સંમતિથી અથવા તે વર્ગની નિર્દિષ્ટ પ્રતિભૂતિઓના ધારકોની બેઠકમાં પસાર કરાયેલા વિશેષ ઠરાવની મંજૂરીથી.

૧૪.૧.૭ નિયમનોના ભાગ ૩ માં જાહેર ઇશ્યુ, તેની પાત્રતાની આવશ્યકતાઓ, પાલન કરવાની શરતો વગેરે અંગે વિગતવાર જોગવાઈઓ સમાવેશ પામે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સિક્યોરિટીઝ અધિનિયમ તથા તે હેઠળ ઘડાયેલા નિયમનો એક વ્યાપક નિયામક ચાંત્રિકીરૂપ કાનૂની વ્યવસ્થા છે, જેમાં આ વિષય સંબંધિત કાનૂની જોગવાઈઓ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૧૪.૨ ઉપરોક્ત ચર્ચાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ અને સેબી અધિનિયમ એવા બે કાયદાઓનો પ્રભાવક્ષેત્ર

એ જ વિષયવસ્તુના ક્ષેત્રમાં કાર્યરત છે, જેનો વ્યવહાર આક્ષેપિત વિધાન દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે. આક્ષેપિત કાયદો ઉપરોક્ત સંસદીય વિધાનોની તુલનામાં કાર્યપ્રવર્તનમાં અસંમત સમન્વયહીનતાના દોષથી પીડિત છે. આક્ષેપિત વિધાનને કંપનીઝ અધિનિયમની સામે મૂકવામાં આવે ત્યારે પણ સ્થિતિ સમાન જ રહેશે.

(૩) ભારતીય કંપનીઓ અધિનિયમ વિરુદ્ધ આક્ષેપિત કાયદો ૧૫.

પડકારાયેલ વિધાન અને તેના કાર્યક્ષેત્રના સંદર્ભમાં કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કેટલીક જોગવાઈઓનો વિચાર કરી શકાય. કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૫૫ માં આદેશ આપવામાં આવ્યો છે કે: ૫૫. કોઈ કંપની દ્વારા અથવા તેના વતી, અથવા સ્થાપિત થનારી અભિપ્રેત કંપની સંબંધે જારી કરવામાં આવેલ પ્રોસ્પેક્ટસ પર તારીખ દર્શાવેલી હોવી જોઈએ, અને વિરુદ્ધ બાબત સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી, તે તારીખને પ્રોસ્પેક્ટસના પ્રકાશનની તારીખ તરીકે ગણવામાં આવશે.

૧૫.૧ કલમ ૬૦, ૬૧ અને ૧૧૭એ પણ જોવામાં આવી શકે છે.

“૬૦. પ્રોસ્પેક્ટસની નોંધણી

૧) કોઈ કંપની દ્વારા અથવા તેની તરફથી, અથવા પ્રસ્તાવિત કંપની સંબંધે, કોઈ પ્રોસ્પેક્ટસ જારી કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે તેની પ્રકાશનની તારીખે અથવા તે પહેલાં, તેની એક નકલ, જે તેમાં કંપનીના ડિરેક્ટર અથવા પ્રસ્તાવિત ડિરેક્ટર તરીકે નામિત દરેક વ્યક્તિએ અથવા તેના લેખિત રીતે અધિકૃત પ્રતિનિધિએ હસ્તાક્ષર કરેલી હોય, અને જેના ઉપર અનુમોદિત કરેલું હોય અથવા તેની સાથે જોડાયેલું હોય—(એ) કલમ ૫૮ દ્વારા જે કોઈ નિષ્ણાત વ્યક્તિ પાસેથી પ્રોસ્પેક્ટસના પ્રકાશન માટે આવશ્યક એવી કોઈપણ સંમતિ; અને (બી) સામાન્ય રીતે પ્રકાશિત કરાયેલા જાહેરનામાના મામલે, તેમજ—(૧) અનુસૂચિ ૨ ની કલમ ૧૬ દ્વારા આવશ્યક બનાવવામાં આવેલ દરેક કરારની એક નકલ, જેને પ્રોસ્પેક્ટસમાં નિર્દિષ્ટ કરવી આવશ્યક છે, અથવા, જે કરાર લખિત સ્વરૂપમાં ઉતારવામાં આવ્યો

ન હોય તેવા કિસ્સામાં, તેના સંપૂર્ણ વિવરો આપતું સ્મરણપત્ર; અને (૨) જ્યાં તે અનુસૂચિના ભાગ ૨ હેઠળ આવશ્યક કોઈપણ અહેવાલ બનાવનાર વ્યક્તિઓએ તેમાં, અથવા કારણો આપ્યા વિના તેમાં, તે અનુસૂચિના કલમ ૩૨ માં ઉલ્લેખિત આવા કોઈ સમાયોજનો દર્શાવ્યા હોય, ત્યાં તે વ્યક્તિઓ દ્વારા હસ્તાક્ષરિત લખિત નિવેદન, જેમાં તે સમાયોજનો દર્શાવવામાં આવ્યા હોય અને તે માટેના કારણો આપવામાં આવ્યા હોય.

૨) જે દરેક પ્રોસ્પેક્ટસ પર ઉપકલમ (૧) લાગુ પડે છે તે તેની ઉપરની સપાટી પર, –

(એ) જણાવવું કે આ કલમ દ્વારા આવશ્યક ઠરાવ્યા મુજબ નોંધણી માટે તેની નકલ સોંપવામાં આવી છે; અને (બી) આ કલમ હેઠળ પહોંચાડવામાં આવેલી નકલ પર પ્રમાણિત કરવાના અથવા તેની સાથે જોડવાના જરૂરી હોય એવા કોઈપણ દસ્તાવેજો નિર્દિષ્ટ કરવા, અથવા પ્રવરપત્રમાં સમાવિષ્ટ એવા નિવેદનોનો ઉલ્લેખ કરવા, જે તે દસ્તાવેજો નિર્દિષ્ટ કરે છે.

૩) જ્યાં સુધી કલમ ૫૫, ૫૬, ૫૭ અને ૫૮ ની તેમજ આ કલમની ઉપકલમ (૧) અને (૨) ની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોય અને પ્રોસ્પેક્ટસ સાથે તેમાં કંપની અથવા પ્રસ્તાવિત કંપનીના ઓડિટર, કાનૂની સલાહકાર, અટર્ની, સોલિસિટર, બેંકર અથવા દલાલ તરીકે નામ દર્શાવાયેલ વ્યક્તિની, જો હોય તો, તે હોદ્દામાં કાર્ય કરવા માટેની લેખિત સંમતિ જોડાયેલ ન હોય, ત્યાં સુધી રજિસ્ટ્રાર પ્રોસ્પેક્ટસનું નોંધણીકરણ કરશે નહીં.

૪) જે તારીખે તેની નકલ જારી કરવામાં આવી હોય તે તારીખ પછી નવ્વાં દિવસથી વધુ સમય બાદ કોઈ પ્રોસ્પેક્ટસ જારી કરવામાં આવશે નહીં

૫) જો આ કલમ હેઠળ તેની નકલ રજિસ્ટ્રારને સુપરત કર્યા વિના, અથવા આમ સુપરત કરાયેલ નકલ પર જરૂરી સંમતિ અથવા દસ્તાવેજોનું અનુમોદન કર્યા

વિના કે તેને જોડ્યા વિના, પ્રવર્તનપત્ર બહાર પાડવામાં આવે, તો કંપની તથા પ્રવર્તનપત્રના પ્રકાશનમાં જાણતા હોવા છતાં પક્ષકાર બનેલી દરેક વ્યક્તિ દંડને પાત્ર રહેશે, જે દંડ પચાસ હજાર રૂપિયા સુધી થઈ શકે છે.

૬૧. પ્રોસ્પેક્ટસ અથવા પ્રોસ્પેક્ટસના સ્થાને આપેલા નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત કરારની શરતોમાં ફેરફાર ન કરવો કંપની પ્રોસ્પેક્ટસ અથવા પ્રોસ્પેક્ટસના સ્થાને આપેલા નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત કરારની શરતોમાં, કોઈપણ સમયે, સામાન્ય સભામાં કંપની દ્વારા મંજૂરી આપવામાં આવ્યા સિવાય અથવા કંપની દ્વારા અધિકૃતતા આપવામાં આવી હોય તે સિવાય, ફેરફાર કરશે નહીં.”

૧૧૭એ. ડિબેન્યર ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ (૧) ડિબેન્યરોના કોઈપણ નિર્ગમને સુરક્ષિત કરવા માટેનું ટ્રસ્ટ દસ્તાવેજ એવી સ્વરૂપમાં હશે અને નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી અવધિની અંદર અમલમાં મૂકવામાં આવશે.(૨) ટ્રસ્ટ ડીડની એક નકલ કંપનીના કોઈપણ સભ્ય અથવા ડિબેન્યર ધારક દ્વારા નિરીક્ષણ માટે ખુદ્દી રહેશે અને તે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તેવી રકમની ચૂકવણી પર આવી ટ્રસ્ટ ડીડની નકલો મેળવવા માટે પણ હકદાર રહેશે.(૩) જો ટ્રસ્ટ ડીડની નકલ નિરીક્ષણ માટે ઉપલબ્ધ કરવામાં ન આવે અથવા કોઈ સભ્ય અથવા ડિબેન્યર ધારકને આપવામાં ન આવે, તો કંપની અને કંપનીનો દરેક એવો અધિકારી, જે ચૂકમાં હોય, તે દરેક ગુના માટે એવા દંડને પાત્ર બનશે, જે ગુનો ચાલુ રહે તે દરેક દિવસ માટે પાંચસો રૂપિયા સુધી હોઈ શકે.”

૧૫.૧.૧ ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૬૨માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે પ્રોસ્પેક્ટસમાં સમાવાયેલ કોઈપણ અસત્ય નિવેદનના કારણે જે કોઈ વ્યક્તિએ નુકસાન અથવા હાનિ સહન કરી હોય, તેવા દરેક વ્યક્તિને, જેણે તે પ્રોસ્પેક્ટસ પર વિશ્વાસ રાખીને કોઈપણ શેરો અથવા ડિબેન્યરો માટે સબસ્ક્રાઈબ કર્યું હોય, વળતર

ચુકવવામાં આવશે. તે જ રીતે, ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૬૩માં પ્રોસ્પેક્ટસમાં કરવામાં આવેલી ખોટી રજૂઆતો માટે ફોજદારી જવાબદારીની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. કંપનીઓ અધિનિયમની કલમ ૭૨માં જોગવાઈ છે કે: ૭૨.(૧)(એ) સામાન્ય રીતે બહાર પાડવામાં આવેલા પ્રોસ્પેક્ટસના અનુસંધાનમાં કંપનીના કોઈપણ શેરોમાં અથવા ડિવેન્યરોમાં કોઈ ફાળવણી કરવામાં આવશે નહીં, અને આવી રીતે બહાર પાડવામાં આવેલા પ્રોસ્પેક્ટસના અનુસંધાનમાં કરવામાં આવેલી અરજીઓ પર, પ્રોસ્પેક્ટસ પ્રથમ વખત આવી રીતે બહાર પાડવામાં આવ્યો હોય તે દિવસ પછીના પાંચમા દિવસની શરૂઆત સુધી, અથવા પ્રોસ્પેક્ટસમાં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હોય તો તે પછીના વધુ સમય સુધી, કોઈ કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવશે નહીં:

૧૫.૨ એન. પાર્થસારથી વિ. કેપિટલ ઇશ્યુઝના કન્ટ્રોલર,

[(૧૯૯૧) ૩ એસ.સી.સી. ૧૫૩] માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયનો, ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના સંદર્ભમાં, પડકારવામાં આવેલ કાયદેસરની માન્યતા વિરુદ્ધ દલીલ કરવા માટે અરજદારો દ્વારા આશરો લેવાયો હતો.

“આથી, કંપની અધિનિયમની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના વિચારણાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રોસ્પેક્ટસમાં ઉલ્લેખિત કરારની શરતો અથવા પ્રોસ્પેક્ટસના સ્થાને કરાયેલા નિવેદનોમાં કંપનીએ સામાન્ય સભામાં આપેલી મંજૂરી અને સત્તા સિવાય કોઈ ફેરફાર કરી શકાતો નથી. તેથી, કંપનીના શેરહોલ્ડરોની અસાધારણ સામાન્ય સભામાં ઓગસ્ટ ૨૮, ૧૯૮૯ના રોજ સ્વીકારવામાં આવેલા વિશેષ ઠરાવના વિચાર પર કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા, વધુમાં મૂડી ઇશ્યૂ નિયંત્રક દ્વારા આપવામાં આવેલી

સંમતિમાં, ડિબેન્યરોની રકમમાં ઘટાડા સંબંધે હોય કે તેમાંથી ઊભા થયેલા ભંડોળનો જે હેતુઓ માટે ઉપયોગ થવાનો છે તે સંબંધે હોય, પ્રોસ્પેક્ટસમાં જે સમાવવામાં આવ્યું છે અને કંપનીના શેરહોલ્ડરોની સામાન્ય સભામાં સ્વીકારવામાં આવેલા વિશેષ ઠરાવના આધારે મૂડી ઇશ્યૂ નિયંત્રકે જે મંજૂર કર્યું છે તેની વિરુદ્ધ, કોઈ ફેરફાર, બદલાવ અથવા સુધારો કરી શકાય નહીં. મૂડી ઇશ્યૂઝ (નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૪૭ની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (૬) માં આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું છે કે:

“૩.(૬) કેન્દ્રીય સરકાર કોઈપણ સમયે આદેશ દ્વારા —

(એ) આ કલમની કોઈપણ જોગવાઈઓ હેઠળ અપાયેલી સંમતિ અથવા માન્યતા રદ કરી શકે; અથવા (બી) જ્યાં આવી સંમતિ અથવા માન્યતા કોઈ શરતો સાથે શરતબંધ કરવામાં આવી હોય, ત્યાં તેવી બધી અથવા તેમાંની કોઈપણ શરતોમાં ફેરફાર કરી શકે: પરંતુ તે શરતે કે આ ઉપકલમ હેઠળ આદેશ કરવામાં આવે તે પહેલાં, કંપનીને એવો આદેશ કેમ કરવામાં ન આવે તે અંગે કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપવામાં આવશે.”

આક્ષેપિત વિધાનની પ્રકૃતિ

૧૬. ઉપર અહીં જોવા મળે છે કે આક્ષેપિત વિધાનને તેની જોગવાઈઓના વિષયવસ્તુ અને પરિણામોના દૃષ્ટિકોણથી સંપૂર્ણરૂપે વાંચીએ તો તે ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સના અવધિપૂર્વ ભુગતાન વિષે છે. ઉપર સંપૂર્ણરૂપે ઉતારેલ આક્ષેપિત અધિનિયમને માત્ર સાદા વાંચનથી જ સ્પષ્ટ થાય છે કે તે નિગમ દ્વારા ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ જાહેર કરવામાં આવ્યા ત્યારે તેમની જારીગીરીને શાસિત કરતી નાણાકીય સંવિધિઓ અને શરતોમાં ફેરફાર તથા સુધારો કરવાનો પ્રાવધાન કરે છે. તેમાં બોન્ડ્સના ભુગતાન સંબંધિત શરત ક્રમાંક ૩ના સ્થાને ઉપરોક્ત મુજબ શરત

ક્રમાંક ૩એ દાખલ કરીને તેનું સ્થાનાપન કરવામાં આવ્યું. તેમાં આ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે મૂળ શરત ક્રમાંક ૩માં તેમજ મૂળ શરત ક્રમાંક ૯માં ઉપાડ સંબંધિત શરતોમાં રહેલ કોઈ પણ બાબત હોવા છતાં, બોન્ડ્સનું ભુગતાન અગાઉની તારીખે એવો અનુમાનિત મુખ મૂલ્ય ધરીને કરવામાં આવશે, જે કંપની, એટલે કે એસએસએનએનએલ, નક્કી કરે. આ પ્રમાણે એસએસએનએનએલને ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૫ના રોજ રૂપિયા ૨૫,૦૦૦/-થી ઓછું ન હોય એવા અનુમાનિત મુખ મૂલ્યે, બોન્ડ્સની વાસ્તવિક પરિપક્વતા પહેલાં જ તેમનું ભુગતાન કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. એસએસએનએનએલને આ હેતુ માટેની તારીખ અને અનુમાનિત મુખ મૂલ્ય અખબારોમાં જાહેરાત આપી પ્રકાશિત કરવાની સગવડ આપવામાં આવી હતી – અંગ્રેજી તેમજ પ્રાદેશિક ભાષામાં. અધિનિયમની કલમ ૩ દ્વારા, અધિનિયમની કોઈપણ જોગવાઈમાંથી ઉદ્ભવતા કોઈપણ પ્રશ્નની વિચારણા કરવાની નાગરિક અદાલતની અધિકારક્ષમતા બહાર રાખવામાં આવી હતી. નાગરિક દાવો દાખલ કરવો તથા બોન્ડની કોઈપણ શરતના અનુસરણમાં લેવામાં આવેલી કોઈપણ કાર્યવાહી અંગે મનાઈદુકમ માંગવો અસ્વીકાર્ય બનાવવામાં આવ્યો હતો.

૧૬.૧ મુક્તિ સંબંધિત વિવાદિત વિધાનની કલમ ૩એ, સિક્યોરિટીઝ રેગ્યુલેશન અધિનિયમની કલમ ૨૦ સાથે સીધા સંઘર્ષમાં આવે છે. સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ અધિનિયમની કલમ ૨(એચ)(૨) માં સરકારી પ્રતિભૂતિઓની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. કલમ ૨૦ માં સૂચીકરણ અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જ્યારે કલમ ૨૧ માં પક્ષકારો તથા સંબંધિત સત્તાધિકારીઓની કેટલીક બાબતોનું પાલન કરવાની ફરજો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૧૬.૨ મહત્વપૂર્ણ રીતે, કલમ ૨(એચ), જેમાં “પ્રતિભૂતિઓ” ની વ્યાખ્યા સમાવાઈ છે, તેમાં ૨(એચ)(૨) માં “સરકારી પ્રતિભૂતિ” નો સમાવેશ થાય છે. અધિનિયમ કલમ ૨(બી) માં “સરકારી પ્રતિભૂતિ” ની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કરે છે—“સરકારી પ્રતિભૂતિ” એ એવી પ્રતિભૂતિ છે જે, આ અધિનિયમના અમલ પહેલાં કે પછી, જાહેર ઋણ ઉપાડવાના હેતુસર કેન્દ્રીય સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા સર્જવામાં આવેલી અને જારી કરવામાં આવેલી હોય અને પબ્લિક ડેટ એક્ટ, ૧૯૪૪ ની કલમ ૨ ની ઉપકલમ (૨) માં નિર્દિષ્ટ કરાયેલા સ્વરૂપોમાંથી કોઈ એક સ્વરૂપ ધરાવતી હોય.

૧૬.૨.૧ જ્યારે “સિક્યોરિટીઝ” ની વ્યાખ્યામાં સરકાર સુરક્ષાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને સરકાર સુરક્ષા સંબંધિત કાર્યો અને પાસાઓ સિક્યોરિટી કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬ દ્વારા નિયમિત થાય છે, ત્યારે તે દૂરગામી અને અત્યંત મહત્વપૂર્ણ પરિણામો પેદા કરે છે; માત્ર એટલા માટે જ નહીં કે આક્ષેપિત કાયદો ઉક્ત કેન્દ્રીય કાયદા સાથે અસંગત અને સંઘર્ષજનક છે, પરંતુ એ કારણે પણ કે તેના પરિણામે રાજ્ય અને પ્રતિવાદીઓનો આ દાવો કે આક્ષેપિત વિધાન તેના વિધાનક્ષેત્ર તરીકે “રાજ્યનું જાહેર કર્જ” આકર્ષે છે, તે જો કંઈ બળ ધરાવતો હોય તો પણ પોતાનું બળ ગુમાવતો કહેવાય. ઉપરોક્ત મુજબ સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમની આ બધી જ જોગવાઈઓને એકત્રિત રીતે જોતા, તે આક્ષેપિત અધિનિયમ માટેની વિધાન સક્ષમતાને પરાવૃત્ત કરે છે.

૧૬.૩ ઇશ્યુના પ્રોસ્પેક્ટસની શરતો બોન્ડોને વચનપત્રનો દરજ્જો આપે

છે. શરતોના ભંગમાં તેમનું અવધિપૂર્વ મુક્તિકરણ કરવામાં આવે તેવું પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. તે રીતે, તે વિનીમયપાત્ર લેખ અધિનિયમની જોગવાઈઓના ક્ષેત્રમાં પણ એન્ટ્રી ે છે. વધુમાં, એવું જણાશે કે અધિનિયમની કલમ ૩એ મુખ્ય મૂલ્ય ઘટાડે છે અને નિગમને સત્તા આપે છે, જે માત્ર અતિશય સત્તાપ્રદાન જ નથી પરંતુ અવિવેકપૂર્ણ પણ છે, કારણ કે તે રાજ્ય માટે બચત કરવી કે નહીં અને કેટલી બચત કરવી તે અંગેનો નિર્ણય લેવા માટે નિગમને મુક્ત રાખે છે. અરજદારો તરફના વિદ્વાન વકીલોનું એવું રજૂ કરવું યોગ્ય હતું કે આ બેકાબૂ વિવેકાધિકાર અને સત્તાનું પ્રદાન હતું, જેના કારણે પણ કલમ ૩એની જોગવાઈ દુષિત અને અધિકારાતીત બની હતી.

૧૬.૪ સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, સેબી અધિનિયમ અને કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ માં સમાવાયેલા કાયદાઓ અને નિયમો, જેમાંથી થોડાકનો ઉપરોક્ત રીતે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે જેથી બોન્ડ્સના પૂર્વપરિપક્વ મુક્તિપ્રદાનને અમલમાં મૂકવા માટે ઘડાયેલા વિધાન સાથેની અસંગતતા દર્શાવી શકાય, તેઓ સિક્યોરિટીઝના નિર્ગમન અને વેપાર બાબતે વૈધાનિક માળખું નિર્ધારિત કરે છે. વિષયસંદર્ભે અમલમાં મૂકવામાં આવેલ કરારો, કેટલાંક પ્રસંગોએ, વૈધાનિક કરારો હોય છે. પ્રોસ્પેક્ટસને પણ વૈધાનિક દસ્તાવેજ તરીકે જોવામાં આવે છે. આક્ષેપિત રાજ્ય વિધાન અને ઉપરોક્ત કેન્દ્રીય કાયદાઓ વચ્ચેની વિસંગતિ, સંઘર્ષ અને અસુમેળ અનેક રીતે અને અનેક મંચો પર ઊભા થઈ શકે છે, જેથી એક કાયદાની જોગવાઈઓનું પાલન બીજા કાયદાનો ભંગ કર્યા વિના શક્ય રહેતું નથી. વિષયવસ્તુ સંબંધે કેન્દ્રીય કાયદાઓ વ્યાપક રીતે કાર્યરત હોવાથી

અને સમગ્ર ક્ષેત્ર આવરી લેતાં હોવાથી, રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલ આકેષિત કાયદા માટે સ્પષ્ટ અથડામણની સ્થિતિ ઊભી થાય છે અને તે બંધારણીય રીતે માન્ય રહી શકતો નથી.

૧૬.૫ સિક્ચોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ અધિનિયમ, સેબી અધિનિયમ અને કંપનીઝ અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ, તેમના કાર્યક્ષેત્રો તથા તેઓ જે વિષયવસ્તુ સાથે વ્યવહાર કરે છે, તેનો વિચાર કરતાં અને તેની તુલના આકેષિત વિધાન આવરી લેવા ઈચ્છે છે તે વાસ્તવિક ક્ષેત્ર સાથે કરતાં, એ નકારી શકાતું નથી કે આકેષિત કાયદો, તેના મર્મ અને સ્વરૂપમાં, ઉપરોક્ત કેન્દ્રીય અધિનિયમો દ્વારા પહેલેથી જ આવરી લેવાયેલા અને કાર્યરત વિધાનક્ષેત્ર સંબંધે બનાવવામાં આવેલ કાયદો છે. એક વખત બોન્ડ્સ/સિક્ચોરિટીઝ સંબંધિત ક્ષેત્ર, તેમજ તેના નિયમનાત્મક પાસાઓ અને આવા વિષયો સાથેના વ્યવહારનું ક્ષેત્ર, સંસદે તે વિષય પર કાયદાઓ બનાવીને આવરી લીધું હોય, ત્યારબાદ રાજ્યને આકેષિત વિધાન બનાવવાનો અધિકાર નહોતો, કારણ કે તેની પાસે એવો વિધાનસત્તાનો અધિકાર નહોતો. આવરી લેવાયેલા ક્ષેત્રના સિદ્ધાંતનો અમલ કરતાં, આકેષિત વિધાન સ્પષ્ટપણે કેન્દ્રીય અધિનિયમો સાથે અસંગત છે અને તેથી, તેને અસંવિધાનિક તેમજ રાજ્યની વિધાનસત્તાની બહારનું ગણવું જરૂરી બને છે. ભેદરેખાની સૂક્ષ્મ પરંતુ દઢ રેખા

૧૭. એક વિધાનમંડળ દ્વારા બીજા વિધાનમંડળને અનામત કરાયેલા ક્ષેત્રમાં થયેલા અતિક્રમણ, અસંગતતા, સંઘર્ષ, પ્રતિસંગતિ અને આવૃત્ત ક્ષેત્રની સંકલ્પનાઓ વચ્ચેનો ભેદનો રેખાંકન સૂક્ષ્મ હોય છે અને ઘણી વખત ધૂંધળો બની

જાય છે. જો રાજ્ય વિધાનમંડળે એવો કાયદો ઘડ્યો હોય કે જેનો સાર અને તત્ત્વ દૃષ્ટિએ તે માટે અનામત કરાયેલા વિધાનક્ષેત્રમાં આવે છે, પરંતુ આવો સક્ષમ કાયદો ઘડતી વખતે તે અમુક હદ સુધી સંઘ વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદા પર અતિક્રમણ કરે, અને જો આવું અતિક્રમણ અનુસંગિક હોય અથવા તેના વ્યાપમાં નગણ્ય હોય અને બંને જોગવાઈઓને સાથે અસ્તિત્વમાં રહેવાની મંજૂરી આપતું હોય, તો રાજ્ય કાયદો પ્રતિસંગત ગણાશે નહીં. જો રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કરાયેલ અતિક્રમણ અથવા ક્ષયનું પ્રમાણ એવું હોય કે જેના કારણે બે જોગવાઈઓ વચ્ચે સ્પષ્ટ સંઘર્ષ ઊભો થાય, તો રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાની સરખામણીએ માન્ય રહી શકશે નહીં. આવી સ્થિતિમાં સ્પષ્ટ અને સીધો સંઘર્ષ પ્રતિસંગતિને જન્મ આપશે. ‘પ્રતિસંગત’ શબ્દનો સામાન્ય રીતે ઉપયોગ સમવર્તી યાદીમાં આવતા વિષય અંગે ઘડાયેલા કાયદા સંદર્ભે થાય છે, પરંતુ પ્રતિસંગતિ એ રાજ્ય કાયદા અને કેન્દ્રીય કાયદા વચ્ચેની અસંગતતા અને સંઘર્ષ સૂચવનારી સંકલ્પના હોવાથી, તે એકથી વધુ રીતે ઊભી થઈ શકે છે અને ઘણીવાર સમવર્તી યાદી સિવાયના ક્ષેત્રમાં પણ તેનો પતો લાગી શકે છે. પ્રતિસંગતિ એ રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાની, કેન્દ્રીય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાની સરખામણીએ, એક સ્થિતિ અને કાનૂની દરજ્જો છે; તેથી તેના અર્થક્ષેત્રમાં અન્ય પાસાઓ અને સ્તરો પણ હોઈ શકે છે, જે બંધારણીય માન્યતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં રાજ્ય કાયદાને કેન્દ્રીય કાયદા સામે અમાન્ય ઠરાવવાની માંગ કરી શકે છે.

બનાવાયેલ કાયદો સાથેસાથે ટકી શકે છે કે નહીં અને તેમનું સમાધાન થઈ શકે છે કે નહીં, તેનું નિર્ધારણ કરવા માટે અતિક્રમણની વ્યાપ્તિ નહીં પરંતુ તેની પ્રકૃતિ મહત્વની છે; અને રાજ્ય વિધાનસભાનો કાયદો રદબાતલ ઠર્યા વિના ટકી શકે છે કે નહીં, તે નક્કી કરવાનો આ જ વાસ્તવિક કસોટી છે.

૧૮. અધિકૃત થયેલ ક્ષેત્રના સિદ્ધાંતનો વ્યાપક પ્રભાવ પડે છે. જો રાજ્ય વિધાનમંડળે કોઈ એવા વિષયવસ્તુ સંબંધે કાયદો બનાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય કે જેના ક્ષેત્ર પર સંઘના વિધાનોએ પહેલેથી જ અધિકાર સ્થાપિત કર્યો હોય, તો રાજ્ય વિધાનમંડળને તે ક્ષેત્રમાં કાયદો બનાવવાની વિધાનક્ષમતા રહેશે નહીં. આ સિદ્ધાંત ત્યારે લાગુ પડે છે જ્યારે સંસદે બનાવેલા કાયદા અથવા કાયદાઓની જોગવાઈઓ અને રાજ્ય વિધાનમંડળની જોગવાઈઓ વિષયના ક્ષેત્રમાં કાર્યરત હોય અને તેમાંથી સંસદની તે ક્ષેત્રને નિયંત્રિત કરવાની અને પોતાના અધિકારમાં લેવા કરવાની મંજૂરા પ્રગટ થતી હોય. તે સ્થિતિમાં રાજ્ય દ્વારા બનાવાયેલ વિધાન ટકી શકતું નથી. એવા અધિકૃત થયેલ ક્ષેત્રમાં એન્ટ્રી કરીને પોતાનાં સ્વતંત્ર રીતે કાયદેસર વિધાન કરવા બદલ રાજ્યનું વિધાન તેની વિધાનક્ષમતાથી વંચિત થઈ જાય છે. આ સિદ્ધાંત એવો છે કે જે કોઈ વિષય અંગે, જેના સમગ્ર ક્ષેત્રને આવરી લેવા માટે કેન્દ્રીય વિધાનમંડળે પહેલેથી જ કાયદો બનાવ્યો હોય, તે વિષયમાં રાજ્ય વિધાનમંડળના કાયદા બનાવવાના અધિકારને સદાકાળ માટે અપ્રભાવી બનાવી દે છે. જ્યારે કોઈ નિર્ધારિત પ્રકરણમાં અધિકૃત થયેલ ક્ષેત્રનો સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે, ત્યારે અતિક્રમણની વ્યાપ્તિનો પ્રશ્ન અપ્રાસંગિક હોવાથી તેનું મહત્વ નષ્ટ પામે છે.

૧૯. બે કાનૂનો વચ્ચે એવી ઘણી બાબતો છે, જે અપૂરણીય સ્તર સુધીની

અસંગતતા પ્રગટ કરે છે, જેથી વિરુદ્ધતા ઊભી થાય છે અને બંને કાનૂનોને સાથે સાથે અસ્તિત્વમાં રહેવા દેતી નથી. આ બાબતો અને સંકલ્પનાઓ ‘કાર્યાત્મક અસંગતતા’, ‘અસુમેળતા’, ‘અધિગ્રહિત ક્ષેત્ર’, ‘નિહિત અર્થથી રદ થયેલ’ છે. ઉપરોક્ત પૈકી કોઈપણ કસોટીના દષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, આક્ષેપિત કાયદો બંધારણીય માન્યતાની કસોટી પર ઉતરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

૧૯.૧ એક અધિકારક્ષેત્રસંબંધી દષ્ટિકોણ એવો પણ ધારણ કરવામાં આવ્યો છે કે અતિસત્તાતીતતાની સંકલ્પના વિસંગતિ કરતાં વધુ મૂળભૂત છે. અતિસત્તાતીતતા એવી બાબત છે જે અસમર્થતા સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે વિસંગતિ અસંગતતાને સૂચવે છે. રાજ્ય વિધાનમંડળ પાસે વિધાનક્ષમતાનો અભાવ હોવાને કારણે વાંધાગ્રસ્ત કાયદો બંધારણવિરુદ્ધ અને અતિસત્તાતીત હોવાનું જાહેર કરવો પડે.

૨૦. જોકે બન્ને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ પોતાની રજૂઆતો કરી અને વિવિધ દલીલો ઉઠાવી, તથાપિ ઉપર સ્પષ્ટ રીતે નિર્દિષ્ટ કરાયેલા આધારોએ વિધાનક્ષેત્રની સત્તાના અભાવને કારણે આક્ષેપિત વિધિને અદાલતે બંધારણીય રીતે અવૈધ ઠરાવી હોવાથી, બધી તથા અન્ય દલીલો સાથે વ્યવહાર કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થઈ નહોતી. તે મુજબ, અમે તમામ દલીલોનો વિચાર કર્યો નથી.

૨૦.૧ બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ વિવિધ નિર્ણયો પર આધાર મુક્યો હતો, જેમાંથી અદાલતે ઉદ્દેખિત તમામ ચુકાદાઓનું વિચારણા કર્યા પછી જે નિર્ણયો સંબંધિત છે તેમનો ઉદ્દેખ કર્યો છે. નિષ્કર્ષ ૨૧. ઉપરોક્ત તમામ કારણો અને ચર્ચાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, એવું ઠરાવવું પડે છે કે પડકારાયેલો સરદાર સરોવર નર્મદા

નિગમ લિમિટેડ (બોન્ડોનું રિડીમ કરવાની સત્તા પ્રદાન કરતો) અધિનિયમ, ૨૦૦૮, રાજ્ય યાદીની એન્ટ્રી ૪૩ હેઠળના ‘રાજ્યનું જાહેર ઋણ’ તરીકે હોય કે સંયુક્ત યાદીની એન્ટ્રી ૨૦ હેઠળના ‘આર્થિક અને સામાજિક આયોજન’ તરીકે હોય, બંધારણની સાતમી અનુસૂચિમાં આવતો કોઈ વિધાનમથક અથવા વિધાનક્ષેત્ર હેઠળ આવતો નથી, તેમજ ઉપરોક્ત બે એન્ટ્રી ઓને સાથે વાંચવાથી પણ તેના માટે કોઈ વિધાનક્ષેત્ર અનુસરતું નથી. એવું ઠરાવવામાં આવે છે કે પડકારાયેલું વિધાન બંધારણીય રીતે અવૈધ છે, કારણ કે પડકારાયેલું વિધાન તથા તેની જોગવાઈઓ એવા વિધાનક્ષેત્રમાં કાર્ય કરે છે જે સક્ષમ કેન્દ્રીય વિધાન દ્વારા અગાઉથી જ આવરી લેવામાં આવ્યું છે, વિશેષ કરીને સિક્યોરિટીઝ કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ, ૧૯૫૬, સિક્યોરિટી એક્સચેન્જ બોર્ડ ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૯૨, તથા ઇન્ડિયન કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬, કારણ કે આ કેન્દ્રીય વિધાનોની જોગવાઈઓ પડકારાયેલાં વિધાન દ્વારા જે બાબતો અને પાસાઓ સાથે વ્યવહાર કરવાની અને જોગવાઈ કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી છે, તે બાબતોને શાસિત કરે છે. રાજ્ય વિધાનસભા પડકારાયેલો કાયદો ઘડવાની વિધાનક્ષમતા હોવાનો દાવો કરી શકતી નથી અને તેની પાસે તેવી વિધાનક્ષમતા નથી. જો પડકારાયેલાં વિધાન માટે વિધાનમથક શોધવાનું હોય, તો વધુમાં વધુ તે સંયુક્ત યાદીની એન્ટ્રી ૭માં શોધી શકાય, કારણ કે પડકારાયેલું વિધાન તથા તેમાં ઘડાયેલી જોગવાઈઓ વિશેષ પ્રકારના કરાર સાથે સંબંધિત છે, જે યુક્ત એન્ટ્રી માં આવનાર છે. પરંતુ તે દૃષ્ટિકોણથી પણ રાજ્ય કાયદો સહઅસ્તિત્વ રાખવામાં નિષ્ફળ જાય છે અને સિક્યોરિટી કોન્ટ્રાક્ટ્સ (રેગ્યુલેશન) અધિનિયમ સાથે

વિસંગતિમાં ઉભો રહે છે. પડકારાયેલા વિધાનનું વિધાનમથક વધુમાં વધુ બંધારણની સાતમી અનુસૂચિની યાદી ૩-સંયુક્ત યાદીની એન્ટ્રી ૭ સુધી અનુસરવામાં આવી શકે, કારણ કે પડકારાયેલું વિધાન તથા તેમાં ઘડાયેલી જોગવાઈઓ તે એન્ટ્રી માં આવતાં વિષય-વિશેષ પ્રકારના કરાર સાથે સંબંધિત છે. તેમ છતાં, પડકારાયેલું વિધાન તેની મૂળ ભાવના અને તત્ત્વમાં સિક્યોરિટીઝના નિયમન અને તે માટેની શાસકીય વ્યવસ્થા સંબંધિત કાયદો છે, જે બાબતો માટે ઉપરોક્ત સંસદપ્રણિત કાયદાઓ દ્વારા જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. પડકારાયેલાં વિધાનની જોગવાઈઓ ક્ષેત્ર આવરી લેનારા કેન્દ્રીય વિધાન સાથે અસંગત છે અને તેમનો સમન્વય શક્ય નથી. રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા બનાવાયેલો પડકારાયેલો કાયદો અને ઉપરોક્ત સંઘીય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવાયેલા કાયદાઓ, તેમના વિષયક્ષેત્ર, સ્વભાવ અને અસરને ધ્યાનમાં લેતા, સાથેસાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતા નથી. કેન્દ્રીય વિધાનોનું ઉદ્દંઘન કર્યા વિના પડકારાયેલાં કાયદાનું પાલન કરી શકાય તેમ નથી. તેથી નિષ્કર્ષ એવો છે કે પડકારાયેલું વિધાન ઘડવું રાજ્ય વિધાનસભા દ્વારા અસમર્થ વિધાનપ્રયોગ સમાન છે. અમે જાહેર કરીએ છીએ કે આ અધિનિયમ બંધારણીય રીતે અવૈધ છે. પરિણામરૂપ રાહત શું રર. કઈ પરિણામરૂપ રાહત આપી શકાય તે મુદ્દા તરફ વળતાં, અરજદારોએ બાકી રહેલી રકમ ચૂકવવા અને/અથવા બોન્ડોના પૂર્વ રિડીમને કારણે થયેલ આર્થિક નુકસાનની ભરપાઈ કરવા માટે વધુ રાહત માગી છે. અમે વિધાનને અસંવિધાનિક ગણાવ્યું હોવા છતાં, પ્રાર્થના મુજબ નુકસાન અથવા હર્જાનની ચૂકવણીરૂપ પરિણામરૂપ રાહત અમે આપી શકતા નથી, કારણ કે તે માટે પુરાવા રજૂ કરાવવાની આવશ્યકતા પડશે અને

આવી પ્રાર્થના રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં મંજૂર કરી શકાય તેમ નથી. તેનું સરળ કારણ એ છે કે દાવો કરવામાં આવેલ નુકસાન વાસ્તવમાં થયું હતું કે નહીં, અને થયું હોય તો તેનું ચોક્કસ સ્વરૂપ શું હતું, તે મુદ્દાઓનો વિચાર ત્યારે સુધી થઈ શકશે નહીં જોતાં સુધી બોન્ડોના અસમયે રિડીમ ન થયા હોત તો જે લાભો પ્રાપ્ત થયા હોત અથવા શક્ય હતા, તથા વહેલી નગદીકરણથી જે અસર ઊભી થઈ અને જેને બોન્ડધારકે સ્વીકારી હોય અથવા વિરોધ હેઠળ સ્વીકારી હોય, તે બાબતોની જરૂરી વિગતવાર તપાસ ન થાય. આ પ્રક્રિયા તથ્યોની તપાસ પૂર્વધારિત કરે છે. આ તથ્યનિર્ધારક તપાસ તે સંદર્ભે રજૂ કરવાના પુરાવા પર આધારિત હોવી આવશ્યક છે. માત્ર આવી પ્રક્રિયા દ્વારા એવો દાવો સ્થાપિત થાય ત્યારે જ સંબંધિત વિધાનને અવૈધ ઠરાવવાના અનુસંધાને પરિણામરૂપ રાહતનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઊભો થઈ શકે. ડીપ ડિસ્કાઉન્ટ બોન્ડ્સ સંબંધિત શરતો અને નિયમોના ભંગનો મુદ્દો, કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિગત પ્રકરણને અનુસરી રહેલી હકીકતોના પ્રકાશમાં, દીવાની દાવામાં તપાસવાનો રહેશે. તેમ છતાં, પડકારાયેલાં વિધાન હેઠળ દીવાની અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર પર મૂકાયેલ પ્રતિબંધ, અને તેથી બોન્ડ્સ સંબંધિત દાવો દાખલ કરવા અંગેનો પ્રતિબંધ, અધિનિયમ અસંવિધાનિક ઠરાવાતા દૂર થાય છે. તેથી કાયદા અનુસાર, જેમાં મર્યાદા કાયદો તથા અન્ય શાસક કાનૂની પરિબળોનો સમાવેશ થાય છે, તે મુજબ આ બાબતોની તપાસ માટે દીવાની અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર ઉપલબ્ધ બનશે, જેથી પીડિત પક્ષ તે ઉપાયનો આશરો લઈ શકે. કેટલાક અરજદારોએ માગેલી વધારાની રાહત પણ માત્ર એ જ રીતે વિચારાઈ શકે. રિટ અધિકારક્ષેત્રમાં, વિધાનને બંધારણીય રીતે અવૈધ ઠરાવ્યા પછી પણ, અમે પરિણામરૂપ રાહત પર

વિચારણા કરી શકતા નથી, તો તેને મંજૂર કરવાનો તો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

૨૨.૧ અનુસંગિક રાહત માટેના દાવા તથા દાવો દાખલ કરવાની ઉપચારવિધિનો આશરો લેવા અંગે પણ સ્પષ્ટીકરણ કરવું આવશ્યક છે, અને અમે અહીં સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે મર્યાદિત વર્ગના વ્યક્તિઓને, અને સર્વ બંધધારકોને સર્વસામાન્ય રીતે નહીં, દિવાણી દાવો દાખલ કરવાનો હક રહેશે. મર્યાદા કાયદાને તેનો પ્રભાવ ચલાવવા દેવું પડશે, જે એવા તમામ બંધધારકો માટે દિવાણી દાવાને અવરોધશે જેઓએ વિરોધ સાથે અથવા વિરોધ વિના મુક્તિ રકમ સ્વીકારી લીધી છે અને જેઓએ પ્રશ્નાધીન કાયદાને પડકાર્યો નથી તથા આ અદાલત સમક્ષ અરજીઓ દાખલ કરી નથી. વર્તમાન અરજીઓના આ સમૂહમાંના અરજદારોમાં પણ, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે માત્ર તે જ અરજદારો, જેઓ આ અદાલત સમક્ષ છે અને જેઓએ બંધોની મુક્તિ રકમ વિરોધ હેઠળ સ્વીકારી છે, તેઓને જ એવો આશરો લેવાનો હક રહેશે. વધુમાં એ પણ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે તેવા બંધધારકો, ભલે તેમણે વિધાનને પડકારવા અરજીઓ દાખલ કરી હોય, પરંતુ જો તેમણે મુક્તિ રકમ વિરોધ વિના અને બિનશરતી સ્વીકારી લીધી હોય, તો તેઓ કોઈપણ અનુસંગિક રાહત માટે દિવાણી દાવો દાખલ કરવા હકદાર રહેશે નહીં. અમે તાત્કાલિક વધુમાં ઉમેરીએ અને સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે ઉપરોક્ત મર્યાદિત વર્ગના અરજદારો/બંધધારકો અંગે પણ, તેઓ જે અનુસંગિક રાહત માટેનો દાવો દિવાણી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવાનું પસંદ કરે, તેના ગુણદોષ વિશે અમે કોઈ મત વ્યક્ત કરતા નથી.

૨૩. ઉપરોક્ત શરતો મુજબ અને ઉપર દર્શાવેલી હદ સુધી તમામ અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે. સંબંધિત અરજીઓમાં ઉપર દર્શાવેલી હદ સુધી નિયમને

પૂર્ણ કરવામાં આવે છે. દીવાની અરજીઓમાં આદેશ મુખ્ય અરજીઓમાં કરવામાં આવેલા નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, દીવાની અરજી ક્રમાંક ૧૩૯૮૨ સન ૨૦૦૮ અને ૧૩૯૮૩ સન ૨૦૦૮ માં કોઈ આદેશ કરવાની જરૂરિયાત રહેતી નથી. તદનુસાર, તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

(કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયમૂર્તી જયંત પટેલ,)

(ન્યાયમૂર્તી એન.વી. અંજારિયા)

વધુ આદેશ

આદેશના ઉચ્ચારણ બાદ, રાજ્ય તથા એસ.એસ.એન.એન.એલ. તરફથી અનુક્રમે હાજર રહેલ વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલ તેમજ વિદ્વાન પરિષ્ક વકીલ શ્રી મિહિર જોશીએ, રાજ્ય અને એસ.એસ.એન.એન.એલ.ને ઉચ્ચતર મંચનો આશરો લેવા સક્ષમ બનાવવાના હેતુથી ચુકાદાની અમલવારી થોડા સમય માટે સ્થગિત રાખવાની વિનંતી કરી.ઉપરોક્ત વિનંતીનો અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલોએ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવો દાવો કરીને વિરોધ કર્યો છે કે જ્યારે આ અધિનિયમને અસંવિધાનિક જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, ત્યારે તેની અમલવારી આગળ ચાલુ રાખી શકાતી નથી અને જો કોઈ નાગરિક દાવો દાખલ કરવો હોય, તો તેમાં થોડો સમય લાગશે. હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ચુકાદાની અમલવારી આઠ અઠવાડિયાની અવધિ માટે સ્થગિત રહેશે.(કાર્યકારી મુખ્ય ન્યાયાધીશ જયંત પટેલ)

(ન્યાયાધીશ એન.વી. અંજારિયા,)

*This judgment has been translated using AI Tool – M/s.
Hyperlink E-solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.